

SVENSKSUND

1790—1940

FÖRLAG: SVERIGES FLOTTA
FÖRENING FÖR SJÖVÄRN OCH SJÖFART
STOCKHOLM

SVENSKSUND

1790—1940

SVENSKSUND

1790 — 1940

EN MINNESBOK

*utarbetad av Försvarsstabens
krigshistoriska avdelning*

utgiven av

SVERIGES FLOTTA
FÖRENING FÖR SJÖVÄRN OCH SJÖFART
SAMT
SJÖHISTORISKA SAMFUNDET

Förlag: Sveriges Flotta,
förening för sjövärn och sjöfart, Stockholm

Iduns tryckeri aktiebolag
Esselte ab. Stockholm 1940

UTGIVARNAS FÖRORD

Inför 150-årsminnet av en av Sveriges största sjösegrar, slaget vid Svensksund den 9 juli 1790, har av Försvarsstabens krigshistoriska avdelning utarbetats en skildring av detta slag jämte en kortfattad orientering om kriget 1788—1790. Till hugfästande av detta stolta minne och för att sprida en av sakkunniga pennor skriven men för en större läsekrets lämpad sjöhistorisk skildring har det synts undertecknade maritimt och sjöhistoriskt intresserade sammanslutningar önskvärt, att detta arbete måtte utgivas av trycket.

Föreningen Sveriges Flotta och Sjöhistoriska Samfundet ha därför beslutat att gemensamt utgiva det föreliggande arbetet. Det överlämnas till läsarna med den förhoppningen, att det skall bidra till ökad uppskattning av sjövapnets insatser i vår historia och till fördjupat intresse för vår sjöhistoriska forskning.

Stockholm i juni 1940.

Sveriges Flotta.

Sjöhistoriska samfundet.

Förening för sjövärn och sjöfart.

FÖRETAL

Den avgörande svenska segern vid Svensksund är den svenska krigsmaktens gemensamma egendom, som förutom Sverige även tillkommer Finland. Då 150-årsdagen av det betydelsefulla slaget infaller den 9 juli 1940, har Försvarsstabens krigshistoriska avdelning, som även företräder officiell sjöhistorisk forskning, velat med föreliggande studie bidra till hugfästandet av detta stolta minne.

Väl kända omständigheter hava gjort, att avdelningens personal reducerats och att de kvarvarande fått väsentligen andra uppgifter än rent krigshistoriska. Förhållandena hava även bidragit till att i hög grad försvåra, i vissa fall omöjliggöra åtkomsten av studiematerial, vilket icke minst gäller det intressanta, rikhaltiga och betydelsefulla bildmaterialet. Studien gör icke anspråk på sträng vetenskaplighet. Den är avsedd som en populär teckning av händelseförloppet jämte en kortfattad orientering om de politiska och militära förhållanden, vilka framkallat detsamma.

Förutom i förteckningen över källor och litteratur angivna arkivalier hava Riks- och Krigsarkivens samlingar, speciellt mönster- och skeppsrullor samt prisverket, kommit till användning. Särskilt tillmötesgående har beträffande bildmaterialet visats av Armémuseum, Livrustkammaren, Nationalmuseum (Rosersbergs slott) och Sjöhistoriska museet. Med vederbörande i Finland har avdelningen stått i samarbete, så långt omständigheterna det medgivit. Skildringen bygger förnämligast på Chrapovitskijs, Ehrenströms, Ekmans och Hamiltons anteckningar samt på Munthes, Nikulas

och Ungers arbeten. Av använda källor hava C. D. Hamiltons dagbok samt Thomsons »Letters from Scandinavia» vederligt icke förut utnyttjats.

Studien över Svensksund har utarbetats av reservkaptenen i Kungl. Flottan D. H. T. Börjeson, de inledande kapitlen av filosofie kandidaten Å. Stille (politik) och överstelöjtnanten i Kungl. Livregementets grenadjärers reserv E. H. R. Jungstedt (operationer). Skisserna äro ritade av kaptenen i förutvarande Kungl. Göta livgardes reserv E. J. P. Nordfeldt. Av utrymmesskäl har tyvärr ett personregister icke kunnat bifogas.

Krigshistoriska avdelningen stannar i tacksamhet till Föreningen Sveriges Flotta och Sjöhistoriska Samfundet, vilka båda institutioner övertagit utgivandet och förläggandet av denna bok.

*

Den i detta arbete omtalade *Arméns flotta*, även kallad skärgårdsflottan, roddflottan eller lilla flottan, kan sägas räkna sina anor från den skärgårdseskader, som 1714 upprättades och förlades till Stockholm, då tsar Peter införde roddfartyg i det ryska sjövapnet. Det var den frejdade Augustin Ehrensvärd, som utvecklade denna gren av sjöstridskrafterna till ett verkligt skärgårdsvapen, som benämndes Arméns flotta »eftersom galärflottan är en del av armén». Skärgårdsvapnets benämning och organisation växlade sedermera under vissa perioder. Vid här ifrågakommande tidpunkt lydde Arméns flotta under krigskollegium och var indelad på två eskadrar, den svenska och den finska, förlagda till respektive Stockholm och Helsingfors (Sveaborg). År 1762 antogs jämväl för denna Arméns flotta en särskild flagga, tretungad men helt blå, alltså utan det gula korset.¹

¹ På Schoultz' marinmålningar föra dock skärgårdsfartygen oftast tretungad korsflagga.

Skärgårdsflottans bemanning utgjordes av dess egen ständiga personal och av trupper från armén, som under sjötåg kommanderades ombord. Den ständiga besättningen utgjordes av kompanier av rotebåtsmän, svenska eskaderns hemmahörande i Norrland, finska eskaderns i södra Finland, på Åland och i Roslagen, tillsammans 3 360 man, vidare de ävenledes på kompanier indelade, värvade volontärerna, vilka voro sjöartillerister, omkring 1 100 man, samt slutligen ett kompani kofferdibåtsmän, ett skeppsgossekompani om 80 man och ett lotskompani.

Befäl och underbefäl togos under de första åren från örlogsflottan, men Ehrensvärd ivrade för att få egna såväl officerare som underofficerare. Den nya befäls- och underbefälskåren inneslöt personal från såväl örlogsflottan som arméns alla truppslag. Med tiden blev det regel, att officersaspiranterna började sin bana som volontärer, från vilka underbefälet också utgick. Officersbeställningarna vid Arméns flotta voro desamma som vid armén. Högsta graden var överste. K. A. Ehrensvärd innehade åren 1784—1789 överamirals grad vid örlogsflottan samt chefskapet över Arméns flotta. Under 1788—1790 års krig fylldes befälsbehovet medelst värvning av utländska (engelska) sjöofficerare, svenska kofferdikaptener m. fl. Bland skärgårdsflottans eskaderchefer må särskilt nämnas översten Mikael Anckarsvärd, vilken 1784 mottog den finska eskadern. Han var sedermera den drivande kraften i utrustningen av arméns flotta för 1790 års kampanj, vilket han utförde på ett glänsande sätt. Härigenom bidrog han i icke ringa grad till krigets lyckliga slut.

Utseendet av Arméns flottas stridsfartyg framgår i stort sett av illustrationerna. Till en början utgjorde galärerna de kraftigaste fartygen i skärgårdsflottan, men de visade sig efter hand vara mindre lämpliga för våra förhållanden, varför inga nya byggdes efter

1749. Alla vid Svensksund deltagande galärer voro alltså över 40 år gamla.¹ I stället infördes, i första hand vid den finska eskadern, från 1760-talet kombinerade segel- och roddfartyg, med ett gemensamt namn kallade skärgårdsfregatter till skillnad från de sjögående örlogsfregatterna. Typerna voro fyra, alla uppkallade efter finska län. Den största kallades hemenmaa (Tavastlands län), därefter turunmaa (Åbo län), udenmaa (Nylands län) och slutligen pohjanmaa (Österbottens län), vilken var den minsta. Den sistnämnda typen användes icke vid Svensksund. Av de i texten införda bilderna framgår de tre större typernas utseende. På 1770-talet tillkom en mindre typ skärgårdsfartyg, kanonslupen, Arméns flottas förnämsta vapen i kriget 1788—1790, samt slutligen på 1780-talet kanonjollen, som dock först 1789 började byggas i större antal. Typen kanonbarkass synes hava tillkommit ungefär samtidigt med kanonjollen. Mörsarebarkasserna slutligen, av vilka ingen bild återgives, byggdes alla åren 1776—1790. De voro 9—16 m. långa och roddes med 7—9 par åror. Besättningen var 20—30 man. Bestyckningen utgjordes av en 40- eller 60-pundig mörsare samt fyra 3-, respektive 2-pundiga nickor. De sistnämnda voro små artilleripjäser, som vilade i en portabel gaffel, i regel placerad på relingen. Den i texten förekommande kutterbriggen *Alexander*, inköpt från London 1789, hade åtta 12- och fjorton 6-pundiga kanoner samt en besättning om 80 man. De båda i texten nämnda halvgalärerna hade vardera 65 mans besättning.

År 1788 utkom Arméns flottas signalbrev, som omarbetades och fullständiggades av överste Anckarsvärd samt utgavs i maj 1790. Enligt Anckarsvärds kortfattade utkast till taktik 1790 borde skärgårdsflottan välja sina positioner så, att man kunde försvara arméns flank, upprätthålla kommunikation med örlogsflottan och

¹ Den av konungen med förkärlek använda *Seraphimsorden* var dock moderniserad.

undgå att bli »turnerad». Ett avgörande slag borde icke vågas, förrän man genom överlägsen styrka var förvissad om seger. År 1788 bestämde konungen närmare förhållandet mellan Arméns flottas chefskap och befälet över de ombord kommenderade lanttrupperna. Då en general var kommenderad som befälhavare för trupperna, skulle han befälla över såväl dem som flottan, men var lanttruppernas befälhavare av lägre grad än general, skulle den högste närvarande officeren av Arméns flotta övertaga chefskapet. Enligt för skärgårdsflottans operationer 1789 utfärdade bestämmelser skulle överamiralen mottaga order av arméns överbefälhavare. Därest konungen icke själv hade övertagit högsta befälet över Arméns flotta vid Svensksund, skulle detta sålunda hava utövats av general Meijerfeldt.

Den ryska skärgårdsflottans fartygstyper, vilkas utseende likaledes framgår av bilderna, äro till byggnadssätt, bestyckning m. m. icke alla nöjaktigt kända. Utom galärer ingingo i denna flotta chebecker, egentligen avsedda att småningom ersätta galärerna. Många av de ryska chebeckerna liknade verkliga örlogsfregatter. De flytande batterier, som användes vid Svensksund, känner man icke till utseendet. Ett av de erövrade batterierna förde 32 kanoner, sannolikt minst 24-pundiga. Den ryska örlogskaiken motsvarade närmast den svenska kanonslupen, hade en längd av 19—21 m., förde i regel en 18- och en 12-pundig kanon samt 4—10, några till och med 20 nickor. En typ förde upp till 10 kanoner. Besättningen kunde uppgå ända till 100 man.

Stockholm i juni 1940.

Försvarsstabens krigshistoriska avdelning.

INNEHÅLL

	Sid.
<i>Utgivarnas förord</i>	5
<i>Företal jämte uppgifter om Arméns flotta</i>	7
<i>Det politiska spelet</i>	17
<i>Orientering om operationerna intill slaget vid Svensksund</i> . .	33
Den svenska fälltågsplanen och krigsförberedelserna, s. 33. Operationer och krigshändelser år 1788, s. 37. Operationer och krigshändelser år 1789, s. 43. 1790 års fält- och sjö- tåg intill det andra slaget vid Svensksund, s. 52.	
<i>Från Viborg till Svensksund</i>	58
Efter utbrytningen — Skärgårdsflottan nära att förintas, s. 58. Konungen nära att tillfångatagas men räddas i sista stund — Skärgårdsflottan undkommer — Till Svensksund, s. 74. Med konungen ombord i <i>Amadis</i> — Konungen anländer till Svensksund, s. 80. Svenskar och ryssar sida vid sida i Aspö — <i>Amphions</i> bragd och räddning, s. 84.	
<i>Slaget vid Svensksund</i>	91
Förberedelser till slutkampen, s. 91. Den ryska flottan samlas och indelas — Kejsarinnan uppmanar Nassau att förstöra den svenska flottan — Nassau håller krigsråd och beslutar anfalla, s. 100. Svenska flottan ordnas för strid, s. 109. Stämningar inom och utom flottan — Krigsråd ombord i <i>Amphion</i> — Konun- gens beslut står fast, s. 112. Hos konungen strax före sla- gets början — Konungen lämnar <i>Amphion</i> och förflyttar sig till stridslinjen, s. 116. Den ärorika 9:de juli, s. 123. Den avgörande segern, s. 128. Förluster och troféer, s. 137.	

	Sid.
<i>Efter segern</i>	142
När slagets utgång blev känd — Glädje i Sverige, oro i S:t Petersburg, s. 142. Segern högtidlighålles vid Svensksund — Freden i Värälä, s. 146. Konungen tager avsked av skärgårdsflottan och reser hem — Flottorna återvända och avrustas, s. 152.	
<i>Källor och litteratur</i>	158

ILLUSTRATIONER

Svensksundsmedaljen, förstoring i teckning, vignett å bokens omslag.

Svensksundsstenen på Skeppsholmen, Stockholm	16
Gustaf III	21
Katarina II	25
Mikael Anckarsvärd	45
Bataljbild från slaget vid Svensksund den 24 augusti 1789 ..	51
Hemenmaa (Styrbjörn)	62
Akra delen av hemenmaa Styrbjörn	63
Svensk galär (Calmar)	67
Konungens »jakt» skonerten Amphion	75
Gustaf III:s kikare	79
Kanonslup	92
Kanonjoll	93
Kanonbarkass	95
Uniformer för Livgardet och Arméns flotta	97
Uniformer för Artilleriregementet	98
24-pundig järnkanon för Arméns flotta	99
Ett samtida specialkort över Aspö skärgård	101
Karl Henrik av Nassau	103
Giulio Litta	103

	Sid.
Ryska fartygstyper	106
Turunmaa (Lodbrok)	108
Udenmaa (Thorborg)	110
Gustaf III:s uniformsjacka	119
Bataljbild från slaget vid Svensksund den 9 juli 1790	127
Viktor von Stedingk	131
Festtåg i Stockholm den 22 juli 1790 efter segern vid Svensk- sund, fyrfärgstryck	144—145
Hedersvärjor	149
Svensksundsstenen i Ehrensvärds trädgård, Sveaborg	151

SKISSER

Skiss över Finska viken med kringliggande landområden ..	35
Skiss till lantoperationerna	39
Skärgårdsområdet mellan Viborg och Borgå samt svenska flottornas väg efter utbrytningen ur Viborgska viken....	59
Svenska Skärgårdsflottans slagordning den 9 juli kl. 3 f. m.	117
Skiss till slaget vid Svensksund	Bilaga efter texten

*Minnessten över slaget vid Svensksund.
Skeppsholmen, Stockholm.*

DET POLITISKA SPELET

SVERIGES utrikespolitiska ställning under den utgående »Frihetstiden» var som bekant utomordentligt vanskelig. Vårt lands motståndsförmåga mot påtryckningar utifrån var ytterligt ringa, beroende både på militära och politiska orsaker. Militärt befann sig ju krigsmakten på grund av bristande övning och fältmässighet samt den dåliga anda, de frihetstida partiförhållandena uppammat hos befälet, i ett bedrövligt svaghetstillstånd. Härtill medverkade också befodringsförhållandena inom krigsmakten, vilka vilade på anciennitetsprincipen och voro behäftade med ackordssystemets alla avigsidor. I politiskt hänseende ägde främmande makter på grund av den rådande korruptionen mycket goda tillfällen att icke blott skaffa sig djup inblick i den svenska statens innersta hemligheter utan också att i otillbörlig grad påverka de beslutande instanserna. Man har visserligen sökt förneka, att korruptionen skulle haft någon inverkan på själva besluten, under hänvisning till att vederbörande först sedan de redan fattat ståndpunkt skulle ha låtit betala sig. Men även om detta i en del fall kanske ägt sin giltighet, är det uppenbart, att steget häremellan och verkliga mutor var ytterst kort, och för övrigt innebar ju redan den förra lindrigare korruptionsformen en betydande möjlighet till inblandning och påtryckning från främmande makts sida.

I det europeiska läge, som 1700-talet igenom karakteriserades av en dominerande fransk-engelsk motsättning, vilken medförde en uppdelning även av övriga europeiska makter i visserligen till sin sammansättning under olika perioder växlande men dock sinsemellan med diplomatiska eller militära medel stridande läger, innebar självfallet ett statsskick sådant som Frihetstidens oerhörda risker för Sverige. I själva verket kommo ju därigenom de utrikespolitiska motsättningarna att färga av sig eller så att säga projicieras även på de inrikespolitiska. Den motståndskraft, som erfordrades vid en eventuell, allvarlig utrikespolitisk kris, måste härigenom ytterligare försvagas. Vid 1760-talets slut var också en sådan kris under uppsegling.

I Central- och Östeuropa hade de stora makterna Ryssland och Preussen, för tillfället stödda av Österrike, funnit gemensamma intressen tala för en sammanslutning, som visserligen i någon mån samverkade med England men eljest höll sig på avstånd från de fransk-engelska tvisterna för att ostört kunna omgestalta förhållandena efter sina avsikter. Främst hade de nämnda makterna givetvis därvid i sikte den polsk-litauiska republikens upplösning och det byte, som genom denna kunde tillfalla grannarna. Men för Ryssland och Preussen yppade sig även gent emot Sverige en sådan utsikt. För vårt land blev faran så mycket större som Ryssland även kunde disponera över Danmark som en lydig drabant. Redan i det diplomatiska spelet var följaktligen Sverige inringat mellan de båda grannstater, med vilka vi hade en landfast gräns, och som dessutom båda hade starka flottor i Östersjön. Till dessa kom så ytterligare Preussen, som visserligen saknade sjömakt men dels gränsade intill det svenska Pommern, dels intog en sådan maktställning i Nordtyskland, att det utan svårighet kunde låta överskeppa stora truppstyrkor under skydd av allierade örlogs-

eskadrar. Traktatmässigt fick denna de nämnda makternas inställning sitt uttryck i alliansen av 1769, genom vilken de upphöjde sig till garantimakter för den svenska författningen av 1720. Ett tydligare bevis torde icke kunna önskas på det svenska statskicketts inneboende risker för obehöriga utländska påtryckningar!

Så länge den hattregim, som just 1769 avlöst den yngre mössregeringen, satt vid makten och partilidelserna icke fingo tillfälle att flamma upp i all sin våldsamhet vid en riksdag, innebar visserligen den mellan Ryssland, Preussen och Danmark ingångna traktaten icke någon akut fara. Den franska orientering, som hattpartiet alltid fullföljt, innebar till en viss grad ett skydd, så att icke den andra maktgruppen helt kunde påtvinga den svenska regeringen sin vilja. Men med den svaga rustning och praktiskt taget obefintliga krigsberedskap, som regeringen förfogade över, var dock även denna situation riskfull; det är uppenbart, att Sverige hade endast små möjligheter att tvinga sin franske bundsförvant att taga verklig hänsyn till speciellt svenska intressen. Hattregeringen ägnade dock i viss om också otillräcklig utsträckning sin omsorg åt det svenska krigsväsendet åtminstone i Finland (Sveaborg).

Annorlunda blev läget, sedan hattarna efter Gustaf III:s tronbestigning vid riksdagen 1772 kastats ur sadeln. Partistriderna upplågades som bekant på nytt med stor häftighet, när riksdagen sammanträdde, trots att konungen i medvetande om det utrikespolitiska lägets allvar personligen sökte dämpa stridsivern så mycket som möjligt. Hattpartiet visade sig vara den svagaste parten, och rådsmajoriteten övergick till mössorna, trots ett avtal om jämvikt. Samma vår som de slutliga planerna utformades till den överenskomna första delningen av Polen, vilken också under höstens lopp sattes i verket, hade sålunda i vårt land kommit till styret ett parti,

som i total oförståelse för det internationella läget såg Sveriges trygghet i största möjliga eftergivenhet för den ryska makten. Och än yttermera betraktade detta parti rikets försvarsmakt från renodlat inrikespolitiska synpunkter: vakanssättning av stora delar av armén, slopande av övningar, upphörande av ersättningsbyggnad för flottans sjögående materiel ansågos såsom lämpliga åtgärder för åstadkommande av jämvikt i statsfinanserna utan tanke på det betänkliga i dylika åtgärder under rådande utrikespolitiska konstellation.

Gustaf III, som hittills inskränkt sig till att inom författningens rāmärken söka dämpa eller personligen påverka partistriderna och deras utgång, fann det under dylika omständigheter nödvändigt att göra sitt yttersta för att avvärja den hotande undergången. Den utväg, som stod honom öppen, var statskuppen, som han med stort personligt mod ledde och genomförde. Visserligen var han därvid tvungen att söka stöd hos den franska regeringen. Främst genom Ludvig XV själv kom honom också ett dylikt till del, om än det franska sändebudet i Stockholm Vergennes kanske delvis på grund av sin personliga försagdhhet ingalunda kom att spela en så betydande roll i revolutionsdramat, som man efteråt utomlands ville göra troligt. Starkast kom detta franska understöd emellertid till synes på det finansiella området efter revolutionen, där de subsidier, den svenska regeringen erhöļ, voro nödvändiga för den upprustning, som var ofrānkomlig i Sverige. Även diplomatiskt erhöļ Gustaf III under den närmaste tiden efter statsvälvningen ett gott stöd från fransk sida, då den franska regeringen lät förstå, att ett angrepp på Sverige med säkerhet skulle leda till ett väpnat franskt inskridande. Eventuella rysk-dansk-preussiska förhoppningar på en militärpromenad måste därför skrinläggas, vilket ledde till uppskjutandet av hela planen på

Gustaf III.

Oljemålning av L. Pasch d. y. I privat ägo, Stockholm.

en militär intervention i syfte att återställa 1720 års regeringsform i enlighet med 1769 års allianstraktat.

Men det bör nog observeras, att denna plan endast uppsköts. Statsvälvningen 1772 innebar i detta avseende icke någon epok. På ytan ändrade sig visserligen mycket, men i skumrasket fortsatte alltjämt förbindelserna mellan den politiska oppositionen, d. v. s. främst f. d. mösspartiet, och de ryska och danska ministrarna. Ej ens riksråden upphörde samtliga att gå den ryske ministern till handa med upplysningar eller att rådpläga med honom om den svenska politiken. Det var för Gustaf III en bjudande plikt att i detta avseende fullborda sin statsvälvning genom att effektivt bryta grannmakternas möjligheter till inblandning i Sveriges inre angelägenheter. Tillika var hans uppmärksamhet fäst på den olyckliga militärgeografiska belägenhet, som Sverige intog, inklämt som det ju var mellan Ryssland och Danmark-Norge. Gränsen mot Ryssland var svår att försvara och gick tvärs genom områden, som av gammalt hade en levande samhörighetskänsla. Danmark-Norges belägenhet med en i Västerhavet som regel överlägsen örlogsflotta innebar en given risk för Sverige att avskäras från förbindelserna västerut, samtidigt som två- eller t. o. m. trefront-krigets alla svårigheter måste bemästras, om det bestående intima förhållandet mellan dessa båda Sveriges grannar bleve bestående.

Gustaf III fattade också omedelbart efter statsvälvningen i sikte planen att spränga förbindelsen mellan Ryssland och Danmark. I detta syfte företogs redan på hösten 1772 den bekanta militärdemonstrationen mot sistnämnda stat. Ovisst är, om konungen från början tänkt låta denna gå ända till öppen brytning; han övergav i så fall snart denna tanke i riktigt insikt om rikets alltjämt inneboende svaghet och beroende av bundsförvanten Frankrike, som ej hade intresse av öppna fientligheter i Norden. De-

monstrationens följder voro också mera av psykologisk än av reell art. Den höjde stämningen i Sverige, där man fann, att man ändå kunde tillåta sig vissa initiativ och icke endast rent passivt behövde åskåda händelsernas lopp. Även bland andra makter höjdes vårt lands anseende. Men det lyckades icke den svenska regeringen att spränga sammanhållningen inom det fientliga lägret; snarare tvärtom, ty Danmark hade fått en skrämselchock, som föranledde dess regering att ännu bestämdare hålla sig till Ryssland och dess skydd. De närmast följande åren var Gustaf III:s yttre politik inriktad på fredens bibehållande. Nödvändigheten av tillräcklig tid för krigsmaktens återupprättande medförde dock icke, att konungen avstod från att med politiska medel söka förbättra Sveriges läge. Dessa åtgärder åsyftade framför allt att genom ett gott förhållande till Ryssland under ömsesidig respekt skapa en gynnsam utgångspunkt för en väpnad uppgörelse med Danmark, genom vilken Norge skulle erövrats och sålunda Sveriges strategiska läge förbättras. Upprepade försök till närmanden gjordes, främst genom konungens besök i S:t Petersburg 1777.

Denna politik kröntes visserligen så tillvida med framgång, som Katarina II visade personlig älskvardhet mot Gustaf III, och den starka spänningen mellan Sverige och Ryssland lättade till det yttre. Någon verklig och djupgående ändring i den ryska politiken visade sig emellertid icke. Dess mål var att bibehålla och om möjligt förstärka det livtag, som Ryssland fattat om Sverige genom sin danska allians, och någon verklig svensk utrikespolitisk handlingsfrihet ingick ingalunda i kejsarinnans planer.

Gustaf III hoppades emellertid under 1780-talets första år att uppnå denna eftertraktade handlingsfrihet. Härtill bidrog, att Ryssland vid denna tidpunkt var sysselsatt med den orientaliska kris, som uppstått med anledning av kanatet Krims upplösning

och införlivande med Ryssland (våren 1783). Följaktligen övervägde han under denna tid på allvar en militär aktion mot Danmark-Norge, vilken skulle i väster spränga den ring, som var slutten kring den svenska staten. Sammanträffandet med Katarina II i Fredrikshamn i juni 1783 avsåg att främja detta syfte, ty Gustaf III trodde sig därigenom kunna förmå Katarina att iakttaga neutralitet i en svensk-dansk konflikt. Planerna voro som bekant mycket nära att sättas i verket, men detta förhindrades, sedan det under konung Gustafs stora utländska resa 1783—1784 blivit klart, att konungen bedömt sitt förhållande till Ryssland för optimistiskt. Det bekanta samtalet mellan Gustaf III och den ryske ministern Markov påskaftonen 1784 i Peterskyrkan i Rom blottade den oförsonliga motsatsen mellan de båda länderna; därtill kom också den orientaliska krisens avslutning i mars 1784. Förgäves sökte den svenske konungen komma ut ur den återvändsgränd, i vilken hans politik härigenom råkat.

Till råga på allt kommo så de inrikespolitiska bekymren från och med 1786 års riksdag att göra sig påminta med ökad styrka. Gustaf III har själv 1789 till Armfelt med största skärpa pekat just på dessa och i dem velat se den enda orsaken till krigsutbrottet 1788. Ehuru konungens uttalande som alltid bör tagas i hög grad »cum grano salis», torde ingen kunna betvivla, att 1786 års riksdag verkligen spelat en utomordentlig roll. Visserligen hade 1778 års riksdag ingalunda avlupit utan opposition. Men det hade i allt väsentligt lyckats att åtminstone för offentligheten täcka över dess tillvaro, och Gustaf III hade genomdrivit sin vilja. Anorlunda blev det 1786. I alla stånden framträdde en skarp och oförsonlig opposition, som visade sig behärska riksdagen; konungens propositioner blevo nästan alla avslagna. Med sina erfarenheter från Frihetstiden och för övrigt också med stöd av polisens rapporter i

Katarina II.
Oljemålning av A. Roslin. Gripsholm.

Stockholm måste Gustaf III misstänka ett direkt samförstånd mellan oppositionen och det ryska sändebudets göranden och låtanden, en misstanke som eftervärlden kan konstatera, hava varit sakligt berättigad, även om oppositionens bättre element såsom Fersen och andra ännu vägrade att inlåta sig på ett dylikt förräderi. Denna farliga utveckling måste brytas, men detta kunde knappast med varaktig framgång ske på annat sätt än genom ett mot Ryssland riktat lyckosamt krig, som högg av själva roten till det onda.

Intet under alltså att Gustaf III med denna sakligt grundade uppfattning började på allvar syssla med planen på ett svenskt-ryskt krig. En förutsättning för detsamma måste givetvis vara, att Ryssland icke kunde ostört vända hela sin kraft mot Sverige. I och med det krig, som utbröt på sensommaren 1787 mellan Ryssland och Turkiet, kom emellertid denna förutsättning att vara för handen. Gustaf III beslöt därför att nu begagna det länge väntade tillfället. I syfte att skapa ytterligare politiska förutsättningar företog han i oktober 1787 en resa till Köpenhamn. På samma sätt som han 1783 vid sitt sammanträffande i Fredrikshamn med Katarina II sökt förmå Ryssland att iakttaga neutralitet vid en eventuell svensk aktion mot Danmark, sökte han nu förmå den danska regeringen att ställa sig neutral i en svensk-rysk konflikt. Även denna gång misslyckades emellertid försöket. Gustaf III torde dock åtminstone hava fått klart för sig, att Danmark med bekymmer motsåg nödvändigheten att fullgöra sina förbundsplikter, varför effektiviteten i dess åtgärder åtminstone kunde sättas i fråga. Han beslöt alltså att våga det stora försöket under följande år.

Man har mycket förebrått Gustaf III de medel, han nu använde för att få kriget i gång. Man får dock ihågkomma, att konungen icke såsom regeringsformen fordrade till ständerna, ja icke ens till

rådet kunde uppgiva de verkliga anledningarna till sitt beslut att börja ett krig. Detta både därför, att den nödvändiga sekretessen i så fall skulle gått förlorad, ty saken skulle säkerligen omedelbart förråttis till ryska regeringen, och emedan kriget ju bland annat syftade just till att knäcka ryggen på den opposition, som hade sitt hemvist i råds- och framför allt riksdagskretsarna.

Alltnog, under vårvintern 1788 begynte konungen krigsförberedelserna, vilka bedrevos med tillhjälp av en hemlig konselj. För fälttågsplanen och förberedelsernas fortgång redogöres på annat ställe i detta arbete. Om desamma fick rådet i huvudsak ingenting veta. Ej heller gav Gustaf III några fylligare upplysningar om den politiska ställningen. Resultatet av den danska resan framställdes av honom såsom en stor framgång. Den deklaration av danska regeringen, vartill besöket lett, och vars intetsägande formuleringar just tillkommit för att dölja misslyckandet, utnyttjades av konungen gent emot rådet såsom bevis för, att Sverige kunde känna full trygghet för angrepp från Danmark. Om utgången av de under våren igångsatta misslyckade försöken att vinna England och Preussen för Sveriges sak meddelade Gustaf III ingenting. Däremot lät konungen för att bereda marken, i samband med att de svenska rustningarna på allvar började, i april månad utsprida rykten om ryska anfallsplaner mot Sverige. Detta var så mycket lättare som ryssarna voro sysselsatta med utrustningen av en örlogsflotta, vilken skulle gå till Medelhavet för att upptaga kampen med turkarna.

Det avgörande beslutet om mobiliseringens fullbordande måste emellertid fattas i rådet. Till att övertyga detta dögo ej de dittillsvarande obestämda ryktena, varför den svenske ministern i S:t Petersburg, friherre F. von Nolcken, fick order att noggrant rapportera alla militära åtgärder på ryska sidan. Av ministerns despesch lät konungen sin egentlige medhjälpare inom utrikespoliti-

ken, presidentsekreteraren P. O. von Asp, göra en avskrift, vilken på grund av vissa uteslutningar framkallade ett intryck av ryska anfallsförberedelser. Avskriften upplästes jämte lämpligt valda utdrag ur von Nolckens tidigare depescher av Gustaf III vid rådets sammanträde den 22 maj. På detta sätt erhöles slutligen rådets medverkan vid beslutet om mobilisering, vilket redan samma dag expedierades.

Konungen avreste kort därpå till Karlskrona och utgav där, sedan han inspekterat örlogsflottan, den 31 maj en instruktion för hertig Karl i egenskap av högste befälhavare till sjöss. Gustaf III befallde icke hertigen uttryckligen att provocera ryssarna till fientligheter, men detta var uppenbarligen den underförstådda meningen med instruktionen. Sedan konungen återvänt till Stockholm, kom det emellertid snabbt till en kris på det diplomatiska området, trots att den danska regeringen gjorde febrila ansträngningar att förekomma ett fredsbrott. Kejsarinnan Katarina hade dittills i välförstådd önskan att undvika ett tvåfrontkrig visat en för henne ovanlig återhållsamhet. I början av juni övergav hon emellertid denna hållning. Möjligen trodde man vid denna tidpunkt ännu icke i S:t Petersburg, att konungen verkligen var besluten att börja krig, och menade tillfället lämpligt att tillfoga honom ett diplomatiskt nederlag, möjligen ansåg man nu kriget oundvikligt och ville skapa ett fördelaktigt utgångsläge för tilltänkta politiska stridsåtgärder. Den 18 juni överlämnade alltså ryske ministern i Stockholm greve Razumovskij en not. Avsikten hade visserligen varit, att den danske ministern greve Reventlow skulle tagit initiativet i saken, men denna plan kunde ej genomföras på grund av Reventlows motstånd. I noten försäkrade kejsarinnan ministären och »alla dem av nationen, som hava någon del i styrelsen» — däremot ej konungen — om sitt fredliga sinne. Detta ryska steg,

som otvivelaktigt berodde på en felbedömning av läget, kom Gustaf III väl till pass, då det gällde att driva situationen till sin spets. Den 23 juni, samma dag som konungen gick ombord på sin jakt *Amphion* för att fara till Finland och övertaga befälet över de där sammandragna stridskrafterna, lät han avbryta de diplomatiska förbindelserna med Ryssland under framhållande av att den ryske ministern sökt skilja konung och folk och därigenom grovt missbrukat sin ställning.

Gustaf III hade i själva verket därmed genomfört sin avsikt att gå till krig med Ryssland. Vad som återstod var blott det formella öppnandet av fientligheterna. Den 29 juni mottog hertig Karl i Hangö konungens order att med våld hindra den ryska flottan att löpa ut ur Finska viken. Redan dessförinnan hade emellertid under natten mellan den 27 och 28 juni den bekanta affären vid Pumala ägt rum, ett sannolikt av den svenske befälhavaren överste Hastfer i hemligt samförstånd med konungen framkallat gräns-intermezzo, vars detaljer aldrig blivit fullt klarlagda. Den 12 juli överlämnades i S:t Petersburg ett svenskt ultimatum med krav på återlämnande av ryska Finland m. m. Följande dag kungjordes det ryska krigsmanifestet, vilket kejsarinnan undertecknat redan den 11., och den 23 juli dagtecknades den svenska krigsförklaringen, som dock icke överlämnades till ryska regeringen. Fientligheterna hade då redan pågått sedan månadens början.

Det torde icke kunna förnekas, att Gustaf III valt en potentiellt i stort sett gynnsam tidpunkt för igångsättandet av sitt anfall mot Ryssland. Men varken på det militära eller politiska området gav sig konungen tid att genom ett tålmodigt och ihärdigt arbete få situationen att mogna. Ingen av de försökta underhandlingarna om allians med Turkiet, England eller Preussen hade sålunda lett

till resultat. Ej heller konungens försök att förmå Danmark att iakttaga neutralitet hade lyckats; regeringen i Köpenhamn hade väl visat en så betydande olust inför nödvändigheten att behöva fylla sin förbundsplikt mot Ryssland, att Gustaf III med sitt i grunden sangviniska lynne kunnat bygga vissa förhoppningar därpå. Å andra sidan hade dock Bernstorff, den ledande danske ministern, fullkomligt klart sagt ifrån, att Danmark icke vågade övergiva sin ryska återförsäkring. Utgången av det vågsamma företag, som konung Gustaf givit sig in på, var sålunda tills vidare helt beroende på Sveriges egen politiska och militära kraft.

Av åtskilliga skäl voro emellertid de militära resurser, över vilka den svenska ledningen förfogade, i betänklig mån svagare, än man antagit. Det skulle också snart visa sig, att Gustaf III överskattat den politiska hållfastheten hos det svenska samhället. I den bekanta rörelse, som vanligen går under namnet Anjalaförbundet men i verkligheten omfattade en hel serie olika moment, samverkade till en början tvenne skilda faktorer. Den starkaste och i varje fall kvantitativt mest betydande av dessa var den så att säga konstitutionella oppositionen. I och för sig kunna dennas anhängare icke i allo fördömas. Det är otvivelaktigt, att Gustaf III:s regering uppvisade icke obetydliga skuggsidor just på detta område. Men det måste å andra sidan inskärpas, att denna opposition visat sig totalt oförstående inför den svenska statens utrikespolitiska livsnödvändigheter och djupt komprometterat sig genom förbindelse med Ryssland. Den andra faktor, som ingrep i händelserna, var den finska separatistiska rörelse, som gemenligen går under Göran Magnus Sprengtportens namn. Ehuru denna fortfarande är ett synnerligen omstritt problem, torde det dock numera vara ställt utom tvivel, att den icke haft någon mera omfattande anslutning. I denna framställning må det vara tillräckligt att peka på dess till-

varo och framhålla, att den tillsammans med det konstitutionella missnöjet lyckades förlama operationerna under år 1788 på den finska fronten och ingiva Katarina II förhoppningar om Finlands erövring. Samtidigt ägde emellertid den samlade svenska oppositionen på grund av sina fraktioners sinsemellan vitt skilda intressen icke förmåga att på någon enda punkt verkligen uppnå något av sina positiva önskemål. Det är dock ej mer än rättvist att i sammanhanget erkänna, att den konstitutionella oppositionen icke var beredd att begå handlingar, vilka även för denna tid med dess i sådana stycken förslöade uppfattning måste framstå som det rena landsförräderiet.

Året 1788 slutade på krigsskådeplatsen i Finland utan något avgörande. I västra Sverige, där Danmark-Norge sent omsider beslutat verkställa sin förbundsplikt mot Ryssland, var läget vid årsskiftet dock på det hela taget rätt gynnsamt för Sverige. Den engelska politiken, vilken motsatte sig Sveriges krossande, hade här gjort sitt inflytande gällande och hejdat invasionen. Den danska episoden i kriget var således redan avslutad, även om den slutliga avvecklingen ej kom förrän nästa år. Även mot sina inre fiender hade Gustaf III erhållit ett visst övertag, då han fått större delen av den ofrälse nationella opinionen på sin sida.

Detta övertag visste konungen också att utnyttja, då han vid riksdagen på våren 1789 gick att bryta oppositionens kraft och förskaffa sig de fullmakter, som han behövde för krigets slutförande. Striden blev kort men bitter och slutade som bekant med Gustaf III:s nästan fullständiga seger. Ej heller krigshändelserna under 1789 hade dock avgörande karaktär. Ur finansiell synpunkt ernåddes likväl någon lättnad genom den överenskommelse, som äntligen träffades i juli med Turkiet om subsidier från detta land. Till fred fanns ej heller detta år utsikt, då Katarina II fortfarande

hoppades kunna tillfoga Gustaf III ett slutgiltigt nederlag och bringa Sverige i ett varaktigt ryskt beroende.

Under år 1790 ändrade sig emellertid förhållandena. I det allmänna europeiska läget framträdde hos de stora makterna allt tydligare en växande farhåga för allt för stor rysk makttillväxt. Rysslands hittillsvarande allierade Österrike vände också alltmera sin uppmärksamhet från öster mot väster. I känslan av en annalkande fara lät därför Katarina II på våren framkasta tanken på en fred, vars grundval skulle vara status quo ante. Kriget fortsattes dock från svensk sida i den riktiga uppfattningen, att åtminstone *ett* positivt resultat för Sveriges del måste vinnas: avbrytandet av ryssarnas inblandning i Sveriges inre angelägenheter. För att nå detta mål krävdes en bestämd framgång för Sveriges diplomati och de svenska vapnen, som kunde visa Ryssland, att Sverige verkligen var i stånd att bita ifrån sig. Det anbud, som England och Preussen på sommaren gävo Sverige om understöd i kriget mot förpliktelse att ej sluta separatfred, gav Gustaf III den diplomatiska seger, han behövde.

ORIENTERING OM OPERATIONERNA INTILL SLAGET VID SVENSKSUND

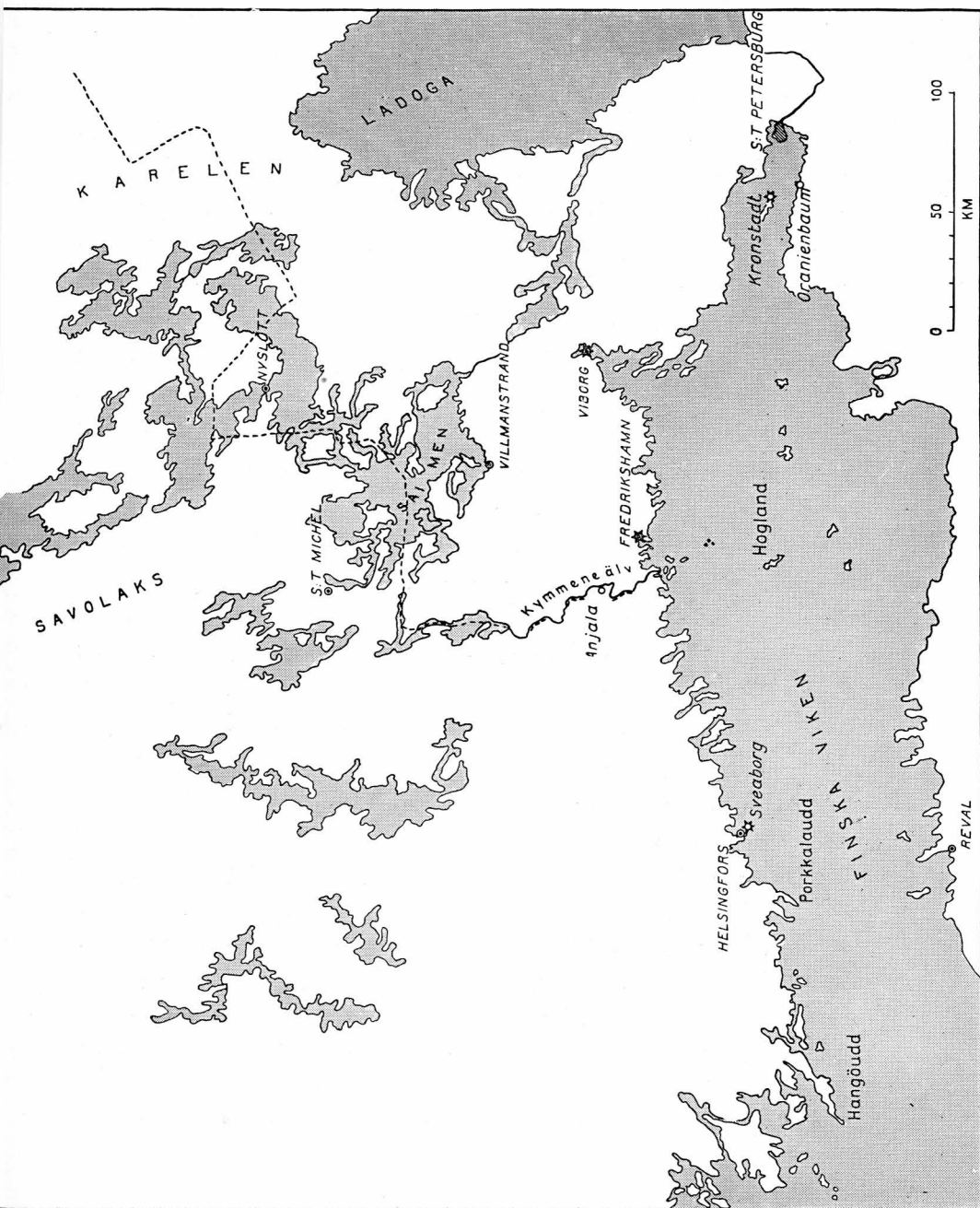
Den svenska fälttågsplanen och krigsförberedelserna

DÅ underrättelse den 18 september 1787 ingått om krigsutbrott mellan Ryssland och Turkiet, började Gustaf III:s planer på ett anfallskrig mot Ryssland att taga fastare form. I januari följande år hade konungen nått fram till ett formligt, ehuru ännu villkorligt beslut. Vid denna tid lät han utarbета en fälttågsplan, som till upphovsman hade generalmajoren J. K. Toll, Gustaf III:s lantmilitäre rådgivare. Ehuru planen i stor utsträckning byggde på sjöstridskrafternas deltagande, förekom vid dess uppgörande såvitt man vet intet samarbete med representanter för örlogs- och skärgårdsflottorna. Planen innebar i huvudsak följande.

En svensk huvudarmé skulle sammandragas till Helsingfors och Sveaborg. I denna avsågs huvudsakligen ingå från Stockholm och Karlskrona överförda trupper samt några finska regementen. Återstoden av de finska trupperna skulle sammandragas till Savolaks och trakten väster om Kymmene älv. Slutmålet för operationerna var den ryska huvudstadens erövring. Stridskrafterna i Savolaks och vid Kymmene älv borde framrycka från nordväst och längs norra kusten av Finska viken samt anfalla S:t Petersburg norr ifrån. Huvudarmén skulle, sedan örlogsflottan satt den ryska flot-

tan ur spelet, med skärgårdsflottan överföras till Oranienbaum knappa 3 mil väster om S:t Petersburg för att söder ifrån framtränga mot den ryska huvudstaden. Planen utmärkte sig för djärvhet och kraft. Dess lyckliga genomförande var dock uppenbarligen beroende på, huruvida den svenska örlogsflottan förmådde tillkämpa sig herraväldet i Finska viken. Detta var ingalunda säkert. Det hade emellertid varit möjligt att i högsta grad underlätta lösandet av denna uppgift genom att välja lämpligaste tidpunkt för spelöppningen. Den ryska örlogsflottan var nämligen av kejsarinnån avsedd att sändas till Levanten för att bekämpa turkarna. När detta redan i början av april blev känt i Stockholm, hade det säkerligen varit fördelaktigast att uppskjuta krigsoperationerna, tills den ryska flottan hunnit lämna Östersjön. Hade så skett, är det sannolikt, att kriget fått ett snabbt förlopp.

Gustaf III:s beslut att framkalla ett krig mot Ryssland övergick dock i april från att hava varit villkorligt till »oryggligt». Krigsförberedelserna började vid denna tid bedrivas öppet. Den 5 april avgick order om rustning av den till Karlskrona förlagda örlogsflottan. En månad senare gavs befallning, att fartygen tillhörande skärgårdsflottans finska eskader i Sveaborg skulle »förmastas, drivas och diktas». Den 22 maj anbefalldes största skyndsamt med arbetenas bedrivande. Samma dag gavs rustningsorder även till skärgårdsflottans svenska eskader, som låg i Stockholm. Mobiliseringsorder för de regementen, som skulle transporteras till Finland, utgavos dagarna närmast efter den 22 maj. Deras sammanlagda styrka uppgick till omkring 11 000 man. Dessa skulle under befäl av generallöjtnanten friherre G. A. von Siegroth samlas utanför Stockholm och därefter överföras av Stockholmseskadern. En mindre del, omkring 3 000 man jämte artilleri, skulle sammandragas till Karlskrona och sedan överföras under örlogs-

Finska viken med kringliggande landområden. Den streckade linjen betecknar svensk-ryska gränsen.

flottans konvoj. Till Finland ankom mobiliseringsordern den 26 maj.

I början av juni var rustningen av örlogsflottans huvuddel avslutad. På Karlskrona redd lågo då 21 fartyg segelklara, nämligen 12 linjeskepp och 3 svåra fregatter jämte en del lätta fartyg. Under rustning befunno sig 3 linjeskepp, 1 fregatt samt de transportfartyg, som voro avsedda för lantruppernas överföring till Finland. Dessa fartyg beräknades vara färdigrustade i slutet av månaden. Högste chef för örlogsflottan var hertig Karl, som den 5 juni hissade sitt befälstecken på linjeskeppet *Konung Gustaf III*. Hertigen hade endast erhållit teoretisk undervisning i sjöväsendet men hade förut tjänstgjort som eskaderchef, och hans flaggkapten, som blev flottans verkliga ledare, var den för sina kunskaper, karaktär och militära duglighet mycket högt ansedde överstelöjtnanten O. H. Nordenskjöld. Den 10 juni gick den segelklara delen av örlogsflottan till sjöss och lämnade Karlskrona med Finska viken såsom mål. Under färden dit inträffade en episod, som kunnat få vittgående följder.

Den 22 juni mötte den svenska flottan söder om Dagö en rysk eskader, bestående av 4 stora örlogsskepp och 3 bestyckade transportfartyg på väg till Medelhavet. Då Sverige ännu icke förklarat Ryssland krig, vågade hertigen icke följa sin flaggkaptens råd att på eget bevåg »lägga embargo på» de ryska krigsfartygen. Dessa fingo nu, efter avkrävd salut, fortsätta sin färd. Om hertigen i stället gjort — för att använda ett modernt uttryck — ett »blixtnanfall» och införlivat de ryska örlogsmännen med sin egen flotta, hade denna därmed fått en förstärkning, som sannolikt kunnat bli av avgörande betydelse. Den 28 juni ankrade örlogsflottan på Hangö redd och avseglade den 5 juli till Sveaborg.

Några dagar före den omtalade affären utanför Dagö hade den

finska eskaderns rustning slutförts. Vid Sveaborg lågo då 2 fregatter samt en skärgårdseskader om 56 stridsfartyg.

Den 23 juni avseglade den svenska skärgårdseskadern, som bestod av 28 galärer m. fl. fartyg från Stockholm, medförande Siegroths trupper. Med denna sjöstyrka följde konungen själv ombord i sin »jakt», skonerten *Amphion*. Den 2 juli och närmast följande dagar inlöpte eskadern välbehållen i Helsingfors hamn, där en del av trupperna debarkerade.

Operationer och krigshändelser år 1788

Terrängen inom området för krigshändelserna till lands, det vill säga gränstrakterna mellan sydöstra svenska och ryska Finland, får sin karaktär av de talrikt förekommande sjöarna och dessas utlopp till Finska viken, Kymmene älv. Gränsen, som på flera ställen var dragen tvärs över sjöarna, sköt i trakten av Nyslott såsom en bred kil ganska djupt in i det svenska Finland, inbjudande till ett dubbelt omfattande anfall mot nyssnämnda stad, vars medeltidsborg emellertid ännu vid denna tid kunde betraktas som en stark fästning. Längst i söder följde gränsen Kymmene älv.

I Savolaks stod i slutet av juni den redan då berömda »Savolaksbrigaden», 1 700 man stark, sammandragen till S:t Michel under befäl av översten friherre B. J. Hastfer. Väster om Kymmene älv stod, beredd till övergång över älven, huvuddelen av gränstrupperna, omkring 2 900 man, under befäl av landshövdingen i Nylands och Tavastehus län, generalmajoren friherre K. G. Armfelt. Av hans trupper befunno sig en större grupp, omkring 2 000 man, vid Keltis, Elimä och Anjala och en mindre, 900 man, vid Abborfors nära älvmynningen. Chef för den mindre styrkan var den ovannämndes brorson, den ryktbare G. M. Armfelt, vid denna tid

överste. Under skydd av gränstrupperna vid Kymmene älv sammandrogs huvudarmén, 24 000—25 000 man, planenligt till Helsingfors och Sveaborg. Sammanlagt förfogade sålunda den svenske konungen i fält över närmare 30 000 man utom de 13 000, som utgjorde besättning på flottorna.

De ryska gränstrupperna, som stodo under befäl av general I. I. Michelson, utgjordes i hela det ryska Finland av högst 10 000 man, av vilka 2 000—3 000 voro förlagda till gränsfästningen Fredrikshamn. Till direkt försvar av sin huvudstad kunde kejsarinnan förfoga över blott 8 000 man, och detta endast genom att taga i anspråk de 5 000, som ursprungligen voro avsedda att såsom landstigningstrupper medfölja örlogsflottan till Levanten. Rysk överbefälhavare till lands var generalen greve V. P. Mussin-Pusjkin. Kronstadt och flertalet fästningar i det ryska Finland befunno sig i ett bedrövligt skick. Den ryska skärgårdsflottan hade fått förfalla. I fråga om nu nämnda försvarsanstalter voro rysarna sålunda synnerligen illa förberedda för ett krig. Den ryska örlogsflottan däremot var förträfflig, vida bättre än man på svensk sida trodde. Dess ledning låg i händerna på en duktig sjöofficer av skotsk börd, amiralen S. Greigh, som sedan 24 år befunnit sig i rysk tjänst.

Natten till den 28 juni ägde det förut omtalade tumultet rum på gränsen till Savolaks, varjämte Hastfer rapporterade, att ryska strövpartier hade härjat och bränt i Karelen. Dessa händelser, i själva verket motstycken till en senare tids »intermezzon», tog Hastfer till förevändning att låta sina trupper rycka in i ryska Finland. Hans huvudstyrka nådde snabbt Nyslott, som var det närmaste målet. Staden besattes utan större svårigheter men ett försök att med överrumpling taga den gamla borgen misslyckades.

0 10 20 30 40 50
Kil

Området för lantkrigsoperationerna under kriget 1788—1790.

Söder om Saimen framsändes i riktning mot Villmanstrand en mindre styrka, som enligt order bemäktigade sig det viktiga passet Kärnäkoski. Nu följde snabbt ett infall över den ryska gränsen även av de svenska trupperna vid Kymmene älv. General Armfelt gick med sina huvudkrafter över älven vid Anjala. Längre söder ut satte sig överste Armfelt på personlig order av Gustaf III i besittning av Högfors, en ypperlig ställning öster om älven. Fredrikshamn var nu allvarligt hotat. Men förutsättningen för avgörande framgångar var herraväldet i Finska viken.

Omedelbart sedan underrättelsen om fredsbrottet hade nått S:t Petersburg — den 7 juli — gav kejsarinnan Greigh order att uppsöka och slå den svenska flottan. Redan följande dag utlöpte den ryska örlogsflottan från Kronstadt och satte kurs på ön Hogland sydsydväst om Fredrikshamn. Hertig Karl å sin sida hade motsvarande uppgift beträffande ryssarna. Efter ankomsten av vissa förstärkningar bestod den svenska örlogsflottan av 15 linjeskepp och 11 fregatter. Den 14. lättade hertigen ankar och avseglade ostvart, liksom motståndaren med Hogland som mål. Ett slag blev därigenom oundvikligt och utkämpades den 17 juli.

Den ryska flottan räknade 17 linjeskepp och 14 fregatter samt var sålunda den svenska något överlägsen. Striden blev mycket hård. Båda parterna tillskrev sig segern, men i verkligheten var slaget vid Hogland en oavgjord drabbning. En avgörande svensk seger hade dock legat inom räckhåll, om den svenska flottan haft tillräckligt med ammunition för att följande dag gå till förnyat anfall. Denna dag var nämligen endast hälften av den ryska flottan manöverduglig.

Den oavgjorda utgången innebar ett hårt slag för den svenska krigsledningen. Att överföra huvudarmén till Oranienbaum var icke längre möjligt. Då Gustaf III trots detta icke ville uppgiva

tanken på att genom en erövring av den ryska huvudstaden föra kriget till ett segerrikt slut, återstod endast att söka nå fram till S:t Petersburg norr om Finska viken. Härigenom kom denna del av operationerna, från början avsedd att endast vara en »diversion», att i stället för anfallet söder om Finska viken bliva huvudoperation.

Närmast gällde det för svenskarna att taga gränsfästningen Fredrikshamn, från vilken general Armfelts trupper stodo på blott 5 km. avstånd. Efter all sannolikhet skulle företaget hava lyckats, om det utförts omedelbart och med kraft. Befälhavaren för skärgårdsslottan, översten Mikael Anckarsvärd, lät sina fartyg gå upp i Fredrikshamnsviken och öppna eld mot fästningen. Denna eldgivning hade till följd, att den ryske kommendanten, som ansåg en fientlig stormning omedelbart förestående, lät sätta eld på Fredrikshamns östra förstad, som jämte magasin och stora förråd av olika slag uppgick i lågor. En stormning av svenska lanttrupper, som befunno sig i omedelbar närhet, hade troligen lett till Fredrikshamns fall. Endast en hemlig rapport om den modlösa stämningen hos en del av den svenska arméns befäl lär hava hindrat kommendanten att giva spelet förlorat och utrymma fästningen. Men intet angrepp försöktes, och ryssarna kunde hämta nytt mod. Svenskarna gingo i stället tillbaka till Högfors.

Även händelserna till sjöss utvecklade sig i ogynnsam riktning. Efter slaget vid Hogland hade den svenska örlogsflottan dragits tillbaka inom Sveaborg för att reparera de erhållna skadorna och ersätta sina förråd av ammunition m. m. Detta gick emellertid på grund av penningbrist och dålig organisation mycket långsamt. Under tiden löpte den ryska örlogsflottan, som blivit betydligt värre åtgången än den svenska men på den korta tiden av tre veckor slutfört motsvarande arbeten, åter ut i Finska viken. Un-

der tjocka överraskade den tidigt på morgonen den 6 augusti en liten svensk eskader, som från Sveaborg utsänts på rekognosceringskryssning i riktning mot Reval. Denna mycket underlägsna styrka lyckades undkomma till Sveaborg, dock med förlust av ett linjeskepp, som gick på grund, erövrades av ryssarna och brändes.

Efter denna händelse uppehöll sig den ryska flottan några dagar utanför Sveaborg, varefter den avseglade till Reval. Emellertid kvarlämnades en stark observationseskader, som kryssade mellan Sveaborg och Hangö, hotande att avbryta förbindelserna mellan Sverige och Finland. Visserligen visade det sig snart, att denna ryska framstöt icke var av större betydelse, men på grund av den dåliga andan inom armén blev operationen icke utan inverkan på händelseförloppet till lands. Den har i sin mån bidragit till den mörka episod i vår historia, som är känd under namnet Anjalaförbundet. Ett par av detta landsförrädiska tilltags militära följder blev, att Hastfer från Nyslott retirerade inom svenska gränsen samt att den svenska huvudhären övergav den starka Högforsställningen och drog sig tillbaka väster om Kymmene älv. 1788 års fälttåg hade därmed totalt misslyckats.

Under detta ödesdigra skede befann sig den svenske konungen i ett tillstånd av den djupaste förtvivlan. Han räddades ur sin depression genom Danmarks krigsförklaring den 19 augusti 1788. Inför den nya faran återvann konungen hastigt sin sinnesjämvikt. De bästa egenskaperna i denne snillrike men stundom veke härskares karaktär vunno överhanden. Målmedvetenhet, mod och handlingskraft präglade hans uppträdande, sedan han återvänt till Sverige och ingripit mot danskarnas operationer, vilkas kortvariga och föga effektiva förlopp i detta sammanhang icke behöver beröras.

Det kortvariga svensk-danska kriget fick som bekant för Sve-

rige och Gustaf III personligen betydelsefulla följder. Det danska anfallet väckte till liv det svenska folkets slumrande nationalkänsla. Konungens uppträdande höjde hans sjunkande prestige och återgav honom de bärande folklagrens kärlek och förtroende. När underrättelserna om omsvängningen av stämningen i moderlandet nådde Finland, fingo dessa tidender viktiga återverkningar. Såsom alltid är fallet, då högsta ledningen visar fasthet, gingo dessa återverkningar i för statsnyttan gynnsam riktning. Stödd av den nyvunna kungliga auktoriteten ingrep hertig Karl med kraft mot Anjalamännen. Han lät efter hand avlägsna de vid Anjala samlade svensk-finska regementena genom att hemsända vissa av dem till roten och förlägga de övriga i vinterkvarter på från varandra vitt skilda orter. Anjalamännens sak var därefter fullständigt förlorad. Närmast gränsen förlades pålitliga regementen, som med några bataljoner bestredo gränsbevakningen. Läget till sjöss förbättrades likaledes.

Hertig Karls åtgärder hade visat, att de lojala elementen inom svenska armén i Finland voro i majoritet. Snart nog kände sig Gustaf III tillräckligt stark att giva order om häktning av de ledande bland Anjalamännen, vilka — som mestadels i dylika fall — till största delen voro vilseledda och handlat av obetänksamhet. Bland dem som häktades och överfördes till Stockholm befunno sig överstarna J. H. Hästesko och Hastfer, av vilka den förre blev avrättad.

Operationer och krigshändelser år 1789

Den för ryssarna oväntat lyckliga utgången av 1788 års fälttåg och särskilt Anjalarörelsen hade hos kejsarinnan Katarina väckt vissa förhoppningar. Självfallet hade därför Gustaf III:s fredstre-

vare under vintern 1788—1789 ingen framgång. Krigets återupptagande på försommaren 1789 blev följaktligen oundvikligt, och man skred i Finland till nya omfattande krigsförberedelser.

Armén förstärktes genom uppsättandet av nya regementen, förbättringar infördes vid fältartilleriet och nya proviantförråd upplades. Under sommaren överfördes förstärkningar om sammanlagt 6 000 man från Stockholm till Finland. Stridskrafterna fingo ett värdefullt tillskott genom en nyskapad, för operationer på Saimen avsedd flottilj av 8 kanonslupar och några transportfartyg. Den vid Sveaborg kvarliggande skärgårdsflottan var i slutet av maj segelklar. 20 galärer sändes kort därpå till Stockholm för att överföra ovannämnda lanttrupper. Det fasta försvaret utökades med nya befästningar. Vid Hangöudd, en position som i alla svensk-ryska krig varit av stor betydelse, anlades ett antal delvis i klippan sprängda batterier, som räknade sammanlagt 40 kanoner. Hangöbefästningarnas uppgift var att trygga sjöförbindelsen med Sverige och förhindra ryssarna att stationera örlogsskepp vid Hangöudd. De befästningar, som anlades vid Pumala sund, omintetgjorde den ryska trafiken på Saimen mellan Villmanstrand och Nyslott.

Planen för 1789 års operationer till lands och sjöss var utarbetad av överste Anckarsvärd. Fälttåget skulle åter inledas genom ett anfall av armén och skärgårdsflottan mot Fredrikshamn. Om det lyckades att taga denna fästning, skulle skärgårdsflottan därefter angripa och slå den ryska roddflottan samt förfölja den ända in i Viborgska viken. Den svenska örlogsflottans uppgift var att med undvikande av en större batalj hålla den ryska örlogsflottan i schack och hindra den att ingripa till roddflottans hjälp. Operationernas slutmål syftade nu icke längre till att erövra S:t Petersburg utan att genom samfälliga företag till lands och sjöss intaga

Viborg. Men även denna reducerade plan kom av sig redan i inledningen.

Av de svenska lantstridskrafterna stod i början av juni Savolaksbrigaden med huvuddelen vid S:t Michel. Mindre styrkor befunno sig nära gränsen väster om Nyslott och vid Pumalasundet, där försvaret understöddes av Saimeneskadern. Hastfer hade till efterträdare fått översten friherre Kurt von Stedingk. I södra Finland stodo huvudkrafterna under generalen greve J. A. Meijerfeldt bakom Kymmene älv. De beräknades emellertid icke vara anfallsberedda förrän efter omkring tre veckor. Den 6 juni ankom Gustaf III till Borgå, dit högkvarteret förlades.

Vid samma tid stod en rysk styrka vid Nyslott och en annan sydost om Pumalasundet. De ryska huvudkrafterna under be-

fäl av general Michelson voro samlade vid Villmanstrand. I motsats till de svenska trupperna vid Kymmene älv voro de ryska omedelbart operationsfärdiga. Härpå baserades den ryska fälttågsplanen, som till upphovsman hade landsförrädaren Sprengtporten, tidigare chef för Savolaksbrigaden och nu generalmajor i rysk tjänst. Planen gick ut på att koncentrera en förkrossande överlägsenhet mot och slå Stedingks trupper samt erövra Savolaks, innan den svenska huvudarmén var färdig att ingripa.

Mikael Anckarsvärd, f. 1742, d. 1796. Oljemålning utförd 1790 (Arméns flottas översteuniform) av A. Eklund. Gotlands fornsal, Visby.

Ryssarna öppnade fientligheterna planenligt i början av juni med ett anfall mot Savolaksbrigaden. Väster om Nyslott överskreds gränsen av ryska trupper, vilka dock snart hejdades av svenskarna. Vid Pumalasundet avvisades en rysk styrka omedelbart av elden från Saimeneskaderns kanonslupar. De ryska huvudkrafterna framryckte från Villmanstrand mot S:t Michel men sloges tillbaka med stora förluster söder om denna stad av Savolaksbrigadens huvuddel. Småningom gjorde sig dock den ryska överlägsenheten gällande. Nya anfall ledde till fortsatt rysk framryckning öster ifrån mot Jokkas. Stedingk måste därför utrymma sin ställning söder om S:t Michel och gå tillbaka ända till Jorois, dit Savolaksbrigaden ankom den 22 juni. Ställningen vid Pumala blev då ohållbar. Trupperna inskeppades på Saimeneskadern och anlände lyckligt sjövägen till Jorois, där Stedingk i slutet av juni hejdade den ryska offensiven. Hela södra delen av Savolaks hade emellertid fallit i ryssarnas händer.

Först efter midsommar var den svenska huvudarmén vid Kymmene älv beredd till anfall, fördelad på tre grupper:

generalmajoren friherre L. F. von Kaulbars vid Heinola med 2 000 man, under konungens eget befäl 5 500 man vid Anjala och slutligen nära kusten Meijerfeldt med »kustfördelningen», 4 500 man. Den svenska huvudhären räknade således endast 12 000 man.

Konungen övergick Kymmene älv den 26 juni strax öster om Kouvola, undandrev de ryska gränsposteringarna och slog följande dag en underlägsen rysk styrka vid Uttismalm 1 mil öster om Kouvola, varefter ryssarna gingo tillbaka. Trots denna framgång inställde sig i svenska lägret åter en viss obeslutsamhet. Konungen förföljde icke utan gick tillbaka till Kouvola. Där erhöll han rapport om händelserna i Savolaks.

Det strategiska läget inbjöd nu till en kraftig svensk offensiv mot de ryska Savolakstruppernas huvudförbindelse Viborg—S:t Michel. Men konungen beslöt i stället att enligt den ursprungliga fälttågsplanen rikta en stöt mot Fredrikshamn. Den 1 juli uppbröt han från Kouvola och stod snart 1,5 mil nordväst om fästningen. Vid kusten tog Meijerfeldt Högfors. Ryssarna veko tillbaka mot Fredrikshamn, och skärgårdsflottans finska eskader tryggade vid Svensksund den svenska arméns högra flank.

Hade anfallet fullföljts, skulle Fredrikshamn sannolikt hava fallit. Men händelseförloppet blev detsamma som året förut. Oroad av rykten om Michelsons annalkande, drog konungen sina trupper tillbaka bakom Kymmene älv. Vid Högfors höll emellertid kustfördelningen ännu starka ställningar öster om älven.

I Savolaks hade den svenska arméns offensiv över Kymmene älv föranlett Michelson att draga en del av sina trupper tillbaka till södra Finland. Härav begagnade sig Stedingk och tvang genom skickliga operationer de i Savolaks kvarstående ryska trupperna att gå tillbaka över gränsen. Huvuddelen av Michelsons trupper insattes till förstärkning av den ryska fronten öster om Kymmene älv. Här kommo således de båda motståndarnas huvudkrafter att stå emot varandra. Senare, när den svenska skärgårdseskadern vid Svensksund på grund av händelser, som nedan skola skildras, måste draga sig tillbaka till Lovisa, bortföll flankskyddet, och kustfördelningen retirerade väster om Kymmene älv. Därmed hade den svenska offensiven mot Fredrikshamn även år 1789 runnit ut i sanden. Resultatet kom ingalunda att förbättras av årets sjötåg.

Redan när den svenska örlogsflottan på senhösten 1788 inlöpte i Karlskrona, hade en svårartad tyfoidfeber börjat härja bland besättningarna. Efter hemkomsten tog sjukdomen på grund av jämmerliga hygieniska förhållanden i Karlskrona en fruktansvärd ut-

bredning. Det har beräknats, att inemot 12 000 personer, de flesta tillhörande kronans folk, under åren 1788—1790 föllo offer för farsoten. Trots dess förlamande verkningar lyckades det de sjömilitära myndigheterna i Karlskrona under ledning av Norden-skjöld, nu konteramiral, att till sommaren 1789 mobilisera en flotta av betydande storlek, 21 linjeskepp och 9 svåra fregatter. Den 30 juni embarkerade hertig Karl liksom föregående år på linjeskeppet *Konung Gustaf III*. En vecka senare lättade flottan ankar och avseglade åter till Finska viken. Tillståndet ombord var dock icke tillfredsställande. Andan var icke den bästa och hälsotillståndet bland besättningarna dåligt. Enligt konungens instruktion ålåg det hertigen att hålla den ryska örlogsflottan »i tvång och respekt» samt trygga sjöförbindelsen mellan Sverige och Finland. Hertigen fick inlåta sig i batalj, »dock utan att för mycket våga».

Av den ryska örlogsflottan hade en eskader övervintrat i Kronstadt, en i Reval och en i Köpenhamn. Den sistnämnda, »Öresunds eskadern», var densamma som så lyckligt kommit undan vid mötet med den svenska örlogsflottan vid Dagö strax före krigsutbrottet. Denna eskader hade, då kriget med Sverige bröt ut, på sin väg till Medelhavet hejdats i Öresund. Högste chef för örlogsflottan var nu amiralen V. J. Tjitjagov, som åtnjöt stort anseende. Hans uppgift var att sedan de förenade Kronstadt- och Revalesskadernna nått förbindelse med Öresunds eskadern uppsöka och slå den svenska örlogsflottan.

Den 13 juli lämnade de förenade Kronstadt- och Revalesskadernna, 21 linjeskepp och 10 fregatter, Finska viken med kurs mot Karlskrona. Den 25 fingo de båda flottorna, som voro jämstarka, kännning med varandra 50' (92 km.) sydost Öland. Då Tjitjagov ännu icke fått kontakt med Öresunds eskadern, sökte han undvika strid. Detta lyckades också den 25., men på kvällen var det tyd-

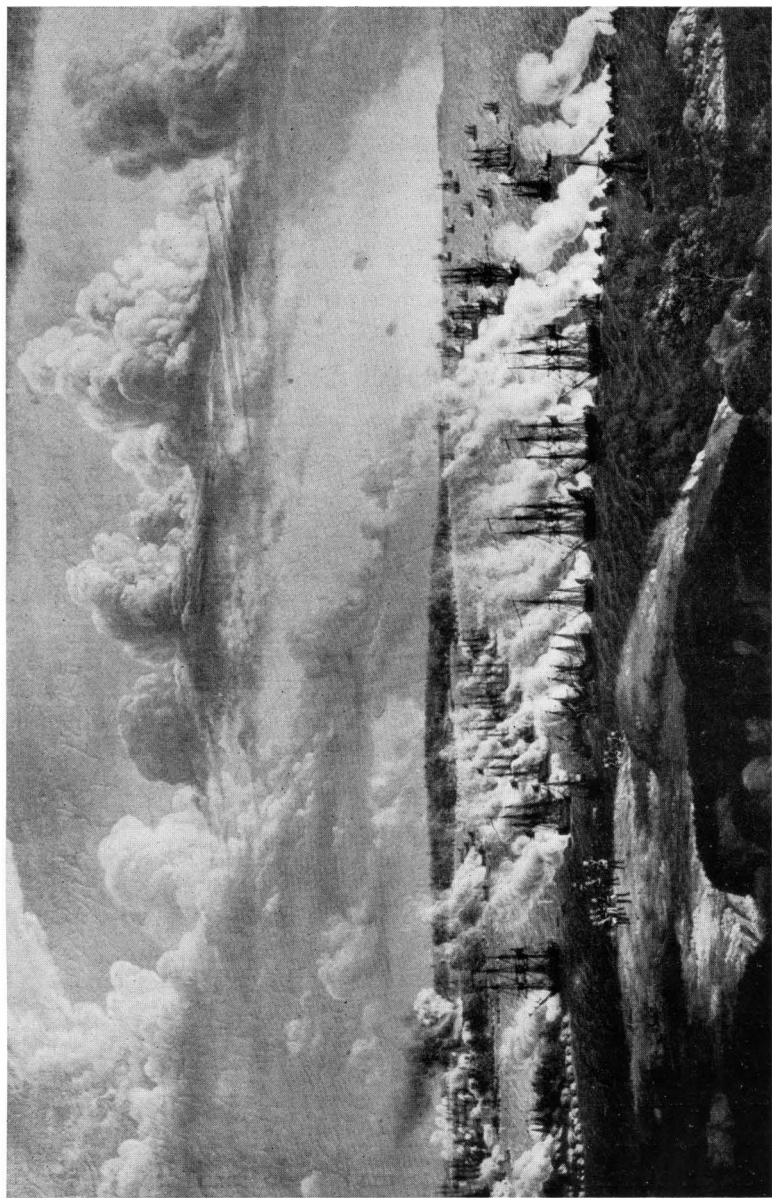
ligt, att en drabbning följande dag var oundviklig, ty hertig Karl var besluten att med »alla krafter attackera fienden». När dagen grydde den 26 juli, voro också två tredjedelar av den svenska örlogsflottan beredda till strid. Den återstående tredjedelen, en division under konteramiralen P. Lilliehorn, höll sig helt enkelt undan. Hertigen anföll likväl icke utan framgång, och segern hade varit tryggad, om Lilliehorn gjort sin plikt. Då detta icke var förhållandet, kunde den ryska flottan lösgöra sig från kontakten med den svenska och styrde ostvart, under det att hertigen kvarlåg på stridsplatsen;¹ men kort därpå, huvudsakligen på grund av sjukligheten bland besättningarna, inlöpte han till Karlskrona och ankrade på redden den 31 juli. Följande dag förenade sig Öresundskadern med ryska huvudflottan, varigenom Tjitjagov blev den svenska örlogsflottan betydligt överlägsen. Hertigens beslut att kvarstanna i Karlskrona hamn var därför oundvikligt men ledde till beklagliga strategiska konsekvenser. Några dagar senare avseglade nämligen Tjitjagov till Finska viken. Här utövade därefter den ryska örlogsflottan tills vidare ett obesträtt herravälde.

Läget till sjöss försämrades för svenskarna ytterligare genom skärgårdsflottans nederlag vid Svensksund den 24 augusti 1789. Denna dag befann sig överamiralen greve K. A. Ehrensvärd med finska eskadern, 44 fartyg, alltså vid nämnda viktiga farled. Den övriga delen av skärgårdsflottan, 40 fartyg, låg i västra delen av Finska viken under befäl av konteramiralen friherre S. M. von Rajalin. En förening mellan de båda eskadrarna hindrades av rysarna, som stationerat en flottavdelning vid Porkkalaud, sydväst om Sveaborg. Däremot låg inom synhåll för Ehrensvärds eskader

¹ Självfallet blev Lilliehorns beteende föremål för krigsrätt, som dömde till döden. Konungen var dock mycket mild. Han benådade L., som visserligen erhöll avsked men med pension. Det framgick nämligen, att L. hade saboterats av sina underlydande.

den samlade ryska skärgårdsflottan, som under föregående vinter blivit förträffligt utrustad och ansenligt förstärkt. Den räknade 86 fartyg under befäl av den krigserfarne, för hänsynslös tapperhet kände prins Karl Henrik av Nassau-Siegen. Prinsen hade detacherat en eskader om 20 fartyg till Aspö sydost om Svensksund med uppgift att vid den forcering genom Svensksund, som prinsen vid gynnsam vind avsåg att företaga, falla svenskarna i högra flanken och ryggen.

Ehrensverd, som genomskådat motståndarens plan, ville genom att försänka inloppen till Svensksund hindra den ryska huvud-eskadern att komma fram denna väg. Men konungen, som alltjämt fasthöll vid den ursprungliga tanken på ett av armén och flottan gemensamt utfört anfall mot Fredrikshamn, tvekade i det längsta att tillåta denna åtgärd. Den kom till stånd i sista stund — natten till den 24 augusti — men blev tyvärr icke effektiv. Följande dag igångsatte prinsen av Nassau det länge förberedda anfallet och lyckades bryta sig genom inloppen till Svensksund. Ehuru den finska eskadern värjde sig med lysande tapperhet, blev den besegrad; dock voro förlusterna ingalunda så stora, som man i betraktande av ryssarnas överlägsenhet kunnat befara. Av Ehrensvärds 44 fartyg gingo 12 förlorade, medan 32 kunde inlöpa till Lovisa hamn. På ryska sidan hade särskilt personalförlusterna varit mycket stora, och framgången blev utan större strategiska följder. Snart nog avseglade den vid Porkkalaudd stationerade ryska flottavdelningen till Reval för övervintring. Därmed slutade även 1789 års sjökrig utan avgörande händelser, ehuru det nog kan sägas, att ryssarna därunder vunnit vissa fördelar.

*Bataljbild från slaget vid Svensksund den 24 augusti 1789. Närmast i förgrunden ses konungen på Kotka-
ön betrakta slagets gång.*

Oljemålning av J. T. Schoultz. Nationalmuseum, Rosersbergssamlingen.

1790 års fält- och sjötåg intill det andra slaget vid Svensksund

De två första krigsårens erfarenheter syntes giva vid handen, att krigets utgång i främsta rummet skulle komma att bero på sjöstridskrafternas verksamhet. Gustaf III och hans rådgivare beslöto därför att huvudsakligen koncentrera förberedelserna för 1790 års fälttåg på att bringa upp örlogs- och skärgårdsflottorna till största möjliga styrka. Detta beslut blev Sveriges räddning!

På hösten 1789 tillsattes i Karlskrona för örlogsflottans rustning en särskild kommitté, som bekläddes med utomordentliga befohigheter och löste sitt uppdrag på ett synnerligen förtjänstfullt sätt. Den 24 april 1790 låg en stark örlogsflotta färdigrustad på Karlskrona redd. Den bestod av 24 linjeskepp, 10 svåra fregatter och en mängd smärre fartyg. Bemanningen uppgick till omkring 18 000 man. Med samma energi och framgång skedde skärgårdsflottans rustning under ledning av överste Anckarsvärd. Denna flotta mer än fördubblades genom nybyggnader. På våren 1790 räknade den icke mindre än 394 väl bestyckade fartyg med en bemanning av omkring 21 000 man. Sveriges sjöstridskrafter torde vid ifrågavarande tid varit starkare än någonsin tillförne.

Vad armén beträffar, stod i Karelen en nyuppsatt brigad jämte mindre delar av Savolaksbrigaden, vars huvudkrafter under Steдингk befunno sig i södra Savolaks. En brigad under G. M. Armfelt stod vid S:t Michel. I södra Finland stodo bakom Kymmene älv »vänstra fördelningen» i trakten av Nyby, »mellersta fördelningen» vid Elimä och »högra fördelningen» vid Lovisa.

Operationsplanen innebar detta år bland annat ett anfall mot Villmanstrand, och fälttåget öppnades enligt dåtida uppfattning mycket tidigt. Armfelt framryckte med 3 000 man den 15 april

från nordväst, överraskade ryssarna och tog passet Kärnäkoski, där han avvaktade vänstra fördelningens anfall mot Villmanstrand. Sistnämnda styrka, som räknade 4 000 man, gick under Gustaf III:s eget befäl den 28 april över ryska gränsen och tog Valkiala. Men ej heller denna gång kom man längre än till inledande operationer utan strategisk räckvidd. Armfelts trupper blevo anfallna av överlägsna ryska styrkor och kunde endast med svårighet hålla sina ställningar. Även Savolaksbrigaden blev angripen vid Pumala sund av ryska trupper, som dock slogos tillbaka. En betydande rysk styrka övergick oförmodat Kymmene älv vid Anjala och trängde tillbaka högra fördelningen. Den vänstra fördelningens läge vid Valkiala ansågs därefter alltför vanskligt, varför den drogs tillbaka väster om Kymmene älv. Även vid Keltis gingo ryssarna till anfall men blevo slagna tillbaka i en blodig nattstrid. Det enda som uppnåddes efter ytterligare smärre strider var, att ryssarna gingo tillbaka öster om älven. I början av juni gjorde Armfelt vid Savi-taipal en djärv och med utomordentlig tapperhet utförd men misslyckad framstöt. Någon tid därefter framryckte Meijerfeldt längs kusten och satte sig åter fast i ställningen vid Högfors. Därmed voro operationerna fastlåsta vid gränsen på samma sätt som under de föregående åren. Någon ändring var icke att vänta.

All uppmärksamhet både från svensk och rysk sida riktades mot krigshändelserna till sjöss, där operationerna kommo att präglas av en viss storstilad kraft, som alldeles saknades i företagen till lands.

Redan i slutet av mars sändes en liten svensk eskader under befäl av kaptenen friherre O. R. Cederström till Baltischport (väster om Reval) i Estland. Cederströms uppgift var att förstöra i hamnen liggande fartyg och förråd, vilken uppgift löstes på ett förtjänstfullt sätt. Företaget fick dock en icke önskvärd påföljd. Ryssarnas uppmärksamhet hade nu väckts. De drogo av Cederströms

kupp den fullt riktiga slutsatsen, att motståndarens örlogsflotta skulle vara till sjöss långt tidigare än föregående år. Cederströms bragd kom därför ryssarna att påskynda rustningen av sina egna sjöstridskrafter.

Den 27 april embarkerade hertig Karl jämte stab. Såsom flaggkapten tjänstgjorde även detta år Nordenskjöld. En av konungen utfärdad instruktion innehöll, att flottans förnämsta uppgift var att hindra de i Reval och Kronstadt övervintrande ryska örlogseskadern att förena sig med varandra och slå dem var för sig. I instruktionen framkastas även tanken på att örlogsflottan skulle tränga in i Viborgs hamn och förstöra därvarande ryska skärgårdsfartyg, något som senare fick vittgående konsekvenser. Den 30. avseglade hertigen för att närmast rikta ett angrepp mot den ryska örlogseskadern i Revals hamn. Anfallet utfördes — dock först efter en olycksdiger tvekan — den 13 maj. Det visade sig då, att ryssarna använt tidsfristen väl, och de avvärjde anfallet med en förlust för den svenska örlogsflottan av två linjeskepp.

Ungefär samtidigt med denna händelse utkämpade den svenska skärgårdsflottan en lyckosam strid med ryssarna i Fredrikshamnsviken. Gustaf III hade den 5 maj lämnat armén och begivit sig till Borgå. Där tog han befälet över skärgårdsflottan och beslöt att anfalla en rysk skärgårdseskader, som låg långt ute i Fredrikshamnsviken. Ryssarna blevo den 15 maj slagna och förlorade nära hälften av sin styrka, medan återstoden fann skydd under Fredrikshamns kanoner. Konungen hade med små förluster vunnit en ganska betydande framgång. Han upptog nu den i instruktionen till hertigen framställda tanken att förstöra i Viborgs hamn liggande delar av den ryska skärgårdsflottan. I detta syfte avseglade han närmast till Viborgska vikens östliga inlopp, Björkö sund, som han nådde den 2 juni.

Under tiden hade örlogsflottan efter anfallet mot den ryska Revaleskadern kryssat utanför hamnen utan att finna det lägligt att förnya angreppet. Vid Hogland mottog hertigen konungens order att gå ostvart, synbarligen för att trygga skärgårdsflottans operation, och avseglade den 31 maj i riktning mot Kronstadt. Detta ledde den 3—4 juni till oavgjorda strider med en stark rysk eskader utanför denna ryssarnas starkaste flottbas. På kvällen den 4. drogo sig de båda sjöstyrkorna ifrån varandra, och den svenska flottan avseglade västvart för att komma ur den trånga Kronstadtviken. Då uppenbarade sig plötsligt Revaleskadern. Hertigen fruktade nu att med sin underlägsna flotta — han förfogade över 21 linjeskepp mot de båda ryska eskadrarnas 29 — bliva tagen mellan tvenne eldar. För att undgå detta läge inlöpte han i Viborgska viken, där örlogsflottan ankrade den 6 juni, väster om skärgårdsflottan. Men denna operation blev ödesdiger. Sistnämnda dag förenades Reval- och Kronstadteskaderna under Tjitjagovs befäl. Ryssarna lade sig följande dag utanför Viborgska viken. De båda svenska flottorna, och med dem konungen, voro därmed blockerade.

Innanför de svenska flottorna lågo de delar av den ryska skärgårdsflottan, vilkas förstörande ingick i Gustaf III:s plan. Men de skyddades av fästningen Viborg. Icke desto mindre anföll konungen med sin skärgårdsflotta den 13—17 juni den ryska sjöstyrkan vid Viborg. Den djärva operationen misslyckades. Konungen måste återvända till Björkö sund med oförrättat ärende. En utbrytning genom den ryska spärren var nu den enda återstående möjligheten till räddning undan en hotande katastrof.

I den yttre delen av Viborgska viken skilde en rad öar och grund den blockerande ryska örlogsflottan från de innestängda svenska flottorna. För dessas utbrytning kunde tre vägar komma

i fråga, nämligen östra utloppet, d. v. s. Björkö sund, huvudutloppet närmast norr om Biskopsö och västra utloppet utefter norra kusten. Den svenska örlogsflottan, 34 linjeskepp, fregatter och kutterbriggar, låg för ankar mellan Biskopsö och Kroserort med huvuddelen i mellersta utloppet. Skärgårdsflottan, som räknade omkring 200 fartyg, låg alltjämt i Björkö sund.

Den ryska örlogsflottan, minst 50 linjeskepp, fregatter och kutterbriggar, bildade en blockadkedja tvärs över Viborgska viken med huvudkrafterna mitt för huvudutloppet. Från den 7 juni hade dessa fartyg successivt flyttats allt närmare den motliggande svenska örlogsflottan. Två smärre ryska flottavdelningar spärrade längre väster ut en inomskärsled tätt utefter finska kusten. Av den ryska skärgårdsflottan kvarlåg Viborgseskadern inne i viken, medan återstoden av Fredrikshamnsseskadern, som reorganiserats efter sitt nederlag den 15 maj, låg förankrad bakom örlogsflottan.

Ombord i de svenska flottorna blev tillståndet på grund av vatten- och livsmedelsknapphet allt svårare. Planer hade utarbetats för en utbrytning enligt vart och ett av de tre till buds stående alternativen, men vidriga vindförhållanden omöjliggjorde länge varje försök. Den 2 juli ankom prinsen av Nassau med den ryska skärgårdsflottans Kronstadteskader. Denna lade sig efter strider med den svenska skärgårdsflottan i Björkö sund och spärrade detta utlopp. Ett gemensamt anfall av de mycket överlägsna ryska flottorna var nu omedelbart att vänta. I betraktande av läge och styrkeförhållanden kunde detta knappast leda till annat än en katastrof för svenskarna.

Utbrytningsförsöket måste därför göras utan dröjsmål. Lyckligtvis blev vinden äntligen gynnsam. Konungen fastställde natten till den 3 juli alternativet utbrytning genom det västra utloppet. Samma natt gjordes i vilseledande syfte ett anfall med kanonslu-

par under överstelöjtnanten Jakob Törnings ledning mot högra flygeln av den ryska örlogsflottan. Tidigt följande morgon lättade de svenska flottorna ankar. De styrde sida vid sida med örlogsflottan babord om och skyddande skärgårdsflottan mot och genom västra utloppet.

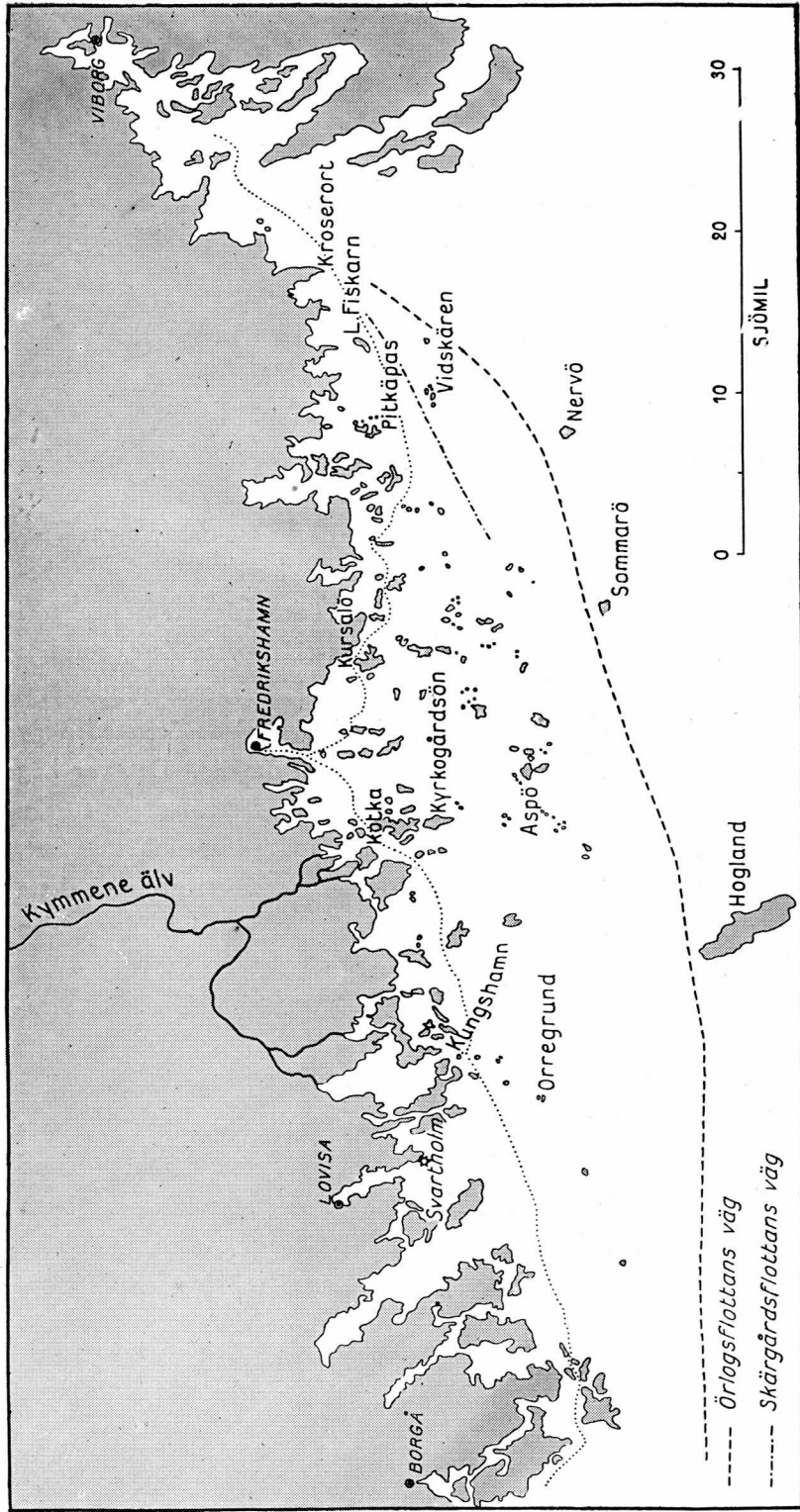
Ryssarna synas verkligen hava blivit missledda av kanonsluparnas nattliga angrepp och väntade ett genombrytningsförsök i huvudutloppet. De blevo fullständigt överraskade, och allt syntes till en början gå lyckligt för de svenska flottorna. De ryska fartyg, som skulle spärra västra utloppet, kunde icke hindra en genombrytning. Den ena svenska örlogsmannen efter den andra följde det svenska ledarfartyget, linjeskeppet *Dristigbeten*, under befäl av överstelöjtnanten Johan Puke, och passerade västvärt tvärs igenom den ryska flottspärren. Kanonelden, som avgavs på mycket kort håll, hade en fruktansvärd verkan, icke minst ombord i de ryska skeppen. När alla svenska fartyg utom ett fåtal hade räddat sig ut på öppna havet, inträffade emellertid en olyckshändelse, som fick svåra följder. En svensk brännare, som antänts för att försvåra ryssarnas förföljning, råkade i stället att driva på och sätta i brand två svenska fartyg, ett linjeskepp och en fregatt. Dessa gingo förlorade, men icke nog härmed. De väldiga rökmassorna från de brinnande skeppen försvårade sikten för andra svenska skepp. En rad grundstötningar och nya fartygsförluster följde. Örlogsflottans sammanlagda förluster uppgingo till 5 linjeskepp och 3 fregatter, varav ett skepp och en fregatt flugit i luften och övriga fartyg grundstött. Skärgårdsflottans förlust var endast 3 galärer. Sveriges öde hängde på dess skärgårdsflotta.

FRÅN VIBORG TILL SVENSKSUND

Efter utbrytningen — Skärgårdsflottan nära att förintas

TIDEN närmast efter utbrytningen skulle icke bliva mindre äventyrlig för de båda svenska flottorna än skedet före den samma. *Dristigheten* hade lyckligen tagit sig igenom den ryska spärren, följt i kölvattnet av de övriga skeppen och girade — klockan var nu ungefär 8 eller litet över — vid Lilla Fiskarn babord hän ut på den renare fjärden samt höll ned emot de i sydväst liggande Vidskären (Stora Fiskarn), tolv sjömil från utbrytningsstället. På signal från flaggskeppet minskade Puke nu segel, och efter hand slöt sig det ena skeppet efter det andra till honom, men många syntes vara fördröjda. Som man ute på fjärden ännu så länge var okunnig om orsaken härtill, väntade man på dem och med oro särskilt på flaggskeppet. Man hörde väldiga explosioner bortåt Kroserort, vilka man i det längsta trodde härleda sig från ryska skepp, som sprungit i luften. Tjocka krutmoln och från brandrök skymde utsikten. Man väntade, fastän minuterna voro dyrbara. De saknade skulle väl komma fram till sist.

Under väntetiden hann också konungen ut med skärgårdsflottan, som stod under direkt befäl av överstelöjtnant Viktor von Stedingk å hemenmaa *Styrbjörn*. Skärgårdsflottan hade följt vid sidan om örlogsflottan ut på fjärden så gott omständigheterna medgivit för att enligt planen göra samma flotta sällskap och använda nu i övrigt väntetiden till att söka återställa ordningen, så långt den tilltagande vinden och den allt högre sjön gjorde möj-

Skärgårdsområdet mellan Viborg och Borgå samt svenska flottornas väg efter ubrytningen ur Viborgska viken. Den prickade linjen markerar den ordinäre skärgårdsfarleden.

ligt. Lyckligast hade det varit, om skärgårdsflottan i stället för att vänta här genast fått fortsätta sin reträtt och därvid helst kunnat följa den nordligaste för vind och sjö bättre skyddade kustleden än att sticka ut i öppna sjön. För örlogsflottans större skepp var denna led otillgänglig men djup nog för alla skärgårdsfartygen med undantag kanske för skärgårdsfregatterna. En led går nämligen norr om ön Pitkäpas och stryker därifrån nära fastlandet innanför de många kringstridda holmarna, bortåt Kotka och Lovisa. Dock, om det än kan synas så för oss, som veta huru det gick, så var valet svårare för dem, som stodo mitt i händelserna.

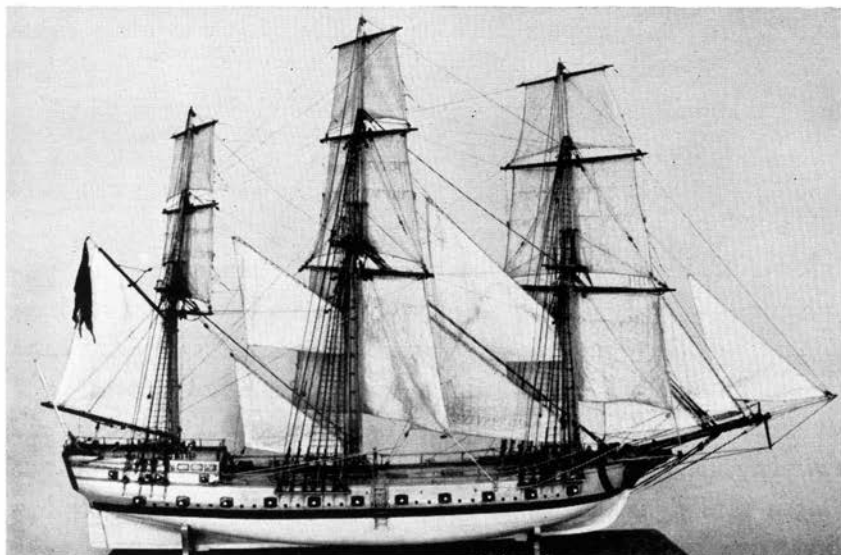
När emellertid den stora flottan legat på flaket nordost om Vidskären och förgäves väntat på de saknade i ett par timmar, begagnande tiden för övrigt till diverse nödtorftiga reparationer i all hast av rigg m. m., fick man vid 11-tiden veta deras sorgliga öde. Seglen ökades omedelbart, och för alla klutar, som kunde föras i den allt friskare nordosten, länsade den samlade återstoden av örlogsflottan ensam mot Orregrund utanför Lovisa. Det var hög tid. Den ryska flottan hade visserligen icke gått till segels förrän omkring kl. 10, men med oskadade riggar gjorde den bättre fart, och nu syntes den i lovart, än så länge på stort avstånd, men detta minskades stadigt. Man måste till varje pris komma undan Tjitjagov.

Skärgårdsflottan med konungen ombord i chefsgalären *Seraphimsorden* blev alltså på detta sätt och i strid mot tidigare mått och steg lämnad åt sitt öde att klara sig bäst hon kunde. Men hur skulle det gå till i ett mänskligt att döma så hopplöst läge som detta? I lovart syntes ju den ryska örlogsflottan närma sig med god fart, och för den var skärgårdsflottan ett lättfånget byte. Att komma undan dessa bättre seglande örlogsskepp var i längden utsiktslöst. Om man ändå försökte och mot förmodan kunde hinna

fram till farvattnet bortåt Pitkäpas, där Tjitjagovs mera djupgående fartyg icke utan största risk kunde röra sig, så vore därmed i alla fall icke mycket vunnet. Skärgårdsflottan låg i själva verket mellan två eldar.

Vid Pitkäpas låg nämligen redan i juni en rysk styrka om minst fyra präktiga fartyg under brigadier Crown, en skotte i rysk tjänst, med befälstecknet blåsande från toppen av den välseglande fregatten *Venus*, och här låg han alltså. Efter att hava hindrat en från Pommern kommande skärgårdseskader att förena sig med flottan i Viborgska viken, syntes alltså Crown också nu kunna avskära återtåget för den svenska skärgårdsflottans huvudstyrka. Amiral Tjitjagov hade på morgonen vid utbrytningen med signal återkallat honom, men av okända skäl låg han likväl kvar. Som den ryske amiralen dock hela morgonen sysslat med en flitig signalering av order, vilka ofta ändrades, förnyades och återtogos, är det icke osannolikt, att också Crowns återkallelse — återkallats. Huru härmed än må vara, vid Pitkäpas kvarlåg Crown.

I sina enskildheter låter det sig icke göra att uppgiva läget av de båda svenska flottorna vid deras skilsmässa vare sig inbördes eller i förhållande till omgivningen. För Crown började det att vid middagstiden se nästan så ut, som om de båda svenska flottorna trots allt ämnade göra varandra sällskap till sjöss och därmed gäcka hans förhoppning om ett lika storartat som lättfånget rov. För att närmare undersöka saken lättade han ankar ungefär vid samma tid som svenska örlogsflottans tät rundade Vidskären, eller vid 12-tiden, och gjorde några lovar nedåt de våra men vände om och ankrade igen vid Pitkäpas. Han hade tydligen sett nog och beredde sig att anfälla den svenska skärgårdsflottan och sända den tillbaka till Viborg igen! Han hade endast att vänta på att Tjitja-

Hemenmaa (Styrbjörn), tvådäckad. Dimensioner i m.: längd 43, bredd 10,6, djupgående 3. Besättning 310 man. Åror 20 par. Bestyckning 24 st. 36-pundiga och 2 st. 12-pundiga kanoner; inga nickor.

Modell. Sjöhistoriska museet.

govs fregatter skulle driva den mot honom, där han låg, om icke vind och sjö gjorde det.

När nämligen svenska örlogsflottan hade satt sig i rörelse för att undkomma Tjitjagov och hunnit förbi Vidskären, slog skärgårdsflottan på konungens befallning in på en kurs, som bar just mot Pitkäpas i den avsikten att till en början söka uppnå Aspö skyddande skärgårdsområde omkring 15 sjömil syd Fredrikshamn. Denna anbefallda reträttväg synes antyda, att man på svensk sida med säkerhet blott visste, att fienden förföljde men icke var i svenskarernas väg. Allt nog — och för övrigt fanns det knappast annat val nu — den inslagna kosan förde rätt i gapet på Crown, vars hopp sålunda syntes vara på god väg att infrias.

Aktra delen av hemenmaa Styrbjörns översta däck med överbyggnaden, den s. k. hyttan, varest officerarna bodde.

Modell. Sjöhistoriska museet.

Sällan torde en sjökrigare hava beskärts ett sådant tillfälle att som Crown alldeles efter behag kunna fånga eller förstöra en fientlig flotta av ifrågavarande storlek. På båda sidor om sig hade Crown ett par öppna fjärdar med fri utsikt, så att knappt ett öskar kunde osett flyta förbi honom, och vår örlogsflotta på väg västvärt fick med hänsyn till vindförhållandena allt svårare att rycka till undsättning ju mera åt väster hon kom. Med sina större och därför mera sjövärdiga fartyg, därtill goda seglare samt kraftigare bestyckade än något av de svenska skärgårdsfartygen, hade Crown överlägsna resurser att anfalla dessa, när de kommo, och därefter fullfölja sitt värv, innan de enligt den meddelade parollen »sauve qui peut» skulle till och med utan vare sig segel

eller rodd naturnödvändigt av sjö och vind omsider föras in bland skären, dit Crown med sina fartyg näppeligen skulle våga att följa efter. Om än holmarna och skären ost om Aspö, de så kallade Aspö Gaddar, lågo ganska glest kringströdda och i den ljusa sommarnatten just icke voro så farliga, var det antal småklabbar, bränningar och grynnor, som funnos där litet varstades, särskilt med hänsyn till det rådande vädret nog tillräckligt avskräckande för en med detta vatten mindre förtrogen navigatör som Crown måste vara. Sikten var dessutom icke den bästa. Mot den rådande sjön och blåsten kunde dessa klabbar däremot giva blott ett ringa skydd, men det som gavs var dock bättre än intet; om någon räddning undan Crown var möjlig, så låg den för visso endast där.

Konungen med skärgårdsflottan var sålunda försatt i en ytterligt farlig situation, och det hela artade sig till en katastrof i jämförelse med vilken olyckorna vid Kroserort hade varit en barnlek. De små och föga sjövärdiga fartygens artilleri var nämligen oanvändbart i den höga sjön och fartygen således försvarslösa. Som de båda stora skärgårdsfregatterna *Styrbjörn* och *Norden* hade slutit sig till örlogsflottan, möjligen på grund av sitt större djupgående, hade skärgårdsflottan redan i förväg avhänt sig det bättre försvar, som de båda fartygen hade kunnat åstadkomma. Men en annan omständighet förelåg, vilken måste hava nedsatt själva viljan till motstånd, där sådant tilläventyrs ännu övervägdes. »Alla dessa fartyg», erinrar nämligen en historiker om, »hade passerat tvärs igenom den bedövande eld- och rökvirveln vid Krysserort [Kroserort]; i besättningarnas öron ljud ännu det förskräckliga dånet av explosionerna, och röken från det stora bålet svepte ännu åt deras håll. Ur stånd att bruka sitt artilleri kunde dessa fartyg icke göra motstånd.»

Det var kvalfulla stunder, och hade folket männe förlorat tron

på sin kunglige ledare? »The common sailors and soldiers of the Swedes», skriver en anonym samtida engelsman, »were enthusiastically fond of a sovereign who accompanied them in all their dangers; and they frequently declared they would follow wherever he led», men, tillfogår han, »he led them to destruction. Gustavus, endowed with the most heroic courage, did not possess with this the qualities requisite in a great commander. Fearing nothing, he gave his orders precipitately, without looking forward to the consequences.» Deras tillit till konungen skulle nu sättas på hårt prov. Men ej heller befälet hade naturligtvis kunnat gå oberört genom samma fasor, och på grund av det på många håll sedan länge i hemlighet närda agget mot konungen måste jämväl dess motståndsvilja hava skakats, även om detta just nu i dessa svåra stunder av gemensam högsta nöd helt naturligt icke kom till uttryck.

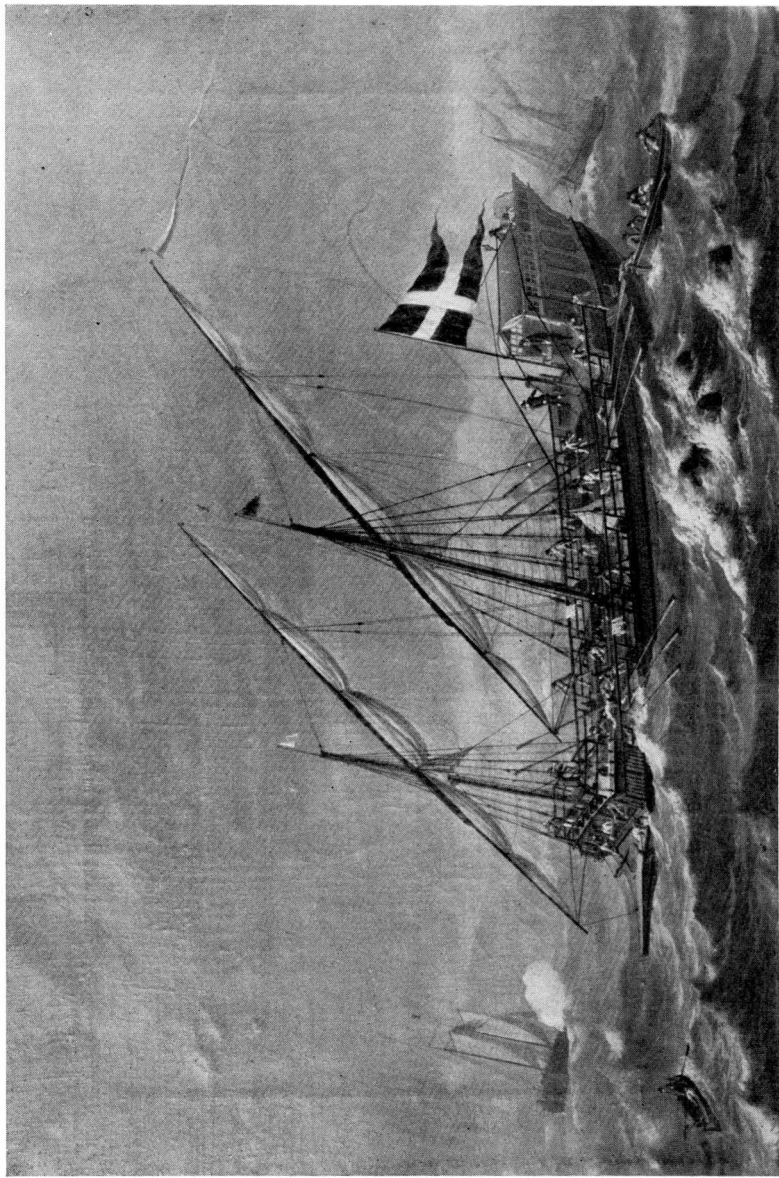
Som emellertid Crown hade hoppats, så blev det. Våra skärgårdsfartyg närmade sig Pitkäpas i en lång nästan oöverskådlig rad. Det är icke bekant, om han låg på sin tidigare ankarplats. I vilket fall som helst låg han nu omkring två sjömil sydväst från udden något vid sidan om allfarvägen. Stillaliggande granskade han noga de ankommande. Några stora fartyg såg han icke till men väl på långt håll några mera högbordiga men svagt bevärade seglare. Dessa voro i verkligheten de till örlogsflottan hörande jakterna *Colding* och *Lovisa Ulrika*, vilka av någon obekant anledning voro i följe, samt de båda kungsfartygen *Amphion* och *Amadis*. Alla dessa höllo väl sjön bättre än t. ex. kanonsluparna, men svagt bestyckade som de voro, kunde de göra föga motstånd.

Förvissad om att inga av svenska örlogsflottans fregatter dolde sig bland sällskapet och icke heller voro så nära, att de utan omgång kunde ingripa, gick Crown till segels och höll ned mot sven-skarna. Vid ungefär denna tid syntes också två fregatter av Tjitja-

govs styrka gå honom till mötes. Ombord i chefsfartyget *Konung Gustaf III*, från vilket skärgårdsflottan ännu var i sikte, observerades väl manövern med de båda fregatterna och avdelades enligt konungens tidigare anvisning, såges det, de båda aktersta fregatterna, *Thetis*, kapten O. H. Pettersson, och *Galathé*, kapten F. von Walden, vilka i anseende till vind lågo bäst till, samt ytterligare kutterbriggen *Dragon*, löjtnant C. H. Ekholm, till understöd åt de svårt hotade. Men med den ryska huvudstyrkan i härlarna måste de två förstnämnda nästan omedelbart skyndsamt vända tillbaka för att icke bliva avskurna från egen huvudstyrka och falla i ryssarnas händer. *Dragon* däremot förenade sig med skärgårdsflottan och följde med till Aspö.

Sålunda avlägsnade sig örlogsflottan alltmer och försvann slutligen. Konungen med lilla flottan var ensam. Men även Crown blev tills vidare ensam, eftersom Tjitjagov — till svenska skärgårdsflottans lycka — blott hade öga för vår örlogsflotta och jagade henne.

Crown visade en för svenskarna olycksdiger anfallsanda. Utan att till en början lossa så mycket som ett skott seglade han helt simpelt över de närmaste kanonsluparna och sänkte dem. Man vet icke, om alla ombordvarande blevo räddade. På det viset menade sig Crown kunna injaga ytterligare skräck i de redan förut nedstämda svenskarna. Fyra andra fartyg, galärerna *Ehrenpreutz*, *Dalarne*, *Östergötland* och *Nordstjärnan*, avskuros från de övriga och erövrades. Samtidigt eller måhända något tidigare hade på annat håll två kanonslupar erövrats och tagits på släp, men de klarade sig därigenom, att fånglinan sprang i sjögången, varefter de lämnades åt sig själva. Efter åtskilliga äventyr — de hade bland annat varit vinddrivna långt bortom Hogland — lyckades folket under stora strapatser omsider taga sig in till Sveaborg.

Svensk galär (Calmar). Typens dimensioner i m.: längd 38—41, bredd c:a 6, djupgående c:a 2. Besättning 240 man. Åror 20—22 par. Bestyckning 1 st. 24- och 2 st. 6-pundiga — några hade i stället 12-pundiga — kanoner samt 7—11 st. 3-pundiga nickor.

Oljemålning av J. T. Schoultz. Nationalmuseum, Rosersbergssamlingen.

Efter denna Crowns första stöt vände han och bröt på nytt igenom linjen, om man så kan kalla en formering, som redan sjögången bringat i oordning. Vid genombrytningen gåvo de ryska fartygen sina lag åt bägge sidor, spridande död och förödelse. Därpå följde de långsides med de våra ett stycke och höllo dem under eld, allteftersom de passerades. Så skuro de genom linjen igen för att fortsätta på samma sätt också på den andra sidan. Alla de galärer, kanonslupar och -jollar, vilka under denna ryssarnas sicksackliknande framfart seglades förbi och beskötos, tvingades att stryka flagg och giva sig fångna. Och på detta sätt skulle Crown fortsätta ännu några timmar. De svenska besättningarna hade egentligen ingenting annat att göra än att ösa vatten för att hålla sig flytande och för övrigt bara lida och taga emot de ryska kulorna samt hoppas på ett under, som kunde rädda dem.

Helt visst voro dessa ögonblick hemska för de svenska besättningarna. Men de voro i sanning ännu mera påkostande för den pinade konungen. Maktlös och med sorg i hjärtat måste han åse, huru hans vackra skärgårdsflotta, åt vilken han hade ägnat den största omsorg, nu var på väg att upprivas och förintas, och detta av bara en handfull ryssar. Det var hårt. Men han såg än mera, vilket gav anledning till dystra betraktelser. Runt om på den allt oroligare fjärden sågos de små farkosterna kringspridda mera som bränningar än fartyg, över vilka den upprörda sjön bröt sig. Vräkta hit och dit i svallet med kölarna högt i vädret syntes det, som om de i varje ögonblick skulle gå runt och draga besättningarna med sig i djupet.

Med samma kurs som skärgårdsfartygen och av allt att döma med en samtidig strävan att söka tränga våra fartyg bort från den eftersökta skärgården och ut till sjöss hann Crown att inom

loppet av några få timmar förmå den ena klungan fartyg efter den andra att stryka flagg. Efter fyra till fem timmar sågs sålunda ett hundratal av dem med kala flaggstänger och bärgade segel stäva mot sjön under rodd, motvilligt lydande erövrarens befallningar. Han hade nämligen beordrat det ena fartyget efter det andra att vända tillbaka till Viborg! Men till och med Crown själv borde ha insett, att detta var så gott som omöjligt i motvind och motsjö av redan uttröttade besättningar.

Den svenska örlogsflottan var nu ur sikte. Klockan 1 på eftermiddagen hade *Dristigheten* fått order att öka segel — det blåste nu styv märsegelskultje — men många fartyg signalerade inom kort, att de på grund av skador icke kunde tåla så mycket segel. Det blev alltså nödvändigt att minska farten. Klockan 4 passerades emellertid Sommarö och tre timmar senare Hoglands norra udde. Den ursprungliga avsikten hade varit att med hela flottan gå in på Lovisa redd, men vinden befanns vara för knapp, och hertigen beslöt att i stället gå till Helsingfors. *Styrbjörn* och *Norden* skildes dock här från flottans huvudstyrka och styrde till Lovisa.

Tjitjagov med den ryska flottan forcerade under tiden och vann på de svenska örlogsskeppen. Till en början styrde ryssarna parallellt med vår flotta för att gå söder om Nervö, vilket antyder en viss obekantskap med farvattnet, men vid 2-tiden begynte de främsta skeppen att jaga tre av våra, som blivit efter, *Drottning Sofia Magdalena*, *Prins Fredrik Adolf* och *Manligheten*. Det första skeppet hade varit en god seglare, den bästa i hela flottan, men det hade blivit betydligt skadat i sjöstriden utanför Kronstadt den 3 och 4 juni, och chefen, översten F. V. Leijonancker, måste segla mycket försiktigt. Redan klockan 3 signalerade han, att han icke

längre kunde hålla sin plats i formeringen, och då flottan passerade Hogland klockan 7, var han fyra sjömil akter om flaggskeppet och skulle inom kort möta sitt öde. Vid 8-tiden upphanns han nämligen av de ryska skeppen *Dvenadtsat Apostolov* (Tolv apostlar) om 100 och *Mstislav* jämte *Kir Ioann*, vartdera om 74 kanoner samt av *Crown*, som under omständigheter, vilka i det följande skola beröras, avbrutit sin strid med den svenska skärgårdsflottan. Mot denna överlägsna styrka underhöll Leijonancker elden i två timmar, då han måste stryka flagg, sedan mesanmasten gått över bord och rundhult och segel sönderskjutits. Av de övriga, som blivit efter, lyckades *Manligheten* komma undan utan strid, medan däremot *Prins Fredrik Adolf*, *Prins Ferdinand* och fregatten *Gripen* hårt ansatta av ryska flottans tät blevo invecklade i skottlossning, som varade ända in emot midnatt, då de — och även andra — till sist också skakade av sig de efterhängsna förföljarna, sedan de kapat bogserlinorna till sina barkasser, som de haft släpande efter sig ända från Viborgska viken, och vilka blott voro till hinder för farten.

Med ryska flottan sålunda hack i häl passerade de våra något före midnatt Kalbådagrund (Kallbådan) om babord, vilken efter ändrad kurs mot Mjölö utanför Helsingfors togs med god kännedom om farvattnet så nära, att den ryska flottan, som måst segla i en vidare båge, befanns morgonen den 4. i lä om den svenska och ur sikte! Klockan 5 kom fienden emellertid åter inom synhåll och hann omsider upp våra skepp igen, av vilka ytterligare ett linjeskepp gick förlorat. Vid nyssnämnda tid hade nämligen de båda skeppen *Rättvisan* och *Göta Lejon* sackat efter och lågo långt i lä. Från flottan, som hade gått till ankars vid Mjölö för att invänta dem, utsändes till deras räddning skeppen *Vladislav* och *Dristigheten* samt fregatten *Camilla* att taga dem på släp, men de

signalerade skador i rundhulten, och bogseringen måste uppgivas. Under sådana förhållanden upphanns *Göta Lejon* av det ryska skeppet *Izjaslav* och *Rättvisan* av Crown med *Venus*! Chefen å *Göta Lejon*, överste Johan Hisingsköld, gjorde sig emellertid fri från ryssen på ett skickligt sätt. Denne låg i lä och på kontrakurs i förhållande till Hisingsköld. För att komma bättre i lovart om den ryske örlogsmannen beslöt sig Hisingsköld för att vända men i stället för att vända genom, så vände han undan vind, under vilken manöver han naturligtvis, men blott för en kort stund, tycktes styra kurs rätt på *Izjaslav*. Den ryske chefen, som ju icke kunde veta Hisingskölds avsikt, missförstod — och det hade vilken sjöman som helst gjort — denna ovanliga manöver i förevarande läge och trodde, att svensken ämnade gå till anfall, kanske rent av att ramma. För den ryske chefen var ingenting annat att göra än att genast falla undan med resultat, att när Hisingsköld fullbordat sin vändning, *Izjaslav* var för långt i lä för att ånyo hinna *Göta Lejon*, som alltså blev räddad. *Izjaslav* vände sig då i stället mot *Rättvisan*, redan invecklad i strid med *Venus*. Efter en kort beskjutning strök *Rättvisan* flagg men behöll vimpeln uppe och lossade ett par skott. När *Venus* gick upp på hennes andra sida och gav sitt lag, nedhalades också vimpeln, varpå ryska örlogsflaggan hissades.

Samlad vid Mjölö behövde vår örlogsflotta icke vidare befara några ryska anfall och låg kvar här för ogynnsam vind till 8-tiden på kvällen, då det kom en mager bris från nordostkanten. Hela flottan gick till segels, men de flesta skeppen måste under större delen av natten och långt fram på förmiddagen den 5 juli bogseras av sina båtar. Vid 11-tiden blev det emellertid sydlig vind, och flottan kunde efter otaliga mödor och besvär äntligen nå det trygga Sveaborg nästan på dagen en månad efter instäng-

ningen vid Viborg. Här ankrade nu 14 linjeskepp, 9 fregatter och några mindre fartyg, återstoden av den flottan, som vid Viborg två dagar tidigare hade räknat 21 linjeskepp, 12 fregatter och 1 kutterbrigg samt ett antal mindre fartyg. En väldig åderlätning hade alltså ägt rum, dock ingalunda av sådan art, varom rykten cirkulerade i Europa. Den ryska örlogsflottans förluster äro icke kända men torde varit betydande. Otviveltigt hade den dock bibehållit sin stora överlägsenhet över den svenska före Viborgska utbrytningen, vilken som operation betraktad i alla fall var en svensk bragd..

I alla länder gjorde emellertid underrättelsen om utbrytningen ett oerhört intryck. Man visste ju, att konung Gustaf med sina båda flottor sedan en månad låg instängd i en vik nära den ryska huvudstaden; av meddelanden från Petersburg hade man erfarit, att hela denna krigsmakt skulle sakna både vatten och proviant, ja till och med ammunition. Och nu var flottan, ryktades det, efter ett förtvivlat försök att undkomma, fullständigt slagen, sedan flera skepp hade sprungit i luften. I utlandet betraktade man tilldragelsen som ett betydelsefullt, ett avgörande nederlag för de svenska vapnen, emedan man icke som i Sverige kunde i den se konungens och flottans räddning från en ännu större olycka. I London sammanträdde ministrarna, i Stockholm rådslog den diplomatiska kåren, och det engelska sändebudet R. Liston lär hava erbjudit sig att som underhandlare resa till S:t Petersburg. Skulle ännu ett sådant nederlag följa, menade man, då vore icke blott Sveriges öde gent emot Ryssland beseglat utan även konungens öde i sitt eget land. Lyckligtvis hade ryktena överdrivit.

Om besättningarna på svenska örlogsflottan med ankomsten till Sveaborg hade glatt sig åt att bekymren för den gången voro slut, så skulle de bliva grymt bedragna. I Karlskrona hade nämligen

den 17 juni, alltså medan örlogsflottan låg instängd i Viborgska viken utan förbindelser med yttervärlden, utbrutit en eldsvåda, vilken hotat att i grund ödelägga hela staden, ja även varvsanläggningarna. Med nästan övermänskliga ansträngningar hade man dock omsider lyckats begränsa elden och den 18 juni släcka densamma, sedan den rasat i över ett dygn. Men det var en ytterligt härjad stad, som återstod. I de vackraste och bäst bebyggda stadsdelarna lågo 413 egendomar i aska, varigenom 3 150 personer blivit husvilla. Nästan alla handelshusen med sina rika varulager hade förstörts. De som hade drabbats hårdast av denna olycka voro förutom affärsmännen och de större hantverkarna flottans folk, mest officerare, samt civila ämbets- och tjänstemän med deras familjer. Sedan flottan anlant till Sveaborg och där mött dessa sorgliga nyheter, blev naturligtvis stämningen ytterligt tryckt. Man såg gamla skeppschefer härdade i krigets hårda skola gråta såsom barn, och än olyckligare kände de sig, enär inga penningar funnos till utbetalande av innestående löner, varför de voro ur stånd att understödja sina nödlidande familjer. Möjligheterna att reorganisera örlogsflottan tedde sig icke gynnsamma. Som en ljusglimt i dessa olyckans stunder lyser emellertid finnarnas trohet mot riket. Så snart utbrytningen från Viborg blivit känd och flottan anlant till Sveaborg, strömmade folk dit från alla håll och erbjödo sig frivilligt till tjänst på flottan eller arbete med dess reparation.

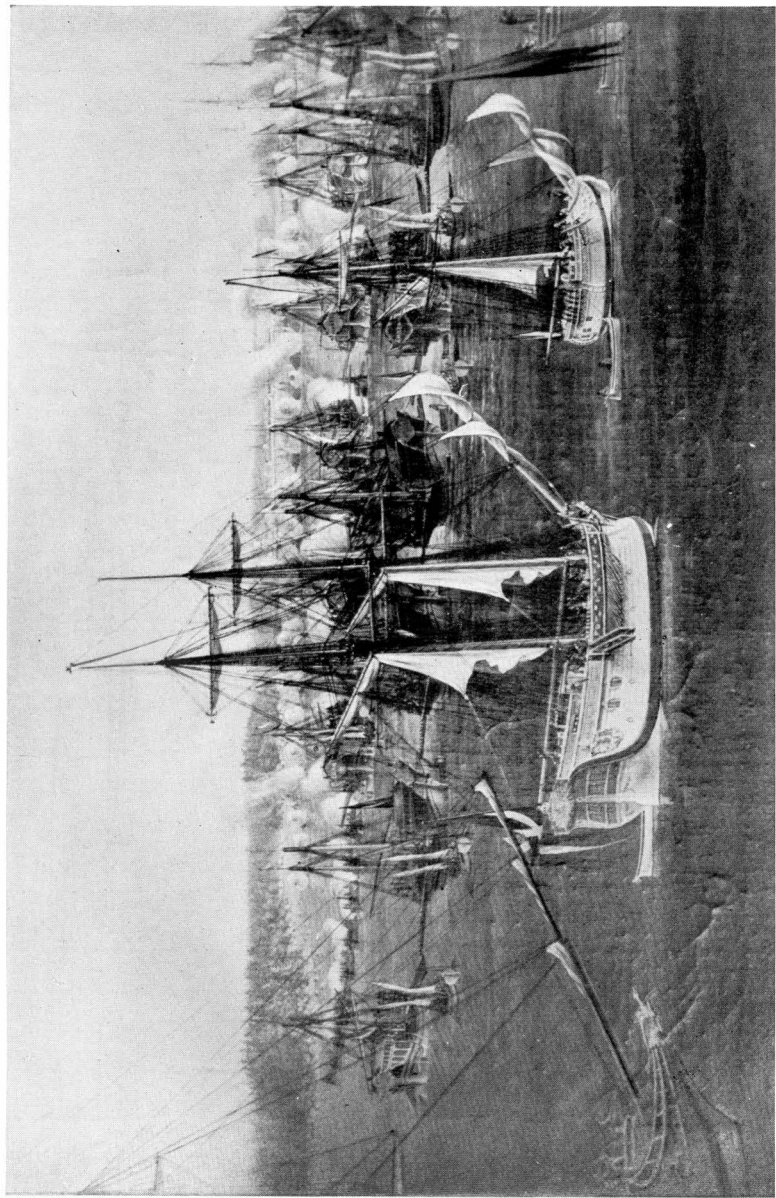
Sedan örlogsflottan lupit in under Sveaborgs kanoner, kryssade ryska örlogsfartyg dagligen för att hålla henne instängd där i väntan på den svenska skärgårdsflottans förstörelse och prinsens av Nassau därpå följande förening med Tjitjagov utanför Sveaborg för att rikta en dödsstöt också mot vår örlogsflotta. Sveriges läge föreföll hopplöst.

Konungen nära att tillfångatagas men räddas i sista stund Skärgårdsflottan undkommer — Till Svensksund

För konungen blev färden efter utbrytningen rik på växlande upplevelser och äventyr. Vad han gick igenom inom loppet av knappast 24 timmar skulle med fördel kunna dramatiseras.

Som förut omtalats hade en stor del av våra skärgårdsfartyg nödgats stryka flagg efter en ojämn strid med Crowns styrka. Än återstod visserligen för honom en hel del att bringa till underkastelse, men detta var endast en fråga på kort sikt, och den svenska skärgårdsflottan tycktes gå sin fullständiga undergång till mötes. I detta läge syntes väl åter några signaler på Tjitjagovs flaggskepp, vilka voro riktade till Crown, som emellertid obekymrad fortsatte sin inslagna kurs västvärt och därmed avlägsnade sig från huvudstyrkan. Crowns chefsfartyg, den vackra, välseglande f. d. svenska fregatten, närmade sig, skriver ett åsyna vittne, för fulla segel med en »obeskrivlig hastighet» *Seraphimsorden*, ombord i vilken konungen jämte en del av sin stab befann sig.

Denna Crowns manöver förefaller något egendomlig. Visserligen kan det vara möjligt, att galären förde konungens befälstucken, men det är icke troligt, eftersom Crown då utan tvivel skulle hava angripit den långt tidigare, i vilket fall konungen ofelbart hade råkat i hans händer. Konungens egen jakt, skonerten *Amphion*, som med all sin förgyllda grannlåt och sitt säregna utseende på långt håll kunde identifieras och var väl känd av ryssarna, låg däremot icke stort mera än tre à fyra sjömil för om galären, och detta korta avstånd spelade ingen roll för Crown, även om han icke visste, att *Amphion* var en bland Östersjöns lataste seglare. Icke desto mindre blev han plötsligen mera intresserad av galären och därefter, som snart skall visas, för jakten *Colding* än någonsin för *Amphion*.

Konungens »jakt» skonerten Amphion i förgrunden; för om henne troligen jakten Colding. Närmast i bakgrunden svenska och längre bort ryska galärer m. fl. Staden Fredrikshamn skymtar fram.

Oljemålning av J. T. Schoultz. Nationalmuseum, Rosersbergssamlingen.

Venus, som ännu icke var igenkänd, kom emellertid allt närmare, och konungen syntes räddningslöst förlorad, eftersom han i förstone, säger en färdtagare, vägrade att lämna galären. Till sist fick man dock konungen att giva vika inför de ivriga övertalningsförsöken och med en liten slup gå över till *Colding*, som av en ödets lyckliga slump just var på väg att forcera förbi men genom tillrop stoppades. Ned i slupen hoppade jämväl konungens flaggkapten överste Georg de Frese jämte några adjutanter, bland dem friherre Carl Didrik Hamilton (till Hageby), löjtnant vid Bohusläns dragoner, varpå slupen satte av och styrde bort bland de rullande sjöarna. Det skedde i sanning också »i grevens tid», ty konungen var knappt hunnen över till *Colding*, förrän ryssen var långsides med chefsgalären.

Ombord i *Colding* uppehöll sig konungen i kajutan och var givetvis mest upptagen med att genom kajutfönstren akter över betrakta sin förföljare. Vi låta ovannämnde Hamilton berätta om fortsättningen av den vilda jakten, som höll på att bli konungens sista seglats. »Snart lade den omtalade fregatten till galären¹ *Seraphim*»; skriver han, »då flera ströko flagg, men fregatten vände genast och jagade efter Coldinu-jakten.² Konungen var nere i kajutan och betraktade därifrån med sin kikare den ankommande fregatten. Överste de Frese befallde, att alla som buro uniformer skulle förbliva i lastrummet, så att endast han och jag i blå frisrock voro — utom besättningen — på däck. Detta skedde för att narra fregattens befäl. Vi forcerade med alla segel, men det syntes klart, att fregatten skulle inom få minuter upphinna oss.» Så snart de Frese sedan kände igen, att den förföljande var *Venus*, befallde han Hamilton att gå ned och meddela konungen

¹ Här efter står i Hamiltons anteckningar ett »och», som synbarligen tillkommit av misstag.

² Hamiltons benämning på jakten *Colding*.

nödvändigheten av att stryka flagg, när den hunnit fram, emedan det annars kunde hända, att den skulle beskjuta eller, som Crown tidigare hade gjort med flera andra, helt enkelt segla omkull den »usla farkosten». I båda fallen kunde det kosta konungens liv.

»Jag begav mig», fortsätter Hamilton, »ned till konungen, som innan jag fick ordet, sade sig vara glad att äntligen stora flottan åttlytt hans ordres, nämligen att så snart densamma kommit igenom den ryska linjen, skulle våra fregatter begiva sig ned till skärgårdsflottan och konvojera densamma.» Så långt synes konungen fortfarande hava behållit sitt jämnmod, men när Hamilton fick tillfälle att framföra de Freses mening att stryka flagg, hårdnade konungen genast till och förbjöd det, tilläggande: »Konungen av Sverige låter hellre skjuta sig i sank än stryka flagg.» Måhända var det nu, medan Hamilton var på väg upp på däck för att till flaggkaptenen överbringa konungens svar och befallning, som ett avlägset kanonskott hördes och krutrök syntes på det ryska flaggskeppet. Hamilton hann i varje fall icke säga de Frese, vad konungen hade yttrat, innan *Venus* till allas överraskning plötsligt sågs vända, lämna dem och styra kurs mot den ryska huvudflottan.

Ombord i *Amphion*, där liksom i *Colding* en del adjutanter befunno sig, hade man i andlös spänning följt händelsernas gång. Man hade sett, hurusom konungen hade hoppat ned i en slup och chefsgalären strukit flagg. Själva räknade nu de ombordvarande med att inom 10—15 minuter också få en påhälsning av *Venus* men fingo i stället se den ändra kurs och småningom avlägsna sig. Det är lätt att föreställa sig allas obeskrivliga förvåning icke endast på *Amphion*, som förgäves hade pressat undan allt vad tygen höllo, utan ombord i hela skärgårdsflottan, när man såg

Crowns eskader plötsligt segla bort. Undret, det ivrigt åtrådda, hade alltså verkligen skett till sist! Klockan var nu 6 på eftermiddagen. En hård dag led mot sitt slut, men än skulle det för besättningarna återstå många timmar att genomlida.

Orsaken till den hastiga scenförändringen var följande. Som redan omtalats hade amiral Tjitjagov börjat att signalera till Crown, när denne avlägsnade sig västvärt och huserade som värst bland våra skärgårdsfartyg. Amiralen, som hela tiden synes hava varit okunnig om betydelsen av Crowns strid med den svenska skärgårdsflottan och nu helt gick upp uti jakten på vår örlogsflotta, beordrade sin underbefälhavare att delta i denna operation. Efter att i det längsta hava sett den blåsande återkallelsesignalen lämnad utan avseende lät den otålige amiralen till sist också avlossa ett kanonskott för att väcka Crowns uppmärksamhet, och då vågade denne icke längre framhärda utan återvände till ryska huvudflottan. Om Crown haft kännedom om konungens närvaro just på *Colding*, hade han säkert trotsat även denna order.

»Genast som denna manöver [Crowns] observerades i *Colding*», fortsätter Hamilton, »fick jag det glada uppdraget att lämna rapport härom till konungen», vilken väl dock sannolikt själv genom *Coldings* kajutfönster med kikare iakttagit sin förföljare in i det sista. Hamilton tillägger slutligen, att kosan efter den avlagda rapporten fortsattes ända till de yttre öarna av Aspöskären »utan att vi oroades av några fientliga anfall men även utan att höra av några av örlogsflottans fregatter oaktat ovannämnda ordres». Det hade alltså undgått konungens omgivning, att de antydda fregatterna så gott som omedelbart hade återvänt till sin huvudstyrka.

När man ombord i skärgårdsflottan observerade, att Crown med sina fartyg avlägsnade sig för gott, blev det nytt liv i spelet inom den svenska skärgårdsflottan. Förhållandet var, att Crown icke

hade haft nog med folk att besätta alla de många erövrade fartygen med prismanskap. När han nu försvann, var det helt naturligt, att de våra hissade rätt flagg igen, vände på nytt och med tillsatta segel jämte rodd höllo ned mot Aspö Gaddar. I de fartyg åter, som hade ryskt prismanskap ombord, blevo rollerna utan större svårighet raskt nog ombytta. Under »breda flin» avväpnade vårt folk dessa ryssar, vilka med sura miner fingo följa med som fångar. På detta sätt blevo skärgårdsflottans förluster förutom ett okänt antal stupade eller anorledes omkomna begränsade till 4 galärer, 6 kanonslupar, 7 kanonjollar och 1 kanonbarkass jämte ett 30-tal transportfartyg — en jämförelsevis ringa förlust mot vad den hade kunnat bliva, om Crown fått fortsätta sitt härjningståg.

Gustaf III:s kikare, använd i slaget vid Svensksund den 9 juli 1790.

Livrustkammaren.

För ryssarna blev det ödesdigert, att den framgångsrika operationen mot svenska skärgårdsflottan icke fullföljdes. Det var Tjitjagovs uträkning, att såväl prinsen av Nassau som en av amiralens underbefälhavare, konteramiralen T. G. Kozljaninov, skulle varit till hands att slutföra Crowns arbete. Men de kommo att dröja kvar i mynningen av Viborgska viken, där de nästan hela dagen voro upptagna med att draga svenska skepp av grund, bärga besättningar m. m. När de sedan fortsatte väster ut, hade vår skärgårdsflotta fått ett försprång, allt för stort att kunna inhämtas. Ett under de närmaste fyra—fem dagarna rasande oväder förhindrade sedermera den ryska skärgårdsflottans operationer.

Vilka vägar och ankarplatser våra fartyg uppsökte till sin räddning, sedan Crown försvunnit, är icke säkert känt. Omkring ett 70-tal galärer och kanonslupar skola hava slagit in på den kustfarled, som leder norr om Kursalö förbi Fredrikshamn, medan ett

60-tal uppsökte Aspö. Till öarna i Aspö skärgård anlände emellertid en division under Törning samt delar av ytterligare tre divisioner. Hit kommo vidare ett antal transportfartyg, kungajakterna *Amphion* och *Amadis* samt slutligen vid 9-tiden *Colding* med åtskilliga fartyg i släptåg.

»Just i mörkningen anlände *Coldinu*-jakten till Aspö», omtalar Hamilton, »och i detsamma voro konungens jakter *Amphion* och *Amadis* dit ankomna.» Särskilt *Amphion* synes hava haft ett synnerligen ringa förspång, ty just som hon skulle löpa in bland holmarna, kom *Colding* för den allt friskare nordosten fräsande förbi utan att bliva igenkänd. I detsamma den passerade *Amphion* överraskades de ombordvarande med tillropet: »Skonert *Amphion*! Hans Maj:ts befallning är, att skonerten ävensom alla till skärgårdsflottan hörande fartyg skola samlas i Svensksund!», varefter det okända fartyget uppslukades av mörkret lika hastigt som det kommit.

Med konungen ombord i Amadis — Konungen anländer till Svensksund

Efter prejnngen av *Amphion* fortsatte *Colding* blott en liten bit och ankrade något avsides i närheten av *Amadis*, ombord i vilken konungen embarkerade genast som ankaret hade gått. Som denna jakt icke kunde rymma hela den svit, konungen hade med sig, erhöll en del tillåtelse att begiva sig till *Amphion*, där man sålunda nu fick veta, att konungen var räddad. Med konungen följde blott de Frese, Hamilton,pagen K. M. Tigerstedt samt kammartjänaren S:t Rémy. Om någon stund kom också hovmästaren Le Griel på *Amphion* för att spörja, var konungen önskade supera, varvid denne till sin som oftast stora personliga tur valde att stan-

na, där han var. Strax efter det hovmästaren kommit, anlände — det var nära midnatt — ett 15-tal skärgårdsfartyg och ankrade lugnt och stillsamt runt omkring *Amadis*, och ingen fäste sig vid det. Men det kamratskapet skulle få ett tvärt slut. Det upptäcktes nämligen snart nog och lyckligtvis i tid, att de nya grannarna voro ryska chebecker (galärer)! Kvickt som tanken fick de Frese ankartåget kapat, seglen skotade och en man till rors, varpå det bar i väg igen på Guds försyn och konungens goda tur, ty någon lots hade man icke, och runt klabbarna kokade sjön. Men lyckan stod dem djärvom bi, och utan nämnvärda olyckstillbud lyckades de Frese taga sig ur skären och gick, uppgiver Hamilton, till ankars först »inmot Brobylandet, vänster om Svensksund». Det var således andra gången, som konungen detta äventyrsmättade dygn hade räddats i sista stund.

Komna till Broby hade man väl nått det säkra lugnet i yttre måtto, men i stället ansatte så mycket hårdare en allmän inre oro mest för de båda flottornas öde, om vilket man praktiskt taget svävade i fullkomlig ovisshet. Konungen behöll emellertid nu lik-som alltid »den aldra bästa contenance», avslöjar Hamilton, »men yttrade till mig under gåendet på däck [*Amadis*'], att den förlid-na dagen varit märkvärdig. Men då jag ansåg, att [den omständig-heten att] konungens dyra person var sauverad, vore en så stor lycka, att densamma uppvägde alla de övriga förlusterna, hur stora de än måtte vara, svarade konungen: 'Jag var fullkomligt övertygad om att jag skulle bliva fången och hade därför berett mig på det, som jag skulle säga till kejsarinnan, nämligen — min kusin: ni tror, att ni i mig har konungen av Sverige till eder fånge, men ni bedrar eder! Förutseende möjligheten att falla i edra händer, har jag på förhand nedlagt regeringen och överlämnat styrelsen

åt min son samt tillförordnat en regering under hans omyndiga år. Ni ser i mig blott eder frände, icke en konung!»)

»Jämte min förundran häröver», fortfar Hamilton, »framställde jag i underdånighet om Hans Maj:t beräknat Sveriges förmåga och oppositionens benägenhet att i sådant fall bidraga till ett värdigt underhåll för hans framtid. Konungen svarade: 'Jag har noga övertänkt också det, som ni anför, och jag har aldrig varken behövt eller mottagit några penningar till mitt underhåll. Jag miss-tänkes — ja, jag vet det — för att icke kunna räkna, men uti ett simpelt skrin eller låda av grova furubräder, och vilken jag — ni bör hava märkt det — alltid fört med mig så ofta, som jag lämnat *Amphion*, har jag så stora summor, att de äro fullt tillräckliga för mig och tio à tolv svenskar — om så många vilja åtfölja mig — att med värdighet och agrement framleva min övriga tid antingen i Genua eller i Florens, på vilka bägge ställen jag äger hus.»)

Sannerligen, det är icke lätt att veta, vad man skall säga eller tänka om detta. Här går konungen fram och tillbaka på *Amadis'* däck och anförtror en ung löjtnant — en 24-års yngling — sina djupaste hemligheter, vilket först och främst måste förutsätta ett obegränsat förtroende till hans tystlåtenhet. Hamilton måste själv också hava känt på sig, att vad han berättar av konungens öppenhjärtiga tal knappast eller icke alls komme att bliva trott av eftervärlden, varför han tillägger en försäkran om att yttrandena äro »så sanna som jag hoppas att bliva salig. Konungen hade», förklarar han, »oaktat han var mäktig av den fullkomligaste förställning, ej sällan behov av att öppna sitt hjärta, och i det då varande ögonblicket hade han ett sådant behov. Quand le coeur est trop plein ou de grandes pensées ou de soucis, il a besoin de s'épancher. Cela est si doux, sade han.» Hamilton berättar vidare, att aftonmåltiden — den måste hava intagits långt in på natten — fram-

dukades och bestod av den vanliga skeppsprovianten, som jaktens chef, en till officer konstituerad kofferdikaptén,¹ hade att tillgå, nämligen gryngröt utan mjölk samt svensk sill. Man tycker sig kunna se konungen i denna föga slottsliknande miljö sittande vid sin gröttallrik och spickesill, av vilken enkla husmanskost majestätet för övrigt »spisade icke litet», om man får tro Hamilton. Sedan hungern sålunda stillats, gick konungen till sängs, medan de andra fortsatte att vaka.

På natten syntes flera eldar bortåt Svensksund, men man var osäker, om de härledde sig från svenskar eller ryssar. Hamilton sände därför jaktens underofficer, »en bra karl», till Broby med uppdrag att söka utforska, om svenskarna funnos i Svensksund eller vid Högfors samt på samma gång köpa fisk jämte andra matvaror.

När den utsände spejaren återkom, kunde han till allmän tillfredsställelse meddela, att general Meijerfeldt innehade Högfors och hela Pyttislandet samt att överstelöjtnant Karl Olof Cronstedt låg i Svensksund med de delar av skärgårdsflottan, som från Stralsund och andra ställen samlats ihop och kommit till förstärkning. Konungen befallde då, att Meijerfeldt och Cronstedt skulle underrättas om hans vistelseort samt översända den anlända posten och invänta hans ankomst till Svensksund att där göra sin uppvaktning. Då posten, väldig till sin omfattning, samlad på hög som den var sedan nära en månad tillbaka — »en halv tunna eller säck full», säger en samtida — kom till *Amadis*, erhöll Hamilton efter avlagd tysthetsed uppdraget att öppna och föreläsa breven, ty konungen var ännu uttröttad efter nära ett och ett halvt dygn av rastlös verksamhet och stark spänning.

¹ Här torde Hamilton begå ett misstag. Enligt skeppsmönsterrullan för 1790 var D. Mesterton chef. Han blev fänrik på stat 1782.

Medan *Amadis* sålunda låg här vid Brobylandet, observerades hurusom åtskilliga fartyg började anlända från alla håll till farvattnen omkring Svensksund, dit konungen nu också begav sig och gick till ankars vid halv 4-tiden på eftermiddagen den 4 juli. Här fann han före sig den förut omtalade Cronstedt med sin nyrustade brigad men därjämte också flera under kapten Johan Herman Schützercrantz på hemenmaa *Starkodder* lydande galärer och kanonslupar. Båda dessa chefer hade sedan mitten av juni förgäves sökt att förena sig med örlogsflottan i Viborgska viken, varifrån de — dess bättre — hindrats av Crown vid Pitkäpas.

Genast vid sin ankomst till Svensksund ägnade konungen sin tid åt att mottaga uppvaktningar, hålla överläggningar och utfärda befallningar. Mycken tid krävde även den stora posten, vars behandling enligt samtida vittnesbörd icke skall hava medhunnits ännu den 9 juli.

Törning anlände från Aspö den 5 juli och med honom bl. a. kabinetssekreteraren J. A. Ehrenström, som naturligtvis genast skyndade ombord i *Amadis*, ty han hade icke sett konungen, sedan denne den 2 juli på kvällen lämnat *Amphion*. I den redogörelse, han avgav, intogs ett särskilt rum av ett äventyr, för vilket *Amphion* hade råkat ut i Aspö skärgård, och som kunnat sluta illa, om icke fartygschefen varit en orädd och beslutsam man. Ehrenström kunde icke nog berömma denne, och han hade skäl därtill, varom mera i det följande.

Svenskar och ryssar sida vid sida i Aspö — Amphions bragd och räddning

Ett av de bekymmer, som tyngt konungens sinne, hade gällt *Amphion*. Utom att en stor del av konungens svit befann sig om-

bord, förvarades där också konungens utrikes brevväxling, konungens egna papper och åtskilliga dyrbarheter. Hade samma ryssar, som kommit *Amadis* att fly, lyckats taga skonerten? var en av de många oroliga frågorna. Eller hade den manne förlist? Detta var lika möjligt, eftersom vinden under efternatten hade gått över till halv storm med regn och tjock luft. Bekymren hade sålunda varit välgrundade, men de skingrades nu av Ehrenström, även om denne också hade mycket sorgligt att berätta. Av de många fartyg, som sökt skydd i Aspö skärgård, voro åtskilliga transportfartyg och bland dem några med hästar ombord för kavalleriet. Till all olycka råkade transportfartygen i drift och krossades mot grunden, varvid folk och djur räddningslöst förlorades bland de sjudande bränningarna. »Stormens vinande, människors skrik och nödrop gjorde denna natt till en av de ohyggligaste jag upplevat. Utan att sova en blund väntade vi med otålighet på dagens ankomst för att lära känna vår ställning», säger Ehrenström. Var ryssarna höllo hus, visste ännu ingen. De lågo i verkligheten tätt intill, men liksom svenskarna hade också de händerna fulla med arbete för att undvika att driva i land.

Amphion hade det icke mindre svårt. Hon var säkert förankrad med flera ankare, varför väl faran att komma i drift för hennes del var mindre överhängande, om hon fick vara i fred, men hon utsattes för kraftiga törnar än av ett än av ett annat fartyg, som kom drivande. Vid en sådan ombordläggning hade några fartyg så trasslat in egna rår i *Amphions* tackling, att de måste huggas av för att få fartygen i sär igen. Men även den längsta natt når sitt slut. Så fort det började dagas, sändes några personer till väders för att få en överblick av ankarplatsen. Det var icke litet de fingo se. Öster om den »klippa», invid vilken *Amphion* låg, sågs

en skog av master, som troddes tillhöra egen sjöstyrka, men denna förhoppning skingrades genast, då det blev ljusare. Alla fartygen förde ryska flaggor och tillhörde brigadieren P. B. Slizovs styrka, densamma, för vilken *Amadis* dragit sig undan. Tack vare goda lotsar, varifrån han nu än fått dem, hade ryssen lyckats att kort före midnatt komma i lä vid Aspö, som av Nassau utsetts till samlingspunkt för ryska skärgårdsflottan.

På morgonen den 4 juli upptäckte så att säga alla varandra så gott som samtidigt. Situationen var underlig. Från *Amphion* såg man nu Törning ligga med sin division i väster, medan denne och Slizov siktade varandra förbi *Amphion*. Någon strid var dock nu otänkbar, ty vinden var lika hård, och sjöarna rullade lika tunga och mäktiga in bland skären som förut. Dessutom var Slizovs eskader illa medfaren av stormen, och om Nassau eller Kozljaninov visste han alls ingenting. Törnings eskader stack honom dock i ögonen och var ett alltför gott byte för att släppas utan vidare. Slizov beslöt att söka överlista motståndaren medelst förhandlingar, ett gammalt beprövat »vapen», vari ryssarna mestadels visade sig svenskarna överlägsna.

Törning ville givetvis fortast möjligt komma i väg från det obehagliga grannskapet, och som äldste svenske befälhavare på stället meddelade han *Amphion* detta sitt beslut och befallde hennes chef att sluta sig till honom. Som skonerten dock icke utan hjälp kunde taga sig in i den anbefallda segelleden, sände Törning två kanonslupar för bogsering. Medan de arbetade med denna — klockan kunde vara vid pass 10 på förmiddagen — anlände en rysk slup, förande parlamentärflagg. Törning for själv främlingen till mötes. I sitt sällskap hade han majoren C. A. de Casal, som tillhörde högkvarterets lantmilitära stab och erbjudit sig att följa med. Den ryske parlamentären, en kaptenlöjtnant Gu-

melej, visade sig vara väl laddad med sensationella uppgifter, vilka Törning åhörde med uppmärksamhet men med ett visst miss-
troende.

Gumelej berättade sanningsenligt, att han var sänd av brigadieren Slizov men ville därpå göra troligt, att prinsen av Nassau redan hade borttagit huvuddelen av den svenska skärgårdsflottan och att konungen var fången, vadan således just ingenting annat återstod för Törning än att överlämna divisionen och därmed undvika all onödig blodsutgjutelse. Törning lät sig dock icke överlista, utan upplyste om, att svenska trupper aldrig giva sig fångna, så länge som de hade kulor och krut till försvar och försäkrade, att han redan för länge sedan skulle hava börjat strid, om icke vinden varit honom emot och hindrat det. Men, påpekade han för den utskickade, som vinden var fördelaktig för brigadieren, så inväntades i stället ett anfall av denne, vilken till den ändan hjärtligt välkomnades. I samma ögonblick erinrade sig Törning plötsligt, att han knappast hade någon ammunition kvar, vilket han givetvis icke meddelade ryssen men framhöll, att ingen kunde hindra honom från att avsegla, vilket han också ämnade göra, så snart vind och sjö medgäve det.

Sedan parlamentären efter sitt resultatlösa ärende avlägsnat sig, återvände Törning till sin chefsslup och de Casal till *Amphion*, där man under tiden i sitt anletes svett förgäves arbetat med att få henne ut i leden. Törning, ivrig att komma i väg, återkallade nu de båda kanonsluparna och befallde, att *Amphion* skulle utrymmas och därefter stickas i brand för att icke falla i ryssarnas händer. Befallningen smärtade särskilt Ehrenström, men som den måste åtlydas, plockade han ihop konungens papper, medan hovmästaren packade in silvret och kökskärlen och kammartjänaren tog hand om konungens garderob. Med sorg i hjärtat gingo de

ombordvarande av konungens svit i båtarna och roddes över till Törnings division.

Där anvisades de plats i en för dem utvald däckad och väl inredd chefsbåt, och vid 2-tiden på eftermiddagen avgick den svenska styrkan, utan att ryssarna kunde hindra det. »Jag tillstår», berättar Ehrenström om dessa stunder, »att jag kände mig betryckt av sorg över det öde, som oundvikligen syntes förestå *Amphion* att antingen uppbrännas eller, vad som värre var, falla i fiendens händer som trophé.»

»Kort därefter kom konungens livknekt, en ryttmästare, vars namn jag glömt, nedspringande från däck och ropade: 'Herr Kongl. Sekreterare! *Amphion* är under segel!」 Det förhöll sig så, att chefen, löjtnant Olof Eschelsson, en konstituerad kofferdikapten, hade vägrat att för sitt vidkommande åtlyda Törnings befallning och i stället tagit ett högtidligt löfte av sin besättning, bland vilken för övrigt funnos 24 man av Livgardet (nuvarande Svea livgarde) att in i det sista stanna kvar ombord. Sedan båtarna rott bort, och Eschelsson sålunda var lämnad åt sig själv, satte han i gång ett försök att rädda kungajakten. Planen var utomordentligt djärv och borde för alla tett sig hopplös att genomföra. Eschelsson lät fästa kablar i land, vindade och halade hem dem, flyttade dem igen i land och vindade på nytt samt kom därmed allt närmare fienden! Han måste bort från skäret, vilket kunde ske blott om fartyget kom fram till udden, där man som först kunde sätta seglen. Alla arbetade för att rädda fartyget och sig själva, medan ryssarna, säkerligen ganska förbluffade, sågo på. Eschelsson lyckades med det otroliga. Man får icke glömma, att fartyget var mycket klumpigt och svårt att manövrera redan i normala fall. Vid udden sträcktes seglen, och man höll kurs mot ryssarna, som man måste förbi. När de djärva kommo när-

mare fienden, sågo de, att de ryska fartygen blivit illa medfarna under nattens stormar och antogo, att ryssarna icke voro särdeles stridslystna, vilket var ganska riktigt. När ryssarna fingo se det vackra fartyget komma emot dem, kunde de icke tro annat än att det var en fregatt, särskilt som riggen var ovanligt hög. De gjorde sig klara till drabbning och började till och med att skjuta. *Amphion* hade visserligen ingen annan bestyckning än några små nickhakar (nickor), endast brukade vid salut, men med dessa små kanoner besvarades ryssarnas eld och beskötos till och med några strandade kaiker, från vilka ryssarna höllo på att bärga en del inventarier. Effekten av Eschelssons morska hållning blev märklig. »Vi sågo», omnämner Ehrenström, »huru ryssarna med blottade huvuden och utsträckta händer begärde pardon av den hotande fienden, vilken syntes dem så förfärlig, men denne hade annat att göra än att taga fångar; han sökte endast att undkomma till öppna sjön, varuti han även lyckades, och vi hade den förnöjelsen att flera gånger bliva honom varse i den led, som bägge örlogsflottorna tagit.» Det var Eschelssons skicklighet och kallblodiga rådighet, som konungen alltså hade att tacka för räddningen av sin präktiga jakt, vilken omsider också kom till Svensksund och överlevde slaget. Dess akterskepp kan ännu i dag betraktas, uppställt i Sjöhistoriska museet i Stockholm.¹

Under tiden seglade Törning i godan ro norr över, gynnad av härlig vind. Han hade beslutat att angöra Svartholms fästning, belägen invid inloppet till Lovisa och nära 15 sjömil fågelvägen väster om Svensksund, för att proviantera och landsätta sina sjuka. Men på kvällen syntes det arta sig till nya äventyr. På andra sidan om en stor fjärd, som divisionen nödvändigtvis måste passera, och mitt

¹ Eschelsson stod högt i konungens ynnest men fick ingen särskild belöning för sin bragd. Om hans senare tragiska öde se Unger, »Gustaf III vid Viborg och Svensksund», sid. 49.

i segelleden observerades flera större fartyg till ankars, vilka, säger Ehrenström, utan vidare ansågos som fientliga fregatter, förlagda där för att spärra genomfarten. Törning signalerade genast »klart för strid», och med laddade kanoner och brinnande luntor nalkades man den förmente fienden, som emellertid på närmare håll befanns vara några av Arméns flottas större turunmaa, nu omändrade till sjukskepp. Vad man hade tagit för kanonportar visade sig vara glasfönstren. Lyckligt anländ till Svartholm träffade Törning de båda förut nämnda skärgårdsfregatterna *Styrbjörn* och *Norden*.

SLAGET VID SVENSKSUND

Förberedelser till slutkampen

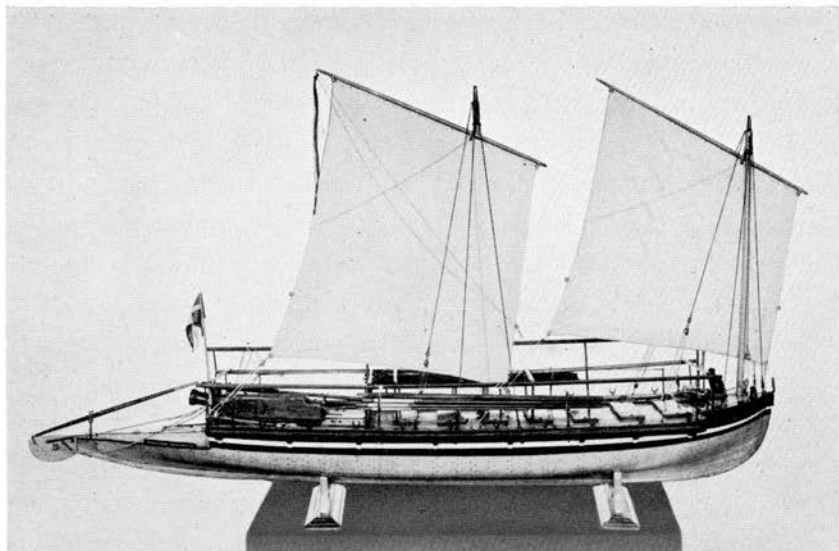
NÄR konungen natten till den 4 juli nödgades brådstörtat lämna Aspö, visste han blott, att en del av ryska skärgårdsflottan låg kvar där. Efter ankomsten till Svensksund erfor han åter, att en annan del låg utanför Fredrikshamn. Han svävade därför i ovisshet om, från vilket håll prinsen av Nassau ämnade anfalla, men att denne skulle angripa snarast, därpå tvivlade han icke ett ögonblick. Påföljande afton hade praktiskt taget hela den svenska skärgårdsflottan förenats i Svensksund och genom Cronstedts ankomst med den pommerska eskadern blivit mer än ersatt för lidna förluster. För att gardera sig mot allehanda överraskningar och jämväl söka utforska ryssarnas sannolikaste anfallsriktning lät konungen ordna en omfattande och sträng bevakning. Sålunda framsändes den 5. en avdelning om 30 kanonslupar och -jollar av den pommerska eskadern till holmarna Korkiasaari, ett par sjömil nordost om Svensksund. Konungen, som själv följde med, gick i land och upp på ett berg med vidsträckt utsikt över fjärdarna. Här såg han en del ryska fartyg ligga strax utanför inloppet till Fredrikshamn. Dessa borde vara Kozljaninovs styrka, medan i syd, dit utsikten var lika fri, inga ryssar kunde iakttagas. Sedan man därför åt det hållet framskjutit en mindre avdelning, återvände konungen till Svensksund. I södra delen av själva Svensksunds bassängen hade naturligtvis bevakningsfartyg också utlagts på betryggande avstånd.

Kanonslup, odäckad med fällbara master och sluptacklad. Dimensioner i m.: längd c:a 20, bredd c:a 4, djupgående c:a 1. Besättning 37—60 man. Åror 14—15 par. Bestyckning i regel 2 st. 24-pundiga kanoner, en för och en akter ut, samt 4 st. 3-pundiga nickor.

Modell. Sjöhistoriska museet.

Under tiden diskuterades det rådande läget flitigt i officersmässar och på trossbottnar. Man ansåg inom officerskretsar, att ställningen var rent av förtvivlad, och framtiden syntes mörk, ty man menade — och detta med full rätt — att bleve skärgårdsflottan nu instängd eller slagen, då vore ryssarna herrar på sjön och därmed icke blott Finlands utan också det egentliga Sveriges kuster blottställda för deras härjningar och själva Stockholm hotat. Odisputabelt var, att Sverige—Finlands säkerhet nu helt berodde av skärgårdsflottan. Konungen själv var tyst och sökte i ensamhet komma till klarhet, huru han skulle handla. Hans läge var kritiskt. Erövringsplanerna hade totalt misslyckats. Han hade förlorat en

Kanonjoll, odäckad. Dimensioner i m.: längd 12—18, bredd 3—6, djupgående 0,7. Besättning 20—24 man. Åror 5 par. Bestyckning 1 st. 18- eller 24-pundig kanon, som stod akter ut och för vilkens uppbärande akterskeppet var utdraget i en s. k. stjärt. Kanonen inriktades med hjälp av roder och åror. Vid skottlossningen rekylade hela båten.

Modell. Sjöhistoriska museet.

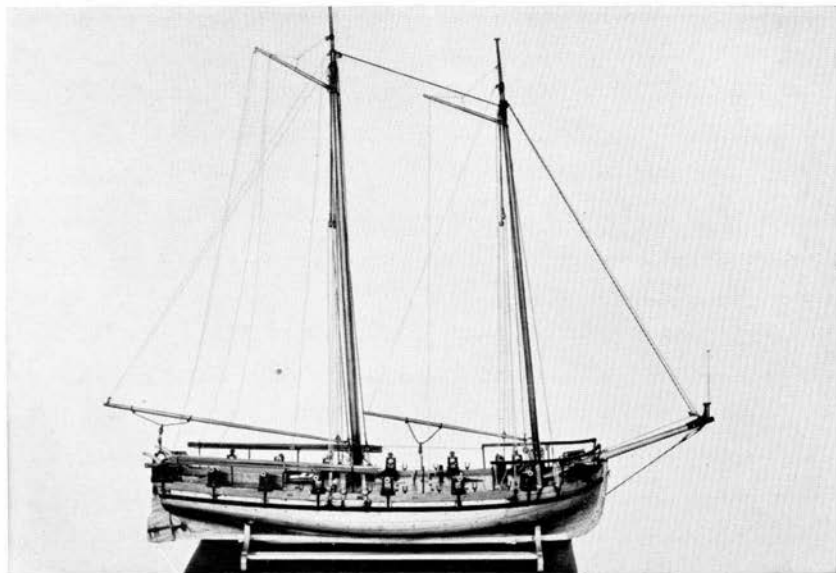
tredjedel av sin dyrbara ögonsten, örlogsflottan, vars återstod låg instängd vid Sveaborg. Armén var försvagad genom all den personal, som måst avstås till flottorna, och det var tvivelaktigt, om den i längden skulle kunna hålla ryska hären stängd. Därtill kom, att svenskarnas moraliska motståndskraft kunde befaras vara nedsatt genom lidna besvikelser och den olyckliga branden i Karlskrona. Konungen hade icke något stöd i sina rådgivare. Ingen dag allt intill tiden för slaget förgick, utan att han fick välmenande råd från omgivningen att icke blottställa sin person eller skärgårdsflottan. Bland dem, som ivrigast synas hava talat för ett försik-

tigt uppträdande, var konungens flaggkapten de Frese, vilken velat stryka flagg den gången, då Crown jagade *Colding*. Denna försagdhet torde icke hava gått ur konung Gustafs minne. Nu ombord i *Amphion* var konungen åter föremål för flaggkaptenens bearbetning, varvid denne såg allt i mörk dager. Han besvor konungen att medan det ännu var tid rädda sin höga person och flottan med en reträtt. Han föreställde konungen risken att annars bliva tagen till fånga och förd till S:t Petersburg.

Konungen befarade också icke utan grund, att han fortfarande saknade stöd hos flertalet av befälet. Adelsoppositionen inom officerskåren önskade inga krigiska framgångar, ägnade att höja kronans glans. Å andra sidan var det sannolikt, att konungen skulle få bära hela skulden för krigets eventuella misslyckande. Efter en sådan utgång kunde det förutses, att icke ens de gamla landgränserna kunde behållas. Fastän konungen sålunda stod skäligen ensam i sitt livs allvarligaste stund, visade han likväl inga tecken på vacklan eller villrådighet. Genom en reträtt skulle de oerhörda svårigheterna icke bemästras utan blott förvärras. I full insikt härom hade konungen, trots den uppenbara risken, fattat beslutet att vid Svensksund upptaga en avgörande strid. Den gordiska knuten skulle avhuggas genom ett slag, vari man från försvar skulle övergå till motanfall.¹ Närmaste följderna av konungens beslut att utkämpa en avgörande drabbning blev den nyindelning av skärgårdsflottan, som anbefalldes den 5 juli. Den organiserades därvid på fyra brigader.²

¹ Ett ingående bedömande av konungens beslut faller icke inom ramen för denna kortfattade studie. Så mycket må dock sägas — och detta torde framgå av den föregående skildringen — att Gustaf III:s reträtt med skärgårdsflottan troligen medfört den svenska örlogsflottans och hela Finlands förlust samt säkerligen också konungens störtande med därav kommande oberäknliga följder.

² En detaljerad bilaga, som upptager skärgårdsflottans ständiga indelning vid Svensksund, har av utrymmesskäl måst uteslutas. I allt väsentligt återfinnas dock detaljerna hos Unger, »Gustaf III vid Viborg och Svensksund», bil. 2.

Kanonbarkass, däckad och skonerttacklad. Dimensioner i m.: längd c:a 13, bredd 4, djupgående c:a 1. Besättning c:a 20 man. Åror 8 par. Bestyckning 1 st. 12-pundig kanon samt 16 st. 2-pundiga nickor.

Modell. Sjöhistoriska museet.

Första eller *Svenska brigaden*, överstelöjtnant Viktor von Stedingk, bestod av 6 skärgårdsfregatter samt 18 galärer och halvgalärer eller tillsammans 24 fartyg, av vilka emellertid en fregatt, *Norden*, blev detacherad. Brigaden var fördelad på fyra divisioner, av vilka den första fördes av brigadchefen själv, de återstående av kaptenerna friherre Karl G. Pechlin, Adolf Fredrik Virgin samt Henrik Vilhelm Pettersén (Rosensvärd).

Andra eller *Bobuslänska brigaden*, överstelöjtnant Jakob Törning, bestod av 5 chefsfartyg, 39 kanonslupar och 22 kanonjollar eller 66 fartyg, också fördelade på fyra divisioner med numren 5—8, varav brigadchefen förde nr 5, medan majoren Per Adolf

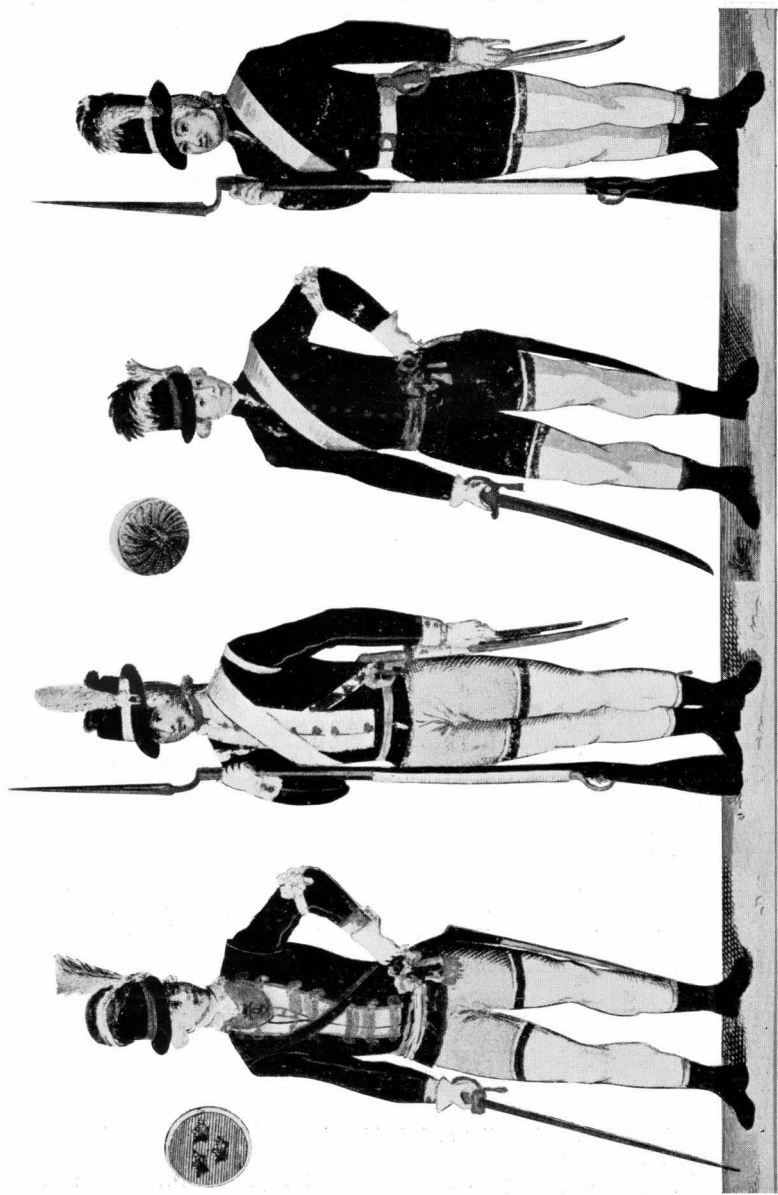
Malmborg samt kaptenerna Karl Fredrik Toll och Önnert Jönsson förde var sin av de återstående.

Tredje eller *Finska brigaden*, överstelöjtnant Klas Leopold Hjelmstierna, omfattade endast tre divisioner, nr 9—11, var och en om 10 kanonslupar och 5 kanonjollar. Härtill kommo 3 chefsfartyg, i allt således 48 fartyg. Divisionschefer voro förutom Hjelmstierna själv majoren Gustaf Adolf Leijonancker och kaptenen friherre Gustaf Adolf von Düben.

Fjärde eller *Tyska brigaden* fördes av överstelöjtnanten Karl Olof Cronstedt. Denna brigad organiserades likaledes på tre divisioner samt omfattade 3 chefsfartyg, 30 kanonslupar och 18 kanonjollar. Divisionschefer voro Cronstedt samt kaptenerna Karl Paco Hård och M. R. de Pont, förande divisionerna nr 12, 13 och 14. Medan Cronstedt under slaget fungerade som flaggkapten, fördes befälet över fjärde brigaden av kapten Karl Paco Hård.

Hela flottan omfattade sålunda i allt 189 fartyg, varav 11 divisionschefsfartyg, 5 skärgårdsfregatter, 1 kutterbrigg, 18 galärer och halvgalärer, 99 kanonslupar och 55 kanonjollar. Härtill kommo 11 kanon- och 6 mörsarebarkasser, som icke voro indelade, varför alltså hela styrkan räknade 206 stridsfartyg. Utöver detta antal funnos ytterligare 6 chefs- och avisofartyg, bland dem *Amphion*, *Amadis* och *Colding*, samt 4 ammunitionsbåtar, alla i någon mån bevärade. Den åtföljande transportflottan åter räknade ett 60-tal fartyg, så att hela flottan sammanlagt utgjordes av icke mindre än omkring 275 fartyg.

Besättningen på denna väldiga flotta uppgick till nära 13 000 man stridande och omkring 1 200 icke stridande, en personalstyrka om tillsammans över 14 000 man. Av dessa tillhörde omkring 8 000 man härens förband, nämligen: av infanteriet Livgardet, Upplands och Kalmar regementen, Åbo läns och Nylands infan-

Uniformer för Livgardet t. v. och för Arméns flotta t. h.

Efter C. G. Roos, Samling af Swenska Arméens Uniformer. 1783. Armémuseum.

Uniformer för Artilleriregementet.

Efter C. G. Roos, Samling af Svenska Arméens Uniformer. 1783. Armémuseum.

teriregementen, Psilanderhjemska, Stackelbergska och Stedingkska värvade regementena samt Sandelska och Hintzensternska värvade bataljonerna; av kavalleriet Livregementet till häst, Östgöta och Smålands kavalleriregementen, Nylands dragonregemente och Bohusläns lätta dragonregemente; slutligen kontingenter av Artilleriregementet, som vid denna tid var gemensamt för hela armén.¹ Av befälet och underbefälet tillhörde två tredjedelar Ar-

¹ Deltagande förband av armén enligt av krigshistoriska avdelningen och krigsarkivet gjord utredning. Av svenska arméns nuvarande truppförband kunna följande på grund av sin härstamning göra anspråk på att ha deltagit i slaget vid Svensksund: Svea

24-pundig järnkanon för Arméns flotta, gjuten vid Åker 1764.
Armémuseum.

méns flotta och återstoden armén, medan manskapet till övervägande delen utgjordes av soldater och ryttare samt resten av sjöartillerister, båtsmän och annat sjöfolk, tillhörande Arméns flotta. Fartygen fördes av officer eller underofficer. Av cheferna å stridsfartygen hade 149 officers och 57 underofficers grad. I allt funnos å flottan 360 officerare och nära 700 underofficerare.

Antalet artilleripjäser uppgick till omkring 1 300, varav emellertid omkring 860 blott voro nickhakar (nickor), de flesta om 3 skålpunds kula.¹

Sedan flottans indelning bestämts, återstod dess rangering i slagordning, vilket dock måste anstå, tills full visshet vunnits om den

livgarde, Livregementets grenadjärer, Livgrenadjärregementet, Upplands, Jönköpings-Kalmar och Bohusläns regementen, Livregementet till häst, Livregementets husarer samt Svea, Göta, Wendes och Norrlands artilleriregementen.

¹ Uppgifter om att antalet kanoner var omkring 1 000 och nickor knappt 200 äro oriktiga. Kirchhoff uppgiver 400 »schwere Geschütze», vilket stämmer någorlunda med ovanstående.

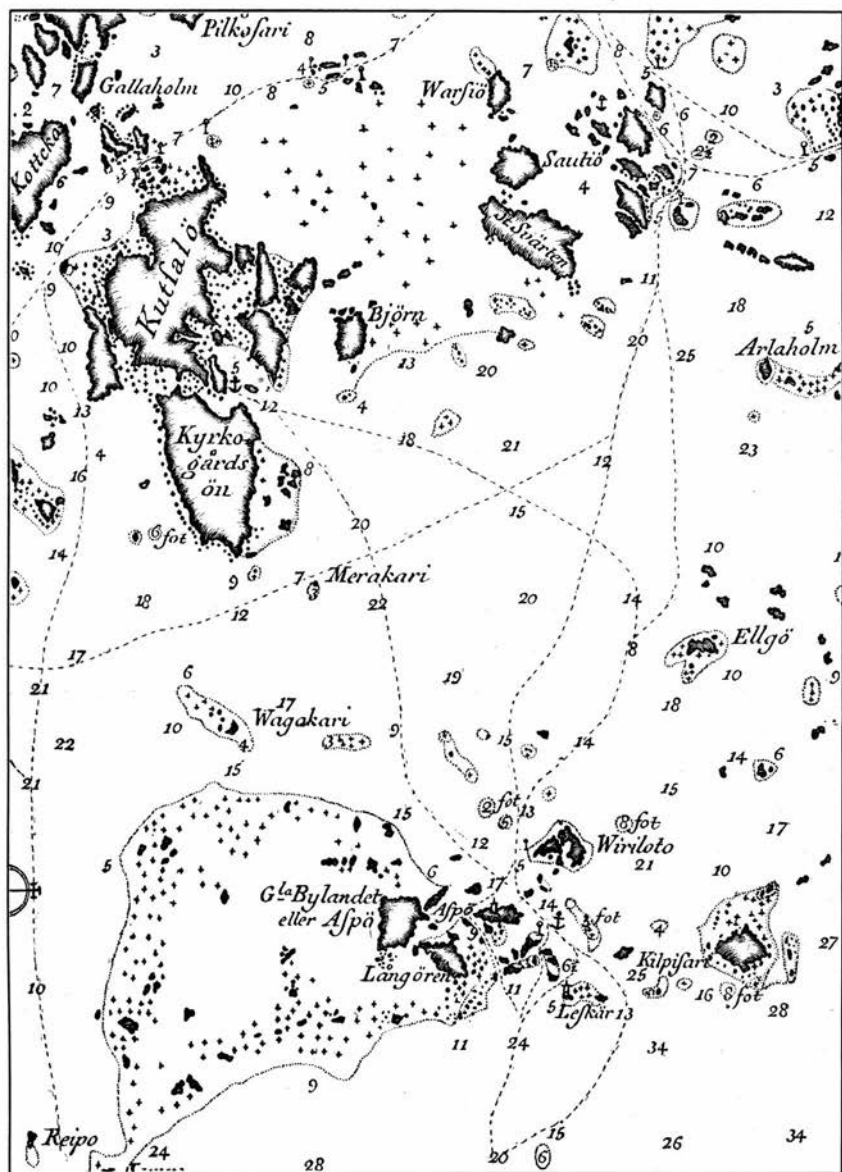
ryska anfallsriktningen. Det var alltså blott att invänta utpostgalärernas rapporter och ur dem söka utläsa ryssarnas avsikter.

Den 6 juli avlade konungen ett besök hos general Meijerfeldt vid Högfors och meddelade denne sitt beslut att antaga batalj. Återkommen mottog han några rapporter, bland dem en från Stedingk — som låg i Kungshamn med de två skärgårdsfregatterna *Styrbjörn* och *Norden* — vari det uppgavs, att en rysk styrka, som låg vid Hogland, skulle utgöras av 12 skepp förutom fregatter och småfartyg och av allt att döma destinerade till Kungshamn eller till Orregrunds redd för att »kupera E. Maj:ts skärgårdsflotta och taga den i ryggen». Denna rapport var emellertid så tillvida missvisande, som fartygen i själva verket voro Nassaus och nu på väg till den avtalade mötesplatsen i Aspö. Bland dessa fartyg funnos icke några »skepp». En andra rapport åter från avdelningen vid Korkiasaari talade om ett stort antal ryska fartyg, som kommit söder ifrån och gått in till Fredrikshamn. Det var Slizov med sin eskader.

Av underrättelserna syntes framgå, att den ryska skärgårdsflottans huvudkrafter samlades i Fredrikshamn. I den svenska flottan trodde man sig alltså liksom i första Svensksundslaget kunna vänta anfallet norr ifrån.

Den ryska flottan samlas och indelas — Kejsarinnan uppmanar Nassau att förstöra den svenska flottan — Nassau håller krigsråd och beslutar anfälla

När Nassau och Kozljaninov äntligen efter utbrytningen sent på dagen den 3 juli upptogo förföljandet av den svenska skärgårdsflottan, var tillfället försuttet. Vår flotta hade fått för stort försprång. Då dessutom vädret undergick en hastig försämring, av-

Ett samtida specialkort över Aspö skärgård och Svensksundsbassängen med
då kända leder i dessa farvatten.

Kungl. Biblioteket.

bröt Kozljaninov för sin del förföljandet — om han överhuvud taget börjat det — och slog in på västlig kurs mot Fredrikshamn. Utanför denna stad ankrade han omsider med 45 fartyg, bland dem åtskilliga tillhörande prinsen av Nassau, vilka för ovädret sökt skydd i denna del av skärgården. Prinsen åter, trogen sina direktiv, fortsatte till Aspö med de fartyg han hade kvar utan förvisning om att kunna taga sig in. Däri misslyckades han också till en del. Av den under hans omedelbara befäl stående styrkan lyckades nämligen blott ett antal mindre fartyg komma in i sällskap med Slizovs eskader, medan han själv med ett 20-tal fartyg, däribland de större segelfartygen, blev driven långt bortom Högland. Det var denna styrka, som Stedingk åsyftade i sin ovan nämnda rapport.

När Slizov varken den 4 eller 5 juli fick underrättelser från Nassau, beslöt han att lämna Aspö och löpa in till Fredrikshamn för att få sina skamfilade fartyg reparerade. Han passerade på sin färd Kozljaninovs eskader, som hade förflyttat sig närmare längs fastlandet och befann sig i bästa skick. Allt som allt lågo den 6. omkring 70 ryska fartyg ankrade i skärgården mellan Fredrikshamn och det blott 5 à 6 sjömil sydväst därom belägna Svensksund.

Först den 7. på eftermiddagen kom Nassau till Aspö, vilket på passligt inrapporterades av våra utpostgalärer, och sände genast som han hade ankrat order till sina eskaderchefer att snarast möjligt förena sig med honom utanför Kyrkogårdsön invid södra inloppet till Svensksundsbassängen. Anfallet skulle synbarligen ske från det för den svenska flottan farligaste hållet, från söder. I farvatten närmast Kyrkogårdsön samlades sålunda den 8 juli ryska skärgårdsflottan samt indelades för uppmarsch och strid. På grund av det stora antalet fartyg måste för de erforderliga förflyttningarna

Karl Henrik, prins av Nassau-Siegen,
f. 1745, d. 1808.
Heliogravyr efter oljemålning av Lampi.

Giulio Renato Litta, f. 1763, d. 1849.
Efter kopparstick i Greppi, Un gen-
tiluomo milanese etc.

hela farvattnet tagas i bruk väster om nämnda ö och ända bortåt Rankki (Rankö) två sjömil västvert. Indelningen blev följande.

Första linjen, som bestod av 40 kanonslupar och ett 70-tal kai-ker, skulle vid uppmarschen utgöra avantgardet och därefter vid själva anfalllet den vänstra flygeln. Sist i avantgardet skulle bog-seras 3 bombfartyg och 3 stora flytande batterier, bestyckade med grova kanoner. Denna styrka ställdes under befäl av Slizov.

Styrbord om denna linje och något bakom skulle vid upp-marschen den *andra linjen* följa, bestående av 37 kanonslupar och ett 50-tal kaiker. I striden skulle den utgöra högra flygeln. Be-fälhavare blev generalmajoren greve Fredrik Vilhelm von Bux-hövden. *Tredje linjen*, som vid förflyttningen skulle följa bakom mellanrummet mellan första och andra linjen och i striden tillhöra

centern, räknade 26 galärer. Befälhavare för denna styrka var konteramiralen greve Giulio Litta. Den *fjärde linjen* slutligen utgjordes av de större segelfartygen och erhöll befallning att hålla sig styrbord om och något efter den tredje linjen. Efter slutad uppmarsch skulle densamma för strid intaga plats vid sidan om Littas styrka och utgöra centern. Denna ställdes under Kozljani-novs omedelbara befäl.

Befälhavarna för slagordningens linjer voro erfarna sjöofficerare, med undantag av Buxhövden. Överbefälhavarens anseende var dock omtvistat. Krigare till yrket och utomordentligt tapper ansågs Nassau likväl vara alltför hetsig. Litta karakteriserade honom sålunda: »Hans tapperhet bestod alla prov, men han saknade fullständigt bildning, och särskilt var han utan de mest elementära kunskaper i sjöväsendet.» Litta ansåg honom vidare vara en äventyrare. En olägenhet i befälsföringen blev, att samtliga kanonslupar fingo gemensam överbefälhavare, generalmajoren Peter Alexejevitj von Pahlen, ehuru de voro uppdelade på så skilda håll som de båda flyglarna.

Den ryska flottan utgjordes av följande antal stridsfartyg:

<i>Stora fartyg.</i>		<i>Medelstora fartyg.</i>	
Roddrefgatter	9	Galärer	26
Chebecker (turunmaa)	13	Skonare	6
Bombfartyg, större	3	Kuttrar	4
Pråmar och halvpråmar	4		
Flytande batterier	3		

Mindre fartyg.

Kanonslupar och kaiker	198
Bombfartyg, mindre	8

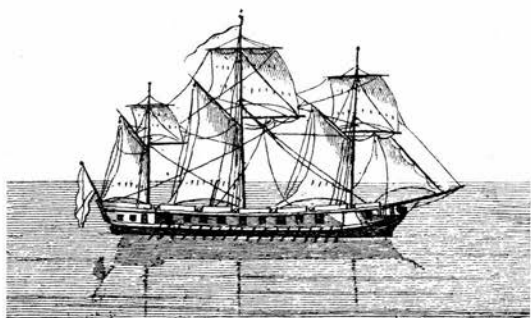
eller tillsammans 274 stridsfartyg.¹

¹ Här hava Munthes uppgifter följts. Andra författare hava härifrån avvikande siffror.

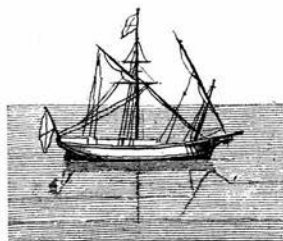
Den ryska flottan var sålunda vad antalet fartyg beträffar åtskilligt överlägsen den svenska. Betydelsen av denna överlägsenhet har man velat förringa, bland annat med hänsyn till »de många roddbåtar [kaiker], som ingingo i flottan». Denna synpunkt är icke hållbar. Det övervägande antalet fartyg i svenska flottan var också roddbåtar. Att döma av de kaiker, som svenskarna erövrade, voro dessa fartyg därtill större och i regel minst lika kraftigt bestyckade som de svenska kanonsluparna. Vidare voro de ryska skärgårdsfregatterna talrikare och större än de svenska. Härtill kommer, att den ryska flottans stridsbemanning väsentligt översteg — helt naturligt för resten — den svenska flottans.¹ Än betydelsefullare var emellertid, att det sammanlagda antalet artilleripjäser på ryska sidan utgjorde 850—1 000 kanoner och nästan lika många nickor, vilket representerar en mycket stor överlägsenhet jämfört med bestyckningen på den svenska skärgårdsflottan. I den nästan samtida »Letters from Scandinavia», aldrig förr åberopad i svensk sjökrigslitteratur, läser man också, att »the Russian fleet was much superior in force», vari för övrigt icke saknas instämmande från andra bedömare.

En källa till styrka å svensk sida var dock måhända, att de svenska fartygen över lag skola ha varit bättre byggda, lätttrörligare och försedda med ett mera praktiskt uppställt artilleri än de ryska. Ryssarna hade emellertid den gångna vintern under Littas uppsikt flitigt byggt skärgårdsfartyg efter modell av de föregående år i första Svensksundslaget erövrade fartygen, vadan det är sannolikt, att åtminstone en del av den ryska materielen stått på samma nivå som den svenska. Vad beträffar personalen, torde det vara obestriddligt, att den svenska var överlägsen till såväl sjömanskap som skolning.

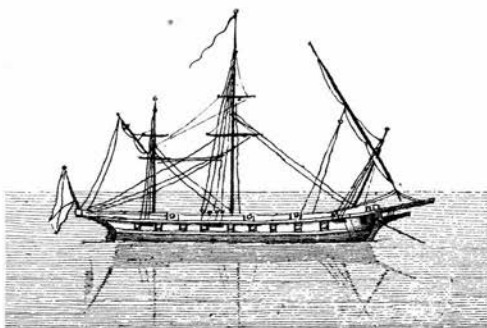
¹ Enligt Kirchhoff med ända till omkring 6 000 man.

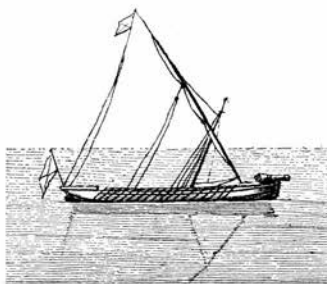
I.

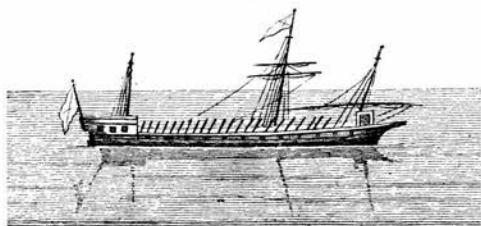
II.

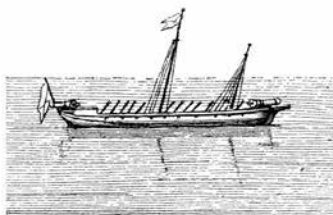
III.

IV.

V.

VI.

Ovanstående bilder föreställa:

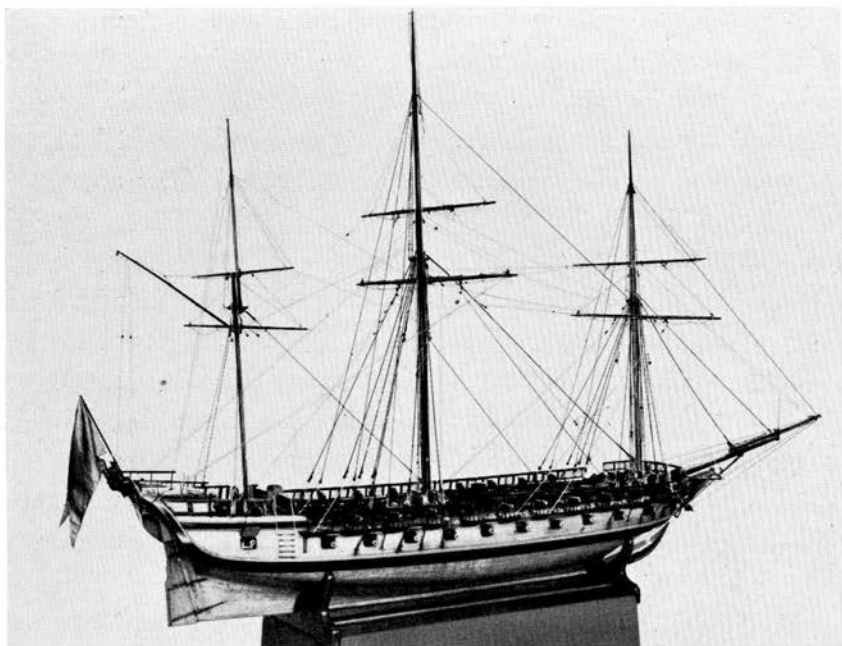
I. Rysk större chebeck under segel och rodd. Typen är nästan identisk med en svensk turunmaa. De största chebeckerna voro ända till 400 ton och förde 40 kanoner. Åror omkring 18 par. — II. Rysk chebeck av mindre storlek. Den kunde vara 15 m. lång och 4 m. bred samt föra 2 st. 24-

Den 8 juli samlades och organiserades den ryska flottan. Besättningarna voro till en del ganska ansträngda. Vädret var för ögonblicket det bästa tänkbara, men vissa tecken förebådade ett omslag. Under det att hans fartyg intogo sina platser höll Nassau krigsråd, i vilket deltog Kozljaninov, Slizov och Litta samt möjligen också Buxhövden och Pahlen. Mycket talade för att omedelbart angripa svenskarna. Något annat val fanns knappast heller. Denna dag hade nämligen Nassau fått allerhögsta direktiv, i vilka antydde de svåra svenska förlusterna vid utbrytningen från Viborg och nödvändigheten att skyndsamt fullfölja framgången, så att svenskarna icke lämnades tid till att återhämta sig. »Vi dölja icke för eder», läste Nassau i den kejserliga skrivelsen, »att Vi anse det bäst och för det framtida lugnet säkrast att fullkomligt tillintetgöra de fientliga sjöstridskrafterna. Härtill är redan en god början gjord.»

Krigsrådet synes åtminstone till en början hava varit ense om att genast anfalla trots de olycksbådande meteorologiska utsikterna, vilka för sjömän eljest så betydelsefulla tecken skymdes undan av så mycket annat. Sålunda var Nassau medveten om den i hans flotta rådande allmänna misstämningen över den trots betydande svenska förluster ur rysk synpunkt snöpliga utgången av blockaden vid Viborg, vilket måste repareras. Vidare fick man icke giva

och 4 st. 6-pundiga kanoner. Åror 6 par. — III. Rysk chebeck (varianttyp) till ankars. Chebecken var egentligen en medelhavstyp och förde som sådan latinsegel på alla masterna; i storm förde den dock små råsegel (fyrekantiga). — IV. Rysk kanonslup, kunde hava ända till 18 par åror. De nyare (efter 1789) liknade de svenska sluparna i såväl bestyckning som tackling. — V. Rysk helgalär. I regel större än den svenska, över 38 m. lång, 5 m. bred och nära 2 m. djupgående. Bestyckning i allmänhet 1 st. 24-pundig och 2 st. 12-pundiga kanoner, inga nickor. Åror 22 par. — VI. Rysk halvgalär. Närmare uppgifter om denna typ hava ej stått att erhålla.

Efter gravyrer å samtida sjökort. Kungl. Biblioteket.

Turunmaa (Lodbok), tvådäckad. Dimensioner i m.: längd 37, bredd 9, djupgående 3. Besättning 220 man. Åror 19 par med 4 man vid varje åra. Bestyckning 2 st. 18-pundiga och 24 st. 12-pundiga kanoner samt 22 st. 3-pundiga nickor. Lodbok användes under kriget som sjukskepp.

Modell. Sjöhistoriska museet.

den svenske konungen tid till att stärka sin redan genom terrängen starka ställning. Följande dag, den 9 juli (28 juni rysk tid), var också årsdagen av kejsarinnans makttillträde. Den dagen ville Nassau liksom alla de yngre krafterna inom flottan fira med en seger, och de erfarna sjömännens röster — Kozljaninovs, Slizovs och Littas — höjdes blott svagt för ett dröjsmål med anfallet. Nassaus beslut blev alltså att anfalla konungen och hans flotta den 9 juli. Stolt och självsäker skrev han till sin härskarinna: »Jag vet ännu icke, hur många svenska fartyg, som befinna sig vid

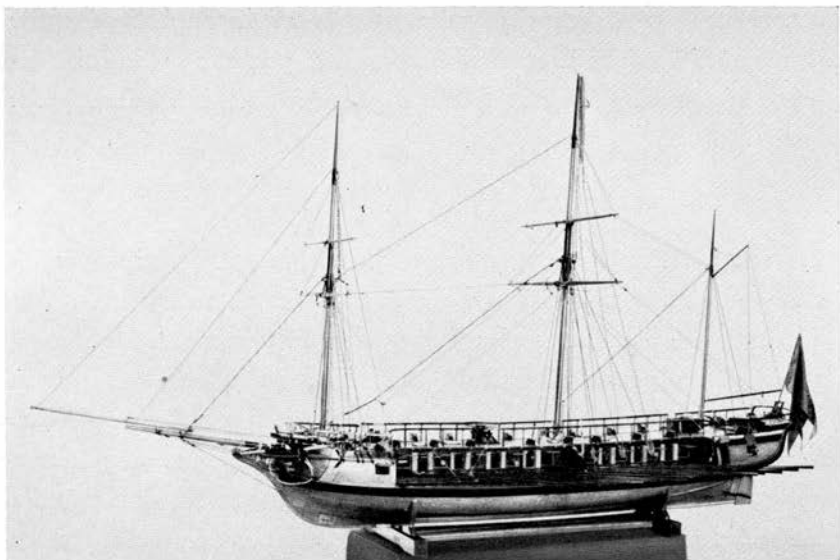
Ruotsinsalmi [Svensksund], men det är av ingen betydelse för mig. Om de invänta mig, skall jag anfalla och krossa dem.» Försynen och svenska skärgårdsflottan fogade det dock helt annorlunda.

Svenska flottan ordnas för strid

Alltsedan skärgårdsflottan den 5 juli hade samlats till Svensksund — turunmaa *Norden* kom dock först på morgonen själva stridsdagen — och fått sin indelning, kunde konungen för sin del blott avvakta motståndarens åtgärder för att därur avläsa hans avsikter och med dessa som grund uppgöra stridsformeringen. Den 6. besökte Gustaf general Meijerfeldt. Följande dag inkom rapport, att ryska seglare siktades vid Aspö båk. På den svenska sidan utlades mellan de båda holmarna Kråkskär och Sandskär för de sex större segelfartygen bojar, vid vilka de fem närvarande skärgårdsfregatterna förlades. Detta hade kunnat låta sig göra, eftersom den svenska centern under alla förhållanden skulle ligga mellan nämnda skär, på vilka batterier uppkastades. Konungen för sin del satt eljest mest vid sitt skrivbord på *Amphion*, upptagen med sin vidlyftiga korrespondens.

Den 8 juli avbröts emellertid plötsligt detta tillfälliga lugn genom viktiga rapporter om ryska förflyttningar till Kyrkogårdsön. Den svenska bevakningen i nordost meddelade, att de ryska eskadern i och utanför Fredrikshamn voro på väg sydvart. Nästan samtidigt siktades från en utpostgalär på Svensksundreddan ännu en fientlig sjöstyrka komma från Aspö och ankra vid sydändan av Kyrkogårdsön. Stridsformeringen kunde alltså nu uppgöras och erhöll följande utseende:

Svenska brigaden, centern, som redan låg på sin plats, skulle försvara inloppet mellan Kråkskärs och Sandskärs batterier. Denna

Udenmaa (Thorborg), endäckad. Dimensioner i m.: längd 35, bredd 8,5, djupgående c:a 3. Besättning 220 man. Åror 20 par. Bestyckning 2 st. 18-, 8 st. 12- och 2 st. 8-pundiga kanoner samt 24 st. 3-pundiga nickor.
Modell. Sjöhistoriska museet.

brigad — Stedingks alltså — låg från Sandskär räknat med i första linjen skärgårdsflottans största fartyg kutterbriggen *Alexander*, udenmaa *Thorborg* och *Ingeborg* samt hemenmaa *Starkodder* och *Styrbjörn*. Som alla dessa fartyg hade den kraftigaste bestyckningen på sidorna, skulle de läggas så, att deras bredsidor med hjälp av spring kunde vändas mot fienden. I luckorna mellan dem samt mellan flygelfartygen och de båda intilliggande skären lades två galärer med förstävarna, där deras starkaste bestyckning fördes, vända mot fienden. Bakom dessa fartyg låg en andra linje, omfattande 3 galärer, de båda halvgalärerna samt alla 6 mörsarebarkasserna och 5 kanonbarkasser. Skärgårdsfregatten *Norden*, som egent-

ligen tillhörde denna brigad, och en återstående galär detacherades till Cronstedts brigad. Centern räknade alltså 33 fartyg.

Bobuslänska brigaden under Törning förlades i rak linje i sydvästlig riktning från Kråkskär ned emot Tiupöllö, en liten holme nära Mussalo. Denna brigad skulle »tournera fienden, om den söker attackera från södra kanten» och utgjorde alltså flottans högra flygel. Törning skulle sålunda få tillfälle att förnya den i Aspö med Slizov gjorda bekantskapen. I övrigt bestod Törnings brigad av 66 fartyg, alla, undantagandes 5 chefsfartyg, kanonslupar och kanonjollar.

Finska brigaden, Hjelmstierna, förlades mellan Sandskär och den tätt intill Kuutsalo liggande holmen Halsinsaari. Denna brigads uppgift var att betäcka flottans vänstra flank samt att »tournera fiendens högra flank». Som det emellertid icke var nog med endast Hjelmstiernas ordinarie styrka, så förstärktes denna med 12 fartyg av Tyska brigaden, vadan alltså flottans vänstra flygel kom att utgöras av tillsammans 60 fartyg, av vilka 3 chefsfartyg, resten kanonslupar och kanonjollar. Framför sig som ett visst värn hade den det grunduppfyllda vattnet mellan Sandskär och Lehmänsaari (Legma).

Av *Tyska brigaden* hade den 5 juli 30 fartyg förflyttats till holmarna Korkiasaari (Korgesari) för observation av ryssarna. När de ryska eskadrarna vid Fredrikshamn omsider förflyttade sig söder över, drogos också dessa 30 fartyg tillbaka och förlades nu tvärs över själva Svensksund för att »helt vara à portée att försvara sundet mellan Tiutine [Tiutisensaari] och Koriansaari» samt »försvara ryggen av flottan» och för övrigt »bispringa på de ställen där fienden kunde mest påträffa». Brigaden räknade nu 36 kanonslupar och kanonjollar jämte 3 chefsfartyg. Som utposter slutligen hade sex kanonbarkasser två och två förlagts med stora mellan-

rum utanför Kuutsalo norra udde och uppåt Pitkäsaari (Pikösaari). Den stora transportflottan låg mänskligt att döma i gott förvar i östra Kymmeneviken.

Den 8 juli var den svenska skärgårdsflottan sålunda rangerad och trots lidna förluster starkare än någonsin förr. Den intagna stridsformeringen, en s. k. hakställning så tångliknande den än var, medgav koncentrisk eldgivning mot en anryckande fiende och kunde, som man finner av planen, icke kringgå. Det kan måhända tyckas, att i en sådan formering de svenska fartygen skulle riskera att skadas av egen beskjutning. Skottvidden av denna tids mest långskjutande kanoner var emellertid blott omkring 1 500 meter, rikoschetter undantagna, men avståndet tvärs över mellan de båda yttersta flyglarna var mer än det dubbla. Hela fronten upptog en längd av nära en halv svensk mil. Bakom denna linje låg, som förut nämnts, en reserv av barkasser och andra fartyg, tillsammans 38, bland dem *Amphion* och *Amadis*, sannolikt också *Colding*, samt en slup avsedd för konungen att förflytta sig i bakom stridslinjen. Vaksamheten var skärpt till det yttersta, och överrumpling var utesluten. På kvällen intogs klart skepp till drabbning, och kanonservisen fick sova vid sina pjäser. Ingenting var lämnat åt slumpen.

Stämningar inom och utom flottan -- Krigsråd ombord i Amphion — Konungens beslut står fast

Stämningen inom den svenska flottan var betryckt. Auditören vid Åbo läns infanteriregemente C. C. Ekman, som fört dagbok under hela kriget, låter oss veta, vad man i dessa dagar tänkte och kände inom hans hörkrets. »Således», antecknade han dagarna efter flottornas utbrytning från Viborg, »kan man börja att nu andas

något friare, sedan man med visshet vet, att konungen lever, och att vi äro fria. För övrigt är vår skärgårdsflotta i det skick, att han alltid kan bjuda fienden spetsen . . . Det som nu kan oroa en är, att det onda, som genom detta steg tros hava hänt av konungens oförsiktighet, verkar hos alla missnöjda uti landet ett bitande mummel och likasom ger dem vatten på deras kvarn. Tör ock hända att detta åstadkommer ett mindre förtroende uti armén för konungens dispositioner. Men det torde ännu gå bra», tillägger han förtröstansfullt.

Någon dag senare, sedan det börjat ryktas om stora förluster vid Viborg, sjönk hoppet emellertid även hos denne konungens lojale undersåte. »Det gladaste hopp», klagar han, »om en lycklig kampanj för detta år är till alla ärligt sinnades sorg och grämlse, och till hela rikets största kännning och skada, försvunnet. Följderna av denna olycka, som ännu ligger i deras linda, komma törhända en gång att visa sig hiskligare, än man kan tro.» Med grämlse talar han om missnöjet i landet, som efter detta sannolikt kommer att »skjuta nya rötter och som kräftan fräta omkring sig samt angripa, vad ännu kunnat vara sunt och friskt». Stora flottans passivitet gör honom ängslig, och han anar, att man icke skall försumma att underblåsa misstroende mot den högste befälhavarens dispositioner. »De följder, som därav kunna uppstå, äro de olyckligaste av alla. Trögt», påstår han, »har verkställigheten av befallningar tillförne skett; tvunget har ordres hittills tyvärr nästan överallt blivit efterlevda. Vad lär hädanefter ske, då törhända fänriken tror sig vara general, och då olyckan avmålas till och med för soldaten att hava kommit ifrån *den*, de äro skyldiga med liv och blod att försvara? Voro alla eniga, utgjorde riket en kropp och en själ, villiga att hjälpa under en börda, att finna sig i en olycka, så skulle vår betyda ingenting.»

Sedan ryktet förmält, att svenskarna vid Viborg skulle ha förlorat 5 000 man, förutom officerare, dels fångar, dels omkomna eller skjutna, antecknar han, att det som »fruktansvärt förökar vår skada, är att ryssen med flera fångna törhända fått flera, som avmåla vårt tillstånd och, om ej med vapen, dock med upptäckter och råd, tjäna fienden emot oss. Ack, huru hava icke de missnöjda nu vunnit sin önskan! Den hemliga glädje, som visar sig med djävulska drag i deras anleten, bär vittne om deras rysshjärtan och fiendskap emot eget land och rike.» Naturligtvis hade dessa så att säga andliga överlöpare till fienden satt allehanda rykten i omlopp rörande läget vid Viborg, bland annat att konungen och hertigen nödvändigtvis måste falla i ryska händer. »Malcontenterna», säger Ekman, »sällade sig tillsammans, de hälsade varandra med ansikten, varpå aggets glädje lyste. Vad har jag spått? Vad har jag sagt, skulle det icke gå så? voro de utrop, vilka såsom en lösen utmärkte, vars andas barn de voro. Olyckan blev äntligen känd; den växte i deras munnar, den utspriddes såsom förgift, den avmålades mörkare än nordens mulna natt, de väsnade, de trodde, de gladdde sig däråt, det deras kära förbundsbröder nu snart skulle få omarmas; nu hade konungen just så ställt till som allt borde vara, hette det; hans fall var beslutet, kurirer avskickas till Sverige, där de voro, som borde bliva underrättade om denna förökning uti ryssarnas fäst- och prasniks[ledighets]dagar; budkavlar skickades omkring i landsorten; intet sparades, som kunde öka den glädje, som agget, missnöjet och det aristokratiska hjärtat av denna olycka på ett djävulskt sätt kände. En herr Ekb... lämnade och avbröt sin brunnskur, reste till sin gård för att bereda allt i ordning till emottagande och undfägnad av de oföretövat införfäntande främmande och allrakäraste *gäster*. Herr Tandefelt hade redan rysk flagg färdig att uppställas, på det bröderna

måtte se var en broder bodde och så vidare. Men just som dessas jubileum tillställdes, gick solen upp» . . .

Denna bedrövliga anda rådde emellertid icke endast i de kretsar, med vilka Ekman kom i beröring eller eljest på något sätt kunde avlyssna. Även bland konungens närmaste anhöriga — i första hand hans bröder — rådde i otroligt hög grad klenmodighet, missnöje och klandersjuka eller, för att använda ett modernt uttryck, den sorgligaste defaitism, allt under det att deras konungslige broder, såsom en sjöhistoriker uttrycker det, sätter in »allt på att söka höja underlydandes mod och tillförsikt för att genom en vunnen batalj bringa kriget till ett ärofullt slut, vilket teoretiskt taget, i varje fall långt ifrån var otänkbart».

Något krigsråd hade konungen ännu icke hållit, och han var icke heller benägen därtill, när han ingalunda väntade sig någon anslutning till sin egen uppfattning. Då nu ett anfall förestod, ansåg han det emellertid nödvändigt att höra de högre befälhavarnas mening om bataljplanen. Konungen uppdrog därför åt de Frese att sammankalla brigad- och divisionscheferna till en krigskonselj å *Amphion* och därvid föra ordet. Själv var konungen icke närvarande. Vid sammanträdet, som hölls i *Amphions* matsal, ansågs ställningen förtvivlad och skyndsamt reträtt förordades, undantagandes för transportflottan, som borde brännas! I detta beslut instämde alla utom en, överstelöjtnant Cronstedt, flaggkapten under förra årets olyckliga Svensksundslag. Motiven till denna Cronstedts uppseendeväckande uppslutning vid konungens sida äro icke kända, men säkert är, att den befäst Gustaf i hans beslut att påtaga sig ansvaret för ett nytt Svensksundslag.

När de Frese meddelade konungen konseljens beslut och Cronstedts votum, hade konungen med ens klart för sig, att Cronstedt skulle bli hans flaggkapten men synes icke nu hava nämnt något

därom till andra än Cronstedt själv. Innan förbandscheferna lämnade *Amphion*, lät konungen kalla dem in i salongen akter ut och hälsade dem med de minnesvärda orden: »*Jag vet förut vad man vill säga, men mitt beslut är taget. Vi stå där vi stå, och ni slåss käckt som vanligt. Skola vi falla, skall man åtminstone se oss stuça inom fiendens gränser!*») Sedan divisionscheferna därefter lämnat salongen, fortsatte konungen att överlägga med flaggkaptenen och brigadcheferna samt träffade slutliga avgöranden om slagordningens detaljer. När äntligen dessa definitivt bestämts, kom den tappre Stedingk ganska upprörd in till Ehrenström. Med mycken värme uppdrog han, berättar den senare, »en tavla av hela denna ställning och var även rörd till tårar, men de voro icke klenmodighetens utan hederskänslans bittra tårar. Han beklagade sig över de i godset lätta kanoner av överste Aschlings uppfinning, varmed hans fartyg var bestyckat, och vilka nästan vid varje skott med stark laddning hoppade ur sina brokar och måste åter med stor tidsspilla dit inlyftas, innan de ånyo kunde serveras, varigenom skeppschefens rykte», sade han, »bleve antastat.»

Den långa dagen var slutad och tärningen kastad. Men huvudet högre än sin försagda omgivning framstår konungen och vid hans sida den man, som blev hans stöd och militäre rådgivare, Karl Olof Cronstedt, honom till ovansklig heder, som icke kan borttagas av denne mans fruktansvärda förvillelser, då han 18 år senare uppgav Sveaborg.

Hos konungen strax före slagets början — Konungen lämnar Amphion och förflyttar sig till stridslinjen

Under större delen av natten till den 9 juli rådde det vindstilla i nejden omkring Svensksund. Ingenting störde stillheten utom

0 0 0 (ovisst)

Bohuslänska brigaden (v. Stedingk)

Svenska brigaden (Hjelmstierna)

Tiupöllö

Sandskär

Finska brigaden (Hjelmstierna)

Halsinsaari

- ◐ hemenmaa, turunmaa, udenmaa, kutterbrigg
- ◑ galär
- ◒ halvgalär
- ◓ kanonbarkass
- ◔ mörsarebarkass
- kanonslup, kanonjoll

Svenska skerfveadsflottans slagordning den 9 juli kl. 3 fm.

möjligen ljud från Kråkskär och Sandskär, där man lade sista handen vid batteriernas klargöring. Blott de vaksamma posterna hörde så gott som hela natten avlägsna årslog och annat buller, härrörande från en fiende, sysselsatt med att ordna sig men skymd av den tilltagande sommarnattens korta dunkel. Snart ljusnade det, och solen steg över synranden. Samtidigt, eller vid 2-tiden, började det fläktas en svag sjöbris från sydväst, vilken omsider blev starkare. Det var ett gott tecken för fienden och av ryssarna säkert hälsat med glädje. De behövde också all möjlig hjälp för att komma upp till stridsplatsen, särskilt emedan kanonpråmarna och de flytande batterierna måste bogseras hela vägen. Strax därefter började ryssarna också sin framryckning. Från den svenska utpostgalären, som alltsedan 1-tiden på natten kunnat följa deras förehavanden, signalerades, att de närmade sig, och klockan 4, att »fartygen begynte rangera sig till ett antal av mer än 100 stycken». I verkligheten hade Nassau ungefär en timme tidigare givit order till sin flotta att lätta och gå till angrepp.

Konungen, som i likhet med de flesta övriga ombord i *Amphion* hade varit länge uppe i anledning av överläggningarna kvällen förut, sov ännu, när de Frese vid 7-tiden kom roende från *Seraphimsorden* för att delgiva honom mottagna signaler. de Frese störtade ned i matsalen, som var upplåten till logement för ett tiotal officerare, slet upp dörren och dundrade utan att stänga den efter sig: »Här sova herrarna, under det att fienden är över huvudet på oss!» vartill konungens vakthavande kaptenlöjtnant, översten greve Adam Lewenhaupt svarade, medan han reste sig till hälften i bädden: »Det är icke här herr översten har att avlägga en sådan rapport utan hos konungen!» — »Men kungen sover ju!» invände de Frese. — »Ja, men låt då kammartjänaren Rémy väcka honom», svarade Lewenhaupt, och de Frese försvann genom den andra dörren.

*Gustaf III:s uniformsjacka, buren i slaget vid Svensksund den 9 juli 1790.
Livrustkammaren.*

Väckt ur sin sömn mottog konungen i sängen de Freses rapporter. Genast befallde han, att brigadcheferna skulle kallas till en omedelbar sista rådplägnings och tillade till de Freses övriga: »Ni är sjuk, de Frese, och uttröttad! Jag befriar er för i dag från skyldigheten att tjänstgöra som flaggkapten. Jag utser Cronstedt därtill. Skicka efter honom!» Klockan var nu en kvart över sju. Klockan 7 hade signalerats till svenska flottan »klart till aktion».

Sedan de Frese avlägsnat sig, var konungen inom några ögonblick klädd och betraktade för en stund genom kajutfönstren de ankommande ryssarna. Därpå satte han sig att skriva några brev, innan brigadcheferna kommo. När dessa anlönt, visades de till konungens salong, där man ånyo genomgick bataljplanen och diskuterade någon detalj, varefter konungen framhöll för dem, att det numera icke fanns något annat val än att manligen försvara sig och därvid antingen segra eller dö. Av deras tidigare visade mannamod sade han sig vara övertygad om att de denna dag skulle hedra det svenska namnet, samt lovade slutligen att själv inom kort vara mitt ibland dem.

Därpå inträffade ett sällsamt mellanspel. Konungen vände sig till Törning, som lett den enligt hans mening mindre lyckade framstöten mot ryssarna på morgonen den 3 juli före Viborgska utbrytningen och uppmanade honom att vid den förestående striden visa prov på större djärvhet än då, varefter alla utom Cronstedt avträdde. Törning, som fann sig orättvist utpekad, höjde sin röst ännu innan salongsdörrarna stängts och beklagade sig över det hårda tilltalet, vilket, menade han, var en skymf icke endast mot honom själv utan lika mycket mot hans kamrater inom brigaden. »Vi ha alla gjort vår skyldighet. De flesta mina officerare äro konstituerade [de voro kofferdikaptener] och blott av kärlek

till fäderneslandet hava de frivilligt erbjudit deras tjänst, men i det ögonblick, då de ånyo skola möta döden, så är då detta nu belöningen för deras patriotiska uppoffringar!» utropade han. Konungen, som hade hört varje ord, sade, sedan Törning väl var borta: »Jag hoppas, att den förmaning, jag givit Törning, skall bli nyttig.»

Det kan knappast betvivlas, att konungens tadel var orättvist. Säkerligen var det menat som sporre, och Gustaf har ingalunda ansett, att Törning skulle vara opålitlig eller rent av feg. Då hade han åt denne helt visst aldrig anförtrött slagordningens så viktiga högra flygel. Sannolikast är, att klandret var ett utslag av det fruktansvärda tryck, för vilket konungens nerver voro utsatta. Att konungen var ytterligt uppjagad är icke att tvivla på. Ehrenström, hans förtrogne sekreterare, som väl kom honom närmast inpå livet under stunderna strax innan de första skotten föllo, omtalar, att man, oaktat konungens stora välde över sitt yttre väsen och förmåga att dölja sina bekymmer, tydligt kunde märka, att hans själ denna morgonstund var ovanligt skakad. I ett brev till sin förtrogne, Armfelt, hade han dagen förut medgivit, att endast Gud visste, vart det av honom fattade beslutet skulle komma att leda, men lovar att icke uppgiva sin ståndaktighet, och till greve Nils Gyldenstolpe skrev han: »Jag har åter gått igenom eld. Krigets natur medför stundom att vinna, stundom att förlora. Ut mitt kall får man lov att hava contenance och ofta visa mera fermeté än man äger.» I ett tredje brev, avslutat först efter slaget, bekänner han uppriktigt, »att det är första gången, som min ståndaktighet övergivit mig, ty till det yttre har jag kunnat bibehålla den och befalla att angripa fientliga flottan, då alla andra tvekade att göra det»!

Lämnad ensam med konungen bönföll Ehrenström på det ivrigaste att få dela dagens faror med honom, men förgäves. Vänligt

invände konungen, att »man kan inte veta hur denna dagen slutas» och bad honom att i stället samla ihop alla fältkansliets handlingar och i Kymmenegård avlämna dem till general Meijerfeldt. När Ehrenström efter fullgjort uppdrag återvände, fann han konungen sysselsatt med att försegla flera små brev, som han stoppade i sin västficka, varefter han steg upp, tog på sig hatt och handskar och började att gå oroligt av och an. Värjan hade han redan på sig i axelgehänget. Rätt som han gick försänkt i sina tankar, erinrade han sig plötsligt överste Lewenhaupt, stannade tvärt och frågade undrande: »Vad säger Adam?» — »Jo», svarade Ehrenström, »han hoppas på en god utgång.» — »Å, bed honom komma in till mig!» uppmanade konungen honom. Saken var den, att Lewenhaupt, som sysslade mycket med förborgade ting och trodde sig hava säkra aningar om tillkommande händelser, allmänt ansågs vara andeskådare. När översten kom ut, efter att hava varit hos konungen, befanns han rörd ända till tårar. På Ehrenströms nyfikna fråga: »Vad har då hänt?» berättade Lewenhaupt, att konungen kommit honom till mötes med frågan: »Nå, vad tror Adam om vad som skall ske i dag?» — »Eders Majestät! Jag tror, att det skall med Guds hjälp slutas väl.» — »Men det gäller i dag min krona och rikets frälsning!» — »Så mycket säkrare tror jag», hade översten då svarat, »att den Guden, som vakar över konungars och rikens öden, icke tager sin allsmäktiga hand ifrån Eders Majestät och Sverige.» Detta svar hade synts bereda konungen en viss lättnad. Impulsivt drog han handsken av sig och räckte handen att kyssa åt Lewenhaupt, vars hand konungen i detsamma tryckte.

Utanför konungens kabinett stod generaladjutanten friherre Otto Wrede och samtalade med den nye flaggkaptenen, överstelöjtnant Cronstedt. Ehrenström slöt sig till dem och frågade Cronstedt, vad

han tänkte om det förestående slaget. Kall och oberörd svarade denne leende: »Omöjligen kan det bli hetare än för ett år sedan på det här stället!» Det lugn, som i detta läge utvecklades av den, som närmast skulle svara för stridens ledning, var ett gott tecken.

Nu var tiden kommen för konungen att begiva sig till stridslinjen. Han steg ned i kungsslupen, åtföljd av Cronstedt och sina adjutanter, samt fördes av löjtnanten G. W. Ankarcrona till galären *Seraphimsorden*, där han tills vidare ämnade uppehålla sig.¹

Den ärorika 9:de juli

Ryssarna gjorde ingen hemlighet av sin framryckning. Redan tidigt på morgonen hade de med fröjdesalvor hälsat den 28:e årsdagen av kejsarinnan Katarinas makttillträde, och fulla av stridsiver avancerade de mot svenskarnas linjer. Att himlen mulnat och en hög dyning samtidigt börjat sätta in mot redde vid Svensksund, förebådande dåligt väder, bekymrade den segervisse Nassau lika litet som att 18 fartyg, bland dem sju skärgårdsfregatter, sackat efter.

¹ En för konungens kynne karakteristisk episod må i detta sammanhang omtalas. I begrepp att lämna *Amphion* överlämnade han i Ehrensörms vård en från Stockholm nyligen anländ 18-årig yngling, Lars Hjortsberg. Det berättas om deras första sammanträffande, att, då den nya bron mellan fastlandet och Lovön invigdes, konungen efter invigningen hade stannat kvar vid ena broändan för att närmare bese det utförda arbetet. Då nalkades en båt och lade till, där konungen stod. En liten roddare, utklädd till »afrikan», hoppade ur båten, gick frimodigt fram till konungen, böjde knä och läste upp några verser, vari omtalades, hurusom konungens namn på ryktets vingar hade förts ända till Nilen, och att afrikanen var sänd såsom ambassadör från en där boende furste. Han slutade med en underdånig bön, att Sveriges beskyddare även ville taga sig an »den lille Ali». Episoden — fullkomligt i konungens smak — roade honom mycket, och med ett soligt leende klappade majestätet den knappt sexårige parveln vänligt på huvudet och lovade att också skydda »lille Ali». Senare, då konungen befattade sig med den nyinrättade Dramatiska teatern, där Hjortsberg var skådespelare, blev denne anställd i Gustafs enskilda tjänst som »garçon bleu», ett slags ofrälse page eller kammartjänare, bibliotekarie och »lektör». I denna egenskap fick han därefter ofta åtfölja konungen på hans resor, och så hände nu, att vi ombord i *Amphion* finna »Ali», densamme, som med tiden skulle bliva en av Sveriges största skådespelare.

Omkring klockan 8 hissades på Nassaus chefsfregatt *Katarina* signal till angrepp, och den ryska flottan satte sig i rörelse mot den svenska kniptången, därvid i någon mån pådriven av dyningen. Kl. $1\frac{1}{2}$ 9 syntes flottan vid Wiikarinsaari (Vikar), formerad på tre kolonner i bredd med galärerna i mittelkolonnen. De stora segelfartygen kommo efter i en fjärde kolonn. Så snart svenskarna sågo fienden rycka an, hissades signalen »formera frontlinje». Skärgårdsfregatterna halades upp för sina spring och galärerna, som hittills legat bakom skärgårdsfartygen i centern mellan Kråkskär och Sandskär, rodde nu parvis upp i luckorna, medan kanonsluparna och kanonjollarna jämkade sina linjer. Utvilade och väl förberedda inväntade våra besättningar fienden.

Klockan 9 passerade ryska flottan under full rodd norra udden av Wiikarinsaari; men för skotthåll fattades ännu halvtannat tusental meter och därtill den svåraste sträckan att överfara. Hittills skyddade mot den sydvästliga sjön av en rad små öar möttes rysarna efter passerandet av nämnda ö av den västliga sjön, som samtidigt med vinden under tiden hade tilltagit. Rodden blev därför nu mycket svår, särskilt emedan sjön kom tvärskepps, då det även för de mest vana roddare är en svår konst att sköta årorna, så att de icke bräckas av eller trasslas ihop med varandra. Uppmarschen för de tre roddfartygskolonnerna hade emellertid till en början gått bra, men omsider uppstod någon oordning i Buxhövdens kolonn. Detta upptäcktes av Hjelmstierna, som genast sände fram mellan Sandskär och Lehmänsaari två divisioner, vilka avlossade ett par lag. Slizov, som hade den längre vägen att ro, började vid $1\frac{1}{2}$ 10-tiden att på långt håll beskjuta Törning, vilken besvarade elden, medan han med sin styrka formerad i en halvcirkel gick ryssen till mötes. Dessa inledande strider upphörde dock snart. När fiendens batterier och bombfartyg utan hinder

kommit i position, drogo sig både Hjelmstiernas framsända divisioner och Törning tillbaka till sina utgångsställningar. Hade sålunda uppmarschen för de ryska styrkor, vilka skulle utgöra de båda yttersta flyglarna, gått relativt väl, uppstodo däremot svårigheter för de större segelfartygen, som skulle utgöra centern. De skockade sig nämligen, några lade ombord med varandra, andra måste bärga sina råsegel och fortsätta för endast klyvare och mesan under bogsering av sina småbåtar. De kommo därför till strid först en timme efter det slaget hade begynt på allvar.

Vid 10-tiden var eljest striden i full gång över hela linjen, men samtidigt ökade också vinden i styrka och drog sig tillika en aning åt syd, utan att ryssarna kanske så noga givit akt därpå. Hela deras intresse var synbarligen fångat av att söka oskadliggöra Törnings styrka, varförutan Nassau i själva verket hade föga utsikter att vinna någon framgång. Ståndaktigt höll emellertid Törning sin goda position. Gång på gång förstärkte Nassau Slizov med såväl kanonslupar som galärer, vilka togos från högra centerflygeln, samt möjligen också med några bombfartyg. Slizov förnyade sina angrepp. Som utrymmet emellertid var trångt och den svenska hakställningen väl vald, kunde han dock icke utveckla sin slaglinje som sig borde utan nödgades böja den något tillbaka. Den tappre Törning kunde hålla stånd. Men hans styrka var mycket underlägsen, det ryska trycket blev allt hårdare, och det såg ut som om Törning skulle börja att svikta. Visserligen var hjälp redan på väg från Tyska brigaden, men denna låg ganska långt bort, och mycket kunde hända, innan förstärkningen hann fram. När de stora ryska segelfartygen efter att hava kommit i ordning igen vid 11-tiden hunnit fram till stridslinjen och ankrat i luckorna mellan galärerna i centern, alldeles som förhållandet var i den

svenska centern, och därefter med spring skulle halas upp med bredsidorna mot den svenska linjen, visade det sig emellertid, att de ryska galärerna lågo för tätt. De galärer, vilka ännu icke hade ankrat, måste således flytta sig sidledes. Detta i sin tur medförde, att också kanonsluparna måste maka åt sig, varigenom det uppstod en viss trängsel och oreda, som fortplantade sig, mer eller mindre, längs hela den ryska linjen. Törning ryckte nu till sig initiativet. Sedan förstärkningen från Tyska eskadern anlönt, mönstrade Törning omkring 90 fartyg och avancerade mot de ryska fartygen, där de trängdes med varandra. Ryssarna hade hittills kämpat över allt beröm, men detta anfall kunde de icke stå emot. Trängda tillbaka försökte kanonsluparna att ankra, men som besättningarna ingalunda stodo på höjden av sjö- och roddvana — vilket däremot var fallet med svenskarna — misslyckades många och kommo i drift. Flera slupar fingo sina åror avbrutna och stötte samman med galärerna. Ett av de flytande batterierna råkade få sitt spring avskjutet, och ammunitionsbåten drev bort med vinden. Batteriets eld upphörde, och flaggan ströks. Klockan var nu 12 middag.

Törning hade på detta sätt fått en god start, fortsatte anfallet med yttersta kraft, jagade undan en del kanonslupar och besköt de stora ryska segelfartygen i centern, varigenom denna utsattes för beskjutning från två håll. Nassau var alltså försatt i ett allvarligt läge. Han ingrep själv och sände förstärkningar till Slizovs undsättning. Vid 1-tiden hade det verkligen lyckats att bakom stridslinjen få de oordnade kanonsluparna åter samlade i en ny formering. I betraktande av omständigheterna var detta en bragd, ty roddarna hade suttit vid årorna mer än ett halvt dygn. Striden upptogs emellertid ånyo och fortfor till omkring klockan 3. De två återstående flytbatterierna jämte bombfartygen föllo in med

Bataljbild från slaget vid Svensund den 9 juli 1790. I förgrunden syns en kanonslup av Törnings brigad flyga i luften och en av Slizous. Till vänster Kråkskär och den svenska centern med den ryska i klunga framför sig.

Oljemålning av J. T. Schoultz. Nationalmuseum, Rosersbergssamlingen.

sina grova kanoner och mörsare. Det lokala nederlaget föreföll vara reparerat.

På den ryska högra flygeln var striden icke så livlig som annorstädes. Ryssarna hade det också svårare att komma till strid här, ty de hindrades av utgrundningarna från Lehmänsaari och omkring Sandskär. Ibland var fienden rent av dold för Hjälmstiernas eld. Han, »den ständigt oförfärade», som han benämndes, blev till sist otålig över detta läge. Då han såg sig ur stånd att komma åt fienden i fronten, ville han i stället försöka att taga honom i ryggen och gjorde en undersökning, om icke hans fartyg skulle kunna flyta klara genom det smala sundet, som skiljer Kuutsalo och Lehmänsaari åt. Detta befanns möjligt, och — sannolikt efter att hava inhämtat konungens medgivande — satte han sin plan i verket. Förstärkt med 10 kanonslupar av Tyska brigaden utgjorde hans styrka nu omkring 66 fartyg, av vilka ungefär hälften beordrades att genom nämnda sund falla fienden i ryggen. Omkring klockan 3 rundade denna styrka södra udden av Lehmänsaari och styrde upp mot ryssarna. Härmed inträdde striden i sitt avgörande skede.

Den avgörande segern

Då Hjälmstiernas fartyg stucko fram nere vid Lehmänsaari udde och Nassau fått rapport om denna oförutsedda manöver, sände han omedelbart order till Buxhövden att köra bort dem. Denna order fick en ödesdiger följd. När Buxhövden höll ned mot sven-skarna, missförstods nämligen denna frontförändring här och där på högra flygeln och blev signal till reträtt för densamma. Då rörelsen snart därpå observerades av Slizovs flygel uppe i nordväst, vilken för övrigt åter var illa ansatt av Törning, följde denna

ryska styrka högra flygelns exempel och gick hals över huvud tillbaka söder över. Huru manövern tillgått, är icke fullt klart. Sannolikt hade en del lägre chefer missförstått rörelsen vid högra flygeln och på eget bevåg slagit till reträtt. Visst är, att alla försök att hejda vänstra flygelns tillbakagående rörelse voro fåfänga. Inga föreställningar från cheferna kunde förmå folket att vända om. De uttröttade roddarna blevo psykiskt nedbrutna och sökte endast att komma undan. Striden blev härefter alltmera ogynnsam för ryssarna. Sedan kanonsluparna på detta sätt rymt fältet, återstod endast den ryska centern. Någon gemensam chef för denna omtalas icke, utan galärerna kommenderades som förut nämnts av Litta och segelfartygen av Kozljaninov. Den senares dugligaste underbefälhavare voro kaptenerna Dennison, Marshall, Young och Perry, alla till börden britter och chefer för var sin fregatt. Till sammans med Nassau, som själv med sitt vanliga dödsförakt under kulregnet lät ro sig i sin slup av och an mellan fartygen »ropandes allt i ett: gå på! gå på!, det enda han kunde säga på ryska», voro dessa chefer outtröttliga i sin strävan att trots allt hemföra segern. Ingen av dem tänkte på reträtt.

Klockan var nu omkring 4. Det blåste allt hårdare, sjön växte och pressade på de ryska fartygen. Snart var det omöjligt att få dem att ligga kvar i riktigt läge, galärerna med stävarna och segelfartygen med bredsidorerna vända emot den svenska centern. Genom sjögången blev också den ryska träffsäkerheten allt mera nedsatt, och efter några timmar låg den ryska centern i en enda stor klunga. Annorlunda förhöll det sig med vår egen center. Hela tiden hade denna legat stilla, sjön var här heller icke så svår, emedan den bröts något av de framför liggande skären och därtill dämpades ned en smula av de i lovart liggande ryska fartygen. Våra artillerister kunde därför rikta sina skott med bättre omsorg och mot den tätaste

delen av den ryska klungan. Denna beskjutning understöddes av de svenska kanonsluparna, särskilt Törnings, sedan de ryska hade vänt sydvart, och batterierna på Kråkskär och Sandskär stämde likaledes in.

Tvivalsutan var striden våldsammast och blodigast i centern. Konungen, vilken som vi sett vid fiendens framryckning hade embarkerat i *Seraphimsorden*, följde efter en stund Stedingk över till dennes chefsfartyg hemenmaa *Styrbjörn*,¹ där han dock icke synes hava dröjt länge. Han gick med sin stab ombord i kungsslupen, med vilken han sedan bakom stridslinjen lät ro sig mellan de båda flyglarna för att liva modet och kampviljan hos de stridande. Fram på eftermiddagen steg han i land på en liten holme, Kuusinen, varifrån stridens växlingar bättre kunde följas och hans befallningar utsändas. Hit kommo också alla rapporter. Härifrån iakttog konungen med stor oro, hurusom Törning vid ett tillfälle vek tillbaka men lugnade sig, då denne ryckte fram igen. Från Stedingk kom rapport, att hans kanoner lågo på däck — de hade, varöver han ju förut beklagat sig, hoppat ur sina lavetter — och han anhöll att tillfälligtvis få draga sig ur striden. Detta kunde icke gärna avslås, men innan den utskickade officeren hann tillbaka till sitt fartyg, voro kanonerna åter lagda i lavetterna och forforo att skjuta. Konungen smålog. Om en stund inträffade samma malör med åtföljande liknande budskickning, svar och resultat. När officeren för tredje gången återkom i samma ärende, bad konungen honom: »Hälsa Stedingk och säg, att jag är mycket tillfreds över hans rapporter, ty jag ser, att var gång han förklarar sig ur stånd att fortsätta striden, han med ny kraft förnyar den.» Lovordade konungen Stedingk, så gjorde

¹ Ombord i *Styrbjörn* fanns en kvinna, Brita Hagberg, som, förklädd till karl, tjänat där hela året utan att bli upptäckt. Hon var gift med en livgardist, som dragit ut i kriget och sedan icke låtit höra av sig. Hustru Brita lät då värva sig för att söka reda på sin man, vilket dock sannolikt icke lyckades. Senare erhöll hon en årlig »dusör» om 3 rdr.

denne det icke mindre beträffande andra. Sålunda berömde han bl. a. chefen på udenmaa *Thorborg*, kaptenen P. af Trolle, för den seghet, varmed denne hela dagen höll ut, trots att hans kanoner liksom Stedingks kantrade vid varje skott, och löjtnant C. J. Munck af Fulkila, chef på udenmaa *Ingeborg* — som fattat eld och sjunkit — fann han stå »över de vittnesbörd jag om honom kan ge» för den sinnesnärvaro och klokhet, varmed elden bekämpades för att undanröja den stora fara, hela linjen löpte, om fartyget gått i luften. Över allt slogs man lika tappert — sjö- som lanttrupper. Bland dem som särskilt utmärkte sig befunno sig chefen för 11. divisionen, kapten von Düben, vilken stupade dödligt sårad, sedan han erövrat ett

Viktor von Stedingk, f. 1751, d. 1823.
 Miniatyr målning av J. A. Gillberg.
 Elghammar. Södermanland.

av ryssarnas flytande batterier, kaptenen K. G. F. J. von Pollet samt styckjunkaren Töpfer med sin kanonjoll. Som ett belägg för stridens våldsamhet i centern kan nämnas, att t. ex. hemenmaa *Starkodder* sköt oavbrutet över nio timmar, varunder 1 215 skott lossades med de 24-pundiga kanonerna och 72 med de 12-pundiga. Man tager icke fel, om man säger, att en liknande »trumeld» underhölls även från de övriga fartygen i samma linje. Kanonaden skall hava varit så kraftig, att den hörts ända till S:t Petersburg, om man får tro kejsarinnans sekreterare.

Bland konungens följe på Kuusinen var greve Lewenhaupt, som

dock avlägsnat sig ett stycke från konungen och lagt sig framstupa på marken med händerna hopknäppta för ansiktet. Plötsligt saknade konungen honom och upplyst om var han befann sig, lät han ett bud efterhöra hans tillstånd. Budet återkom med svaret, att han mådde väl, men som han icke hade kunnat sova den gångna natten, önskade han få vila till klockan sex, då bataljen, hade han tillagt, vore avgjord! Vid denna tid började också striden bestämt luta till svenskarnas förmån. Ett talande bevis härför var en rysk halvgalär, som kom redlöst drivande mot stranden, där konungen uppehöll sig.

Även Litta insåg nu det lönlösa i att fortsätta och sökte draga sina kvarvarande galärer utom skotthåll. Han hade mycket goda skäl. På hans fartyg var nämligen förödelsen stor. Utan skydd för den svenska centerns välriktade skott hade hans besättningar decimerats fruktansvärt. Massor av döda och döende hade måst vräkas i sjön för att icke vara i vägen. På en galär, uppgives det, voro blott 14 man kvar av 300! Mellan klockan 3 och 4 hade den ena galären efter den andra börjat sjunka. Andra åter, som icke kunde hållas upp mot sjön och ro bort, drevo ned mot och bakom den svenska linjen, där de blevo ett lätt byte, eller på land och slogos sönder. Flera på sådant sätt förlista besättningar, vilka lyckats rädda sina fattiga liv i land, fördrevo tiden, medan slaget ännu rasade som värst, genom att berusa sig med sprit, som de i sista ögonblicket tillgripit ur fartygens förråd.

Sedan de återstående galärerna samt roddfregatterna dragits undan, uppehölls striden endast av de största segelfartygen. Bland dem befann sig nu Nassau själv, som i det längsta vägrade att giva slaget förlorat men till sist insåg, att fortsatt strid blott vore ett ändamålslost slöseri med människoliv och fartyg. Omkring klockan 8 gav han med tungt hjärta order, att de fartyg, som

icke kunde föras bort, skulle brännas. Av de återstående gingo nu flera till segels för att söka kryssa sig ut, men några drevos av den allt grövre sjön ned mot skären vid Lehmänsaari, där de efter hand maldes sönder i bränningarna. Andra, som i tid hade ankrat och stoppat upp, blevo än en gång utsatta för våldsam beskjutning och erbjödo till sist en sorglig anblick.

Den tappreste bland dessa tappra motståndare säges hava varit fregattchefen Marshall. Hans och hans besättnings sega uthållighet och dödsförakt väckte svenskarnas både förvåning och beundran. Fastän hans fregatt knappast var mera än ett vrak och nästan icke höll ihop längre — huvuddäcket låg under vatten och fartyget hindrades från att sjunka blott av den sandbank, på vilken det fastnat — sände den tappre Marshall alltjämt sina bredsidor mot svenskarna, som närmade sig från alla håll. Sårad i låret och ena knäet lindade han befälstecknet om såren och höll sig kvar på halvdäck, stödd av sin löjtnant. När allt hopp om seger var ute, icke en kanon längre över vattnet och fregatten var färdig att slås i stycken av varenda sjö, som rullade in, måste han uppgiva den utsiktslösa striden. En kula skar honom mitt itu, och han fördes bort av de överspolande sjöarna. Men trotsigt blåste ännu den ryska flaggan under gaffeln. Den ryske prästen sammankallade nu de få överlevande från det dödsdömda fartyget, tröstade dem i deras stora nöd och räckte dem till sist krucifixet, som de alla efter varandra ödmjukt kysste, sist han själv. En brottsjö kom vräkande, fregatten skälvde till, rämnade, och prästen följde med i djupet. Det sista man såg av honom, då sjön slog igen över hans huvud, var handen med det heliga krucifixet, sträckt mot himlen. Återstoden av de tappra sökte rädda sig på de flytande spillrorna, men många av dem dödades av förlupna svenska kulor. En båt, tillhörande fregatten *Sankta Maria* (kapten Dennison) som sänts till deras hjälp,

fann blott två officerare och 8 man. Men de räddades från drunkning endast för att möta döden i annan gestalt. Dennison, som var chef för fregattdivisionen, hade hela dagen varit invecklad i strid. Vid flera tillfällen hade han genom en officer rapporterat till Nassau följderna av att icke galärerna och kanonsluparna kommo honom till understöd, men utan resultat. Omkring klockan 1 träffades Dennison i huvudet av en kula och störtade dödligt sårad i däck. Det var en svår förlust för Nassau. Nu övertog hans närmaste man, löjtnanten M'Carthy, befälet, och med bistånd av den ryske översten Tjitjerin fortsattes den lika blodiga som ojämna kampen med största tapperhet, till dess fregatten måste sättas på land för att icke sjunka. I detta läge befann sig fartyget, när de överlevande från Marshalls fregatt antrade ombord. De ställdes naturligtvis genast vid kanonerna, och fartyget sökte hålla de från alla håll tillskyndande svenska kanonsluparna ifrån sig samt duellerade ett par timmar även med några svenska skärgårdsfregatter, innan det slutligen måste giva sig för övermakten. Dennison synes då ännu hava varit vid liv. En officer i rysk tjänst, W. »Cheauneuf» (Chateauneuf?), anropade nämligen genom den i svensk tjänst varande engelske kaptenen W. Smith svenskarna att giva honom snar hjälp. Den tredje fregattchefen, kapten Young, kämpade lika tappert ända till dess hans folk vägrade fortsätta den hopplösa striden, då fregatten vid $1\frac{1}{2}$ 9-tiden på kvällen sattes på land och gav sig. Den hade då varit i strid från klockan 9 eller 10 på morgonen. Kapten Perry, den fjärde fregattchefen, hade visat samma tapperhet, innan också han måste ge upp. Först efter klockan 10 tystnade äntligen den dagslånga kanonaden, men i stället tjöt vinden allt hårdare, och den upprörda sjön piskades av hårda regnbyar. En hemsk natt inleddes. Dramat vid Aspö upprepades i större skala.

Fiendens med så stora förväntningar företagna angrepp hade sålunda, innan ännu mörkret inträtt, lett till nederlag med så svåra förluster, att åtminstone ett omedelbart förnyande av striden var uteslutet. »Många av våra segelfartyg och galärer sökte ännu», skriver den ryske sjöhistorikern Golovatjev, »med yttersta ansträngningar att rädda sig från en oundviklig undergång. De trängdes i en hög vid Legma och sköto av alla krafter för att hålla de framträngande svenskarna på avstånd och hindra dem att sätta sig i besittning av fartygen. Vinden tjöt, och de mot öar och skär brytande sjöarna förvandlades i vitt skum. Vid 10-tiden på kvällen kämpade ännu några av våra fartyg i mörkret mot vågorna. Många hade antänts och belyste den sorgliga tavlan, och röken virvlade upp över Legma och — Kyrkogårdsön!» Särskilt hemsk var anblicken av området utanför Legmas norra udde, ty här krossades många fartyg. Allt låg i en hög och skvalpade: fartyg, vrakdelar, åror, båtar och ett överflöd av allehanda inventarier, som sjöarna kastade upp på stranden. Och mitt i allt detta sågos människor, levande och döda, slungas om varandra.

Den ryska flottans läge var under följande natt förtvivlat, ty en stor del av densamma var nödsakad att kvarligga på valplatser. Vid 2-tiden på natten blixtrade det plötsligt till och en kraftig explosion hördes. En stor rysk chebeck sprang i luften. I skenet såg man då, hurusom andra fartyg voro sysselsatta med att varpa sig bort från grannskapet. Som det numera icke blåste så hårt och sjön lagt sig en smula, återupptogs beskjutningen från *Seraphimsorden*, *Styrbjörn* och *Starkodder*, men utan verkan. Avståndet var för stort och sikten disig. Det var emellertid för svenskarna nödvändigt att fullfölja segern. Den svenska ledningen, som måste ha utövat en över allt beröm stående aktivitet, beordrade en division kanonslupar att gå till angrepp, och striden varade till inemot

7-tiden på morgonen den 10 juli. Alla de ryska fartyg, som dessförinnan icke hunnit komma undan, hade vid denna tid strukit flagg. Då hördes ånyo en väldig skräll och strax därefter ännu en. Det var en rysk galär och en brigg, som av okänd anledning flögo i luften. Omsider skingrades den rådande dimman, och vid 9-tiden beordrades våra kanonslupar att förfölja den flyende fienden, varunder ytterligare några av hans slupar erövrades. Den väldiga kraftmätningen vid Svensksund var till ända. Den hade slutat med ett avgörande nederlag — icke för de svenske utan för ryssarna. Gustaf III stod, trots allt, som segerherre. Segern, gemensam för hela den svenska krigsmakten, var så mycket ärofullare, som den vunnits mot en utomordentligt djärv, in i det sista med hårdnackad seghet kämpande motståndare. Om den tappre ryske överbefälhavaren, prinsen av Nassau, berättas, att han i nederlagets bittra stunder skall hava gömt ansiktet i sin kappa, måhända då han av en båt fördes i land till en ö — kanske Kyrkogårdsön — för vidare färd till Fredrikshamn. En annan uppgift påstår, att han måste rädda sig undan svenskarna genom simning. Han kan därvid ha upptagits av nämnda båt. I varje fall skedde hans flykt brådstörtat, ty svenskarna funno ombord i hans erövrade chefsfartyg både kansliet och hans personliga tillhörigheter. Resterna av hans stolta flotta, utom en postering av kanonslupar i Aspö skärgård, följde efter till Fredrikshamn.

Förluster och troféer

På ryska sidan voro förlusterna mycket stora. Enligt ryssarnas egna uppgifter skola de hava förlorat 52 fartyg av olika slag. En förteckning, uppgjord av den svenske flaggkaptenen (Cronstedt), har följande siffror:¹

Fregatter	5	därav kunna bärgas	3
Hemenmaa	1	» » »	1
Chebecker	5 (4)	» » »	1
Flytande batterier.....	2	» » »	1 [2]
Bombfartyg.....	6 (8?)	» » »	(2)
Skonare	7	» » »	4 (0)
Halvpråmar	2	» » »	2 (0)
Galärer	16	» » »	9 (7)
Kaiker	(10)	» » »	(10)
Kanonslupar	5 (6)	» » »	(6)
Småfartyg (dubbla slupar)	4	» » »	2 (4)
	53(65?)		23(35)

I samma lista omnämnes också en rysk brigg och en galjot såsom av ryssarna förlorade samt den av dem i första Svensksundslaget tagna hemenmaa *Oden*, som alltså nu återtogs. Det angivna antalet förlorade kanonslupar anser Munthe vara för litet i betraktande av den långvariga och häftiga striden på den ryska vänstra flygeln. Fullständigheten i Cronstedts lista, som var uppgjord redan dagen efter slaget, kan sättas i fråga även av det skälet, att en rulla av Siöbohm över skärgårdsflottans fartyg 1791 upptager

¹ Anderson, *Naval Wars in the Baltic*, uppgiver (s. 291 och 369) 64—65 förlorade fartyg, varav 10 kaiker, vilket senare stämmer med Siöbohms skeppsrulla. De vid Cronstedts lista inom () återgivna siffrorna äro enligt Anderson, men siffran 35 angiver tagna, icke bärgade fartyg. Andersons och Cronstedts siffror stämma eljest öfverens. Andersons uppgift stämmer för öfrigt bra med brevet av den 13 augusti (se nedan) vad angår förlorade fartyg och även med Cronstedts, om de 10 kaikerna läggas till. Anderson säger, s. 292, att 7 bombfartyg förlorades, s. 368 f, att det varit 8. Siffran inom [] enligt »*Almänna Tidningar*» 1790.

10 erövrade och i tjänst varande »tschaijs» (kaiker), vilka Cronstedt icke upptager men väl Anderson. I ett brev, daterat Svensksund den 31 juli, anföres, att med säkerhet 53 fartyg — en siffra som också Unger uppgiver — hade förstörts samt att, av erövrade kanonslupar, 26 hade försatts i värbart skick, vilket gör minst 79 förlorade fartyg. Slutligen, i ett brev daterat den 13 augusti, då denna detalj naturligtvis bättre kunde överblickas, uppgivas de ryska fartygsförlusterna till över 60 stycken. Då flertalet av de förlorade fartygen voro av den större certen, anser Munthe det redan av den lägsta här anförda förlustsiffran framgå, att förlusten i stridsvärde utgjorde ungefär en tredjedel av den ryska skärgårdsflottan. Vidare föllo över 800 artilleripjäser jämte många andra troféer i svenskarnas händer.

En dyrbar trofé var en rysk kyrkoprydnad »seendes ut såsom ett skåp med en stor tjock silvertavla med bilder i botten; densamma värderades till 3 000 rubler». Antalet erövrade flaggor, fanor och standar var omkring 70, om vimplar och gösar medräknas. Den kanske förnämsta trofén var kejsarinnans »egen livflagga», som den benämndes av fångarna, och avsedd, sades det, att hissas på Sveaborg. Den fanns ombord i Nassaus chefsfartyg *Katarina*. Gul till färgen och ganska stor visade den det ryska vapnet, en fläkt svart örn behängd med S:t Andreasorden och på vardera huvudet en kejsarlig krona samt mitt över dessa en större sådan. På örnens bröst fanns ett rött fält med det ryska huvudvapnet, S:t Georg. I näbbarna och klorna höll örnen fyra sjökort, anspelande på Östersjön, Vita, Svarta och Kaspiska haven, över vilkas vatten den ryska sjömakten ansågs utöva herraväldet. Flaggan nyttjades eljest blott vid stora statsceremonier eller då kejsarinnan avlade besök ombord i något fartyg. Bland fanorna märktes särskilt fyra, vilka tillhört ett regemente, garnisonerat i Kexholm:

livfanan vit, de övriga tre gula. Varje fana visade på den ena sidan den ryska örnen med landskapets vapen, en röd borg med öppna portar, på den andra sidan kejsarinnan Katarinas namnchiffer i guld inom en krans av lager och pilkvistar.

De svenska förlusterna voro i jämförelse med de ryska mycket små, i allt endast 6 fartyg, nämligen udenmaa *Ingeborg*, 2 kanonslupar och 1 kanonjoll, vilka sjönko, samt 1 mörsarebarkass och 1 kanonslup, vilka sprungo i luften.

Personalförlusten var på den ryska sidan jämförelsevis ännu större än fartygsförlusten. »I allt», säger Golovatjev, »torde vi hava förlorat 7 369 man inklusive 269 officerare.» Denna uppgift måste, menar Munthe med rätta, att döma av många omständigheter vara oriktig. Enbart tagna fångar, vilka efter hand samlades ihop från de kringströdda öarna, utgjorde nämligen minst 6 000. Härtill komma de stupade och de med förlista fartyg omkomna samt slutligen de sårade, vilka dock lära hava utgjort endast omkring 350. Hela förlusten bör enligt Munthe — lågt räknat — hava utgjort minst 9 000 man. Men även denna siffra synes vara för låg, eftersom fångna ryska officerare själva uppskattade förlusten till minst 12 000 man. Det berättas, att konungen vid underrättelsen om det stora fångantalet utropat: »Jag befinner mig ju alldeles i lika belägenhet som Karl XII vid Narva!»

De tagna fångarna behandlades human, ja ädelmodigt. Bland dem voro blott några få av högre rang, nämligen en flaggman, vilken först troddes vara prinsen av Nassau. Föreställd för konungen, som personligen kände prinsen, befanns dock den fångne vara den sårade brigadieren Denizov. Tillfångatagna voro vidare en i rysk tjänst stående fransk ädling, major de Colin, samt några engelska sjöofficerare. De sistnämnda och Denizov frigåvos genast. De officerare, som kvarhöllos, fingo icke endast behålla sina värjor,

utan tillätos, sedan de förbundit sig en för alla och alla för en att ansvara för att ingen rymde, att försedda med pass begiva sig till Stockholm på sätt de funno bäst. De hade också blivit ålagda att tillhålla de meniga fångarna ett »beskedligt» uppförande. På det viset reste officerarna genom landet mindre som fångar än som »resande vänner». Några sägas dock hava missbrukat förtroendet och rymt. Till lands rådde samma system. I lägret vid Värälä sågos enligt en åskådare storryssar och kosacker, kalmucker och basjkirer »vandra helt fredligt och med all hövlighet bemötas». De officerare, som transporterades till Sverige, inkvarterades bland annat i Norrköping och många i en del västgötastäder, särdeles i Skaraborgs län. Här befunno sig över 30 officerare med sina uppassare.

De meniga fångarna fingo till en början kvarstanna ombord i fartygen eller på Svartholms fästning men fördes efter hand till Helsingfors för vidare befordran. Den första foran, 200 man, kom till Borgå redan den 13 juli. Då en därpå följande kontingent på 750 man marscherade genom Borgå, stod den förut omtalade auditör Ekman och betraktade nyfiket fångarna, som, att döma av hans beskrivning, just icke voro någon ögonfägnad. De sågo »ganska usla ut och voro ynkligt klädda samt utgjorde en blandning soldater, baschkirer, ryttare och sjöfolk. Betraktade efter deras utseende kunde de med rätta ej annorlunda anses än såsom de fåglar, som icke äro värda eller förtjänta att fällas med ett ärligt svenskt skott. Ett rövareband likare än en kejserlig militärisk trupp kunde man ej heller annat än med harm och förtret påminna sig de många brava karlar, som emot sådant pack redan uppoffrat sina liv. Tio eller tolv officerare voro även följaktiga denna trupp, och dessa sågo ej heller stort bättre ut i deras stånd än de gemena uti deras.» I den brokiga skaran funnos ett 60-tal turkar, som två år tidigare fallit i ryska händer i Svarta havet och

nu varit roddare i Nassaus flotta. Konungen lät genast återsända dem till deras herre. De övriga fångarna skulle mestadels också överföras till Sverige, och i början av augusti avseglade en stor fångtransport, men denna stoppades i Hangö, ty fred hade då slutits, och ryssarna sändes i stället till Reval.

Personalförlusten var på svensk sida lyckligtvis förvånansvärt ringa:

Officerare, stupade	9
» sårade	14
Underofficerare och manskap, stupade	162
Manskap, sårade	108 ¹

I allt var sålunda förlusten 293 man på en besättningsstyrka av nära 13 000 man stridande. Bland de dödligt sårade officerarna befann sig som ovan nämnts chefen för 11. divisionen, kapten von Düben,² samt löjtnanten vid Psilanderhielska regementet, H. F. C. von Blixen. Av brigadcheferna hade endast en kommit till nämnvärd skada, den tappre Törning, som fått en svår kontusion i underlivet, medan tre av de 14 divisionscheferna sårats, kapten Pechlin svårt, kaptenerna Toll och Jönsson lindrigare. Av de sårade officerarna hade de flesta träffats i benen och fötterna. Som en märkvärdighet bör nämnas, att i galärerna, som legat i centern, där striden var hetast, ingen officer stupat och blott 3 sårats. I Törnings brigad var det största manfallet, däribland 5 officerare döda och 6 sårade.

¹ Siffrorna äro efter Munthe. Kreuger har något annorlunda siffror: stupade officerare 10, underofficerare 9 och manskap 162, sårade officerare 12, underofficerare 7 och manskap 104. Unger har 8 stupade officerare. För de övriga lämnar han inga uppgifter.

² Munthe uppgiver von Düben vara adjutant hos chefen för 8. divisionen och kapten A. F. Brummer chef för 11. divisionen. Motsägelsen har icke kunnat utredas. Munthes uppgift förefaller emellertid vara oriktig.

EFTER SEGERN

När slagets utgång blev känd — Glädje i Sverige, oro i S:t Petersburg

BUDSKAPET om segern mottogs i Stockholm nästan överallt med den största överraskning. Annat var knappast heller att vänta efter alla mer eller mindre illvilliga rykten och eljest löst grundade antaganden, som sedan länge fritt florerat. Även hertig Karl hade i en skrivelse till den tillförordnade regeringen i Stockholm skildrat läget i de mörkaste färger, som gjorde regeringen helt bestört. Den 15 juli, då de vid utbrytningen från Viborgska viken lidna förlusterna kungjordes, blev nedslagenheten eller skadeglädjen stor — alltefter inställningen till konungen. Redan två dagar tidigare hade regeringen till konungen avlåtit en skrivelse, vari den sade sig vara urständsat att möta fienden, om denne anfölle svenska kusten, samt anhöll om förhållningsorder. Med lätt ironi svarade konungen, att det bästa medlet till kusternas försvar var att slå den ryska skärgårdsflottan, och det hade han grundligt gjort den 9 juli. Nu behövde han — krut.

Den 16. på kvällen anlände konungens flygeladjutant, ryttmästaren friherre F. A. Stjernblad, till Ulriksdal för att underätta drottningen om segern, och som en löpeld spred sig under rättelsen. Lika stor som förstämningen förut varit hos alla lojala medborgare, lika uppsluppen blev nu glädjen. Det inleddes en rad festligheter av växlande slag, vilka räckte ända in i oktober. Även

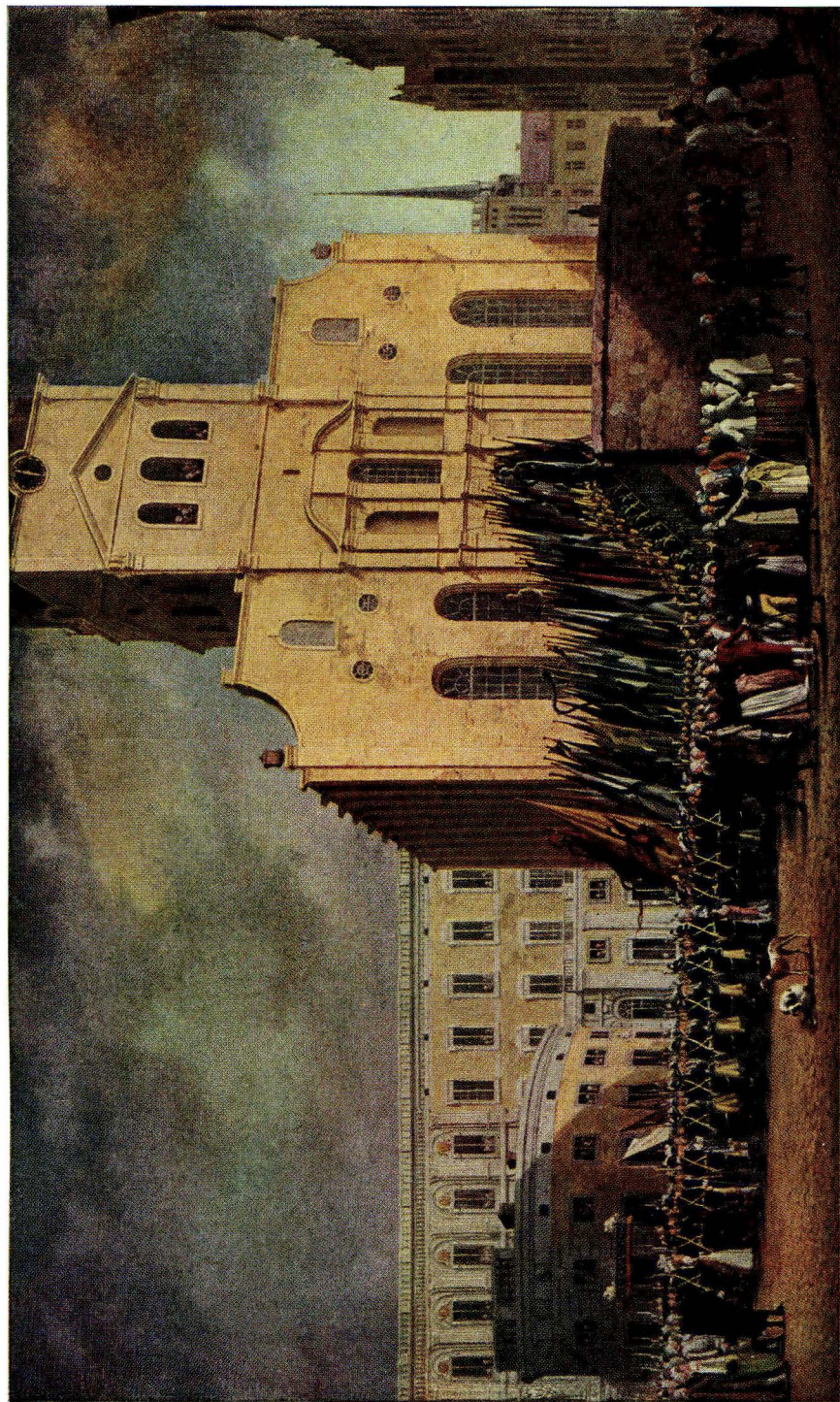
»oppositionen» kände sig imponerad av denna seger, »som verkligen för att vara rättvis måste ha varit storartad». Denna känsla var säkerligen blandad med icke så litet fruktan, ty i Stockholm började den lägre befolkningen att uppträda hotande mot dem, som kallades »svensk-ryssar».

I Finland skrev den gode patrioten Ekman i sin dagbok: »Vi kunna ej annat i övrigt än tacka Gud, som bevarat konungens dyrbara liv; ty han har härvid varit i skarpaste elden. Vår förlust känner jag ännu icke; men så mycket vet jag, att den är obetydlig. Överstelöjtnant Stedingk berömmes mycket och hans goda dispositioner tillskrivas mycket den lyckliga utgången av slaget. Med få ord, våra hava fäktat som lejon.» På ett annat ställe framhåller han, att man icke hört omtalas maken till seger.

Den 22 juli hölls ett högtidligt »Te Deum» i Stockholms storkyrka, varjämte tacksägelsegudstjänster även höllas i huvudstadens övriga kyrkor. Vid 12-tiden på dagen fördes troféerna i högtidlig procession till Storkyrkan (se Hilleströms i färgtryck reproducerade tavla). Främst gingo ståndsdrabanterna med sin musik, varefter följde de kungliga pagerna och hovstaten i galadräkt, Nordstjärne- och Svärdsordens härolder jämte kommendörerna av samma ordnar, Serafimerordens härold med ordensriddarna, riksdrotsen och fyra kungliga härolder. Därefter kom rikshärolden, följd av trofébärarna, som anfördes av majoren vid Kalmar regemente Otto von Braun. Först buros 5 standar, därefter 4 fanor och sist vimplar och gösar samt slutligen större och mindre flaggor. Att döma av Hilleströms tavla synes den stora kejserliga livflaggan ha burits i sista ledet. Bärare voro officerare och underofficerare av Arméns flotta, Smålands kavalleriregemente och Artilleriregementet. Efter denna trupp kom kronprinsen med sin viceguvernör och tjänstgörande kaptenlöjtnanten på var sin sida samt vakten efter.

Föregången av sin överstemarskalk, riksrådet friherre Johan Liljencrantz, kom drottningen, förd av prins Fredrik Adolf, under en himmel, som bars av överstar, biträdda av andra officerare. Efter drottningens stora vakt följde hertig Karls gemål, förd av sin förste stallmästare, generallöjtnanten friherre J. D. Duvall, och slutligen prinsessan Sofia Albertina, förd av sin förste stallmästare, generallöjtnanten friherre Zöge von Manteuffel. Processionen avslutades av riksrådinnor och den kvinnliga hovstaten. Efter »Te Deum» framburos troféerna och uppställdes på bägge sidor om altaret, »vilket gjorde en den mest rörande syn». Det berättas, att högtidligheterna begingos med den heligaste andakt, blandad »med den synbaraste glädje»! I Helsingfors och på Sveaborg firades segern den 18., i Stralsund redan den 14 augusti.

I S:t Petersburg väntade man med otålighet rapport om slaget. Vid den tid, inom vilken en kurir kunde vara framkommen, bestormade kejsarinnan sina ministrar med frågor, men de tego — kanske för att avvakta bekräftelse på ett obehagligt rykte om förloppet, vilket kommit till deras öron. Först den 12 juli synes underrättelsen hava anlänt, ty kl. 4 på morgonen denna dag kom kejsarinnans förtrogne, generalmajoren P. Turtjaninov, som varit på flottan, ilande till den ryske utrikesministern greve A. Bezborodko och väckte honom. Denna brådskande visit så dags på dygnet kan knappast hava gällt något annat än nederlaget. Samma dag antecknar kejsarinnans sekreterare A. V. Chrapovitskij, att hans härskarinna var missnöjd över att prinsen av Nassau »förlorat pråmar, 8 galärer och 4 fregatter, ja, till och med sitt huvud!»). När några dagar gått, och nederlaget blivit bättre känt, blev oron stor och kejsarinnan irriterad. Då den dagliga polisrapporten om till S:t Petersburg anlända personer förelades henne

Festträget i Stockholm den 22 juli 1790 efter segern vid Svensksund.
Oljemålning av Pehr Hilleström. Nationalmuseum, Rosersbergssamlingen.

med anmärkningen, att bland andra den spanske översten De Rodrigo hade kommit till staden, yttrade hon med tydlig ironi: »Vad är det att förvåna sig över? Han har ju varit på flottan!» Hon gav sedan befallning, att varje fartygsbefälhavare skulle av-giva utförlig redogörelse för slagets gång.

Nassau var förkrossad och skrev till kejsarinnan ett brev, som andades djupaste sorg: »Jag har icke krafter», skrev han, »att för Eders Majestät redogöra för enskiltheterna vid Eder flottas för-intande. Jag är förtvivlad. Efter ett dylikt nederlag har jag beslutat att lämna det yrke, som gjorde mig lycklig, så länge jag kunde hoppas, att mina tjänster skulle vara Eders Majestät till nytta. Men de svårigheter, jag möter på alla håll, tvinga mig att inse, att jag endast kan vara till skada för tjänsten under Eders Kejserliga Höghet. Viceamiral Kozljaninov kommer icke att möta samma svårigheter som jag, och jag bönfaller Eders Kejserliga Höghet att tillåta mig överlämna överbefälet åt honom.»

Turtjaninov tillställde kejsarinnan en förklaring »på heder, tjänsteed och trohet mot fäderneslandet», att anledningen till nederlaget varit prinsens brådstörtade tillvägagångssätt att icke noggrant undersöka den svenska ställningen, de egna båtarnas konstruktion och oövade folk samt slutligen den hårda vinden. I samma stil gingo andra av de redogörelser, som kejsarinnan begärt. Det föreligger även en annan rysk mot dem avvikande uppfattning om nederlagets orsaker. En av de i ryska flottan tjänstgörande engelska officerarna framhöll, att i den svenska flottan »stred man för man, och varje båt hade sin officer,¹ vilken omständighet ryssarna tillskriva svenskarnas seger, medan hos dem själva en enda officer kommenderade flere slupar». I detta sammanhang bör också erinras om den taktiskt föga lämpliga anordningen,

¹ Om befälet på de svenska fartygen, se sida 99.

att de båda ryska flyglarna hade gemensam befälhavare. Otvivelaktigt var den ryska ledningen bristfällig, vilket särskilt visade sig, då Hjelmstiernas framstöt i ryssarnas rygg skulle pareras. Nassaus till Buxhövdens utfärdade order att avvärja framstöten var sådan, att den kunde missförstås av de andra underbefälhavarna — och blev missförstådd.

Det bör dock tilläggas, att kejsarinnans förtroende till sin överbefälhavare för skärgårdsflottan icke synes hava rubbats — åtminstone icke utåt — vare sig av nederlaget eller av i redogörelserna framförda anklagelser och påståenden. I ett brev till sin högt uppskattade litteräre korrespondent, författaren friherre F. M. von Grimm, skrev hon sålunda om Nassau, att han hade för många äventyrare omkring sig och hyste för stor tillit till dem, samt antydde för greve von Cobertzell, att Nassau behövde en motgång för att till sina militära egenskaper även lägga försiktigheten. »Segrar hade alltid följt hans spår», framhöll hon till sist, »och lyckan hade gjort honom alltför dristig. Nu är han fullkomlig, men läxan var litet för dyr för mig.» Efter fredsslutet befordrades han till den högsta amiralsgraden.

Segern högtidlighålles vid Svensksund — Freden i Värälä

När konungen efter slaget omsider återvände till *Amphion* och kommit ombord, råkade han i misshumör. Utan hans vetskap hade nämligen på generalmajoren greve V. M. Klingspors order under själva bataljen förts i land allt löst, som fanns kvar, sedan kansliet evakuerats, möbler, proviant, kokkärl o. s. v. och transporterats till Kymmenegård. För konungen återstod nu ingenting annat att göra än att embarkera i *Amadis*. När Ehrenström den 11 anmälde sig, blev han icke särdeles nådigt mottagen. Det hade icke funnits

en säng att ligga i och en bit mat att stilla hungern med, förbrådde konungen honom. När Ehrenström lyckönskade honom till segern, som var att anse som prov på den Allsmäktiges beskydd för konungen och riket, svarade Gustaf med en likgiltighet, »som förkrossade». Än mera nedslagen blev Ehrenström, när några timmar senare en justering av en skrivelse till regeringen skulle ske. I denna hade Ehrenström upprepat sin övertygelse, att segern var att tillskriva förnämligast Guds beskydd. Vid denna punkt avbröt konungen honom med orden: »Tillägg också, jag ber, mina kanonslupar; allt det, som ni nu säger, kan vara ganska bra, men det har en anstrykning av fruktan, som man bör undvika.»

Segern var emellertid vunnen, och segerherren hade självfallet icke samma behov som den besegrade att söka efter fel och försummelser. Det fanns dock bland det högre svenska befälet emellertid en, som kände behov att rättfärdiga sig, nämligen överste de Frese, som också gjorde det skriftligt. Han hade under senare delen av dagen endast åsett striden på avstånd. »Jag måste», skrev han den 10. till konungen, »oaktat jag såg segern i Eders Maj:ts händer lägga mig vid en holme och avbida dagen. Vid min ankomst blev jag häpen och kunde ej tro mina ögon. Jag har olyckligtvis haft för liten del i detta. Min sjukdom, min inquietude och fiendens verkliga styrka gjorde mig häpen. Eders Kungl. Maj:t av vanlig nåd förlåte mig detta.» Och den ädelmodige konungen tog honom till nåder igen och delade upp tjänsten som flaggkapten mellan honom och Cronstedt.

I Svensksund firades segern liksom i Stockholm den 22 juli, som var drottningens namnsdag, med ett högtidligt »Te Deum». På Sandskär hade man slagit upp konungens tält. Framför detta låg flottan rangerad som i slagordningen den 9 juli. Med kungsflaggan blåsande på tältet och omgiven av sin stora vakt och skär-

gårdsflottans högre chefer, tog monarken plats och åhörde gudstjänsten. Vid avsjungande av »Te Deum» gavs på signal salut från hela flottan med dubbel svensk lösen (fyra skott) från varje fartyg. Konungen höll därpå till officerarna ett tal, i vilket han inneslöt alla deltagarna, lovordande dem för deras under hela kriget ådagalagda tapperhet. Nu kungjordes belöningarna. Till överstar befordrades Cronstedt och de ordinarie brigadcheferna Stedingk, Törning och Hjelmstierna samt till majorer divisionscheferna C. A. Pechlin, H. V. Pettersén,¹ C. F. Toll, J. C. Diedrichs, A. F. Virgin och Ö. Jönsson ävensom cheferna på *Starkodder*, J. H. Schützercrantz, *Norden*, J. G. Olander, *Styrbjörn*, C. Hansson, och *Svärdsorden*, P. Monthell, samt kaptenen P. Scharff.² Icke heller de Frese glömdes. Han utnämndes till generaladjutant hos konungen. Till kaptener befordrades cheferna å *Ingeborg*, C. J. Munck, *Seraphimsorden*, A. Fischer, *von Höpken*, A. L. Wrangel, *von Seth*, C. Schiöström, chefen å kanonslupen *n:r 83*, N. J. Rahmn, samt till ryttmästare löjtnanten vid Livregementet till häst E. Ihre. Till löjtnanter befordrades ett 50-tal fänrikar, bland dem chefen på *Amadis*, Daniel Mesterton, och till fänrikar ett 30-tal underofficerare.³ Inom underofficersgraderna gjordes jämväl en del befordringar. Flera officerare vid såväl Arméns flotta som armén dubbades samtidigt av konungen till riddare av Svärdsorden. Sålunda blev Cronstedt — och endast han — riddare av Svärdsordens stora kors, den högsta militära utmärkelse, som utdelades till svenska officerare. Senare utdelades hedersvärjor till över 25 officerare, av vilka minst 9 kaptener, 5 löjtnanter och 1 fän-

¹ Pettersén fick ock tillåtelse att kalla sig Rosensvärd. Han skrives ofta även Pettersson.

² Scharff var i själva verket icke med vid Svenskund. Han föll nämligen i rysk fångenskap vid utbrytningen från Viborg.

³ Enär vissa arkivalier icke varit tillgängliga, kan uppgiften på befordringar icke göra anspråk på fullständighet.

rik.¹ Till minne av segern lät konungen sedermera prägla en medalj i guld av såväl 18:e som 12:e storleken för officerare och en i silver av 12:e storleken för underofficerare. Den större i guld skulle bäras i ett snöre av guldtråd om halsen, den mindre, avsedd för subalternofficerare, fästes med ett liknande snöre i knapphålet. Silvermedaljen bars i ett silversnöre om halsen. Utöver dessa personliga utmärkelser bestämde konungen, att officerskåren vid Arméns flotta skulle i likhet med liv- och hustrupperna bära blått och gult sidenskärp, det s. k. Svensksundskärpet.² Underofficerarna och volontä-

¹ Fänriken E. Ahlbom, adjutant hos flaggkaptenen, fick värjan efter fredsslutet.

² Svensksundskärpet ersattes snart med ett för armén och flottan gemensamt randigt skärp. När Gustaf IV Adolf tillträdde regeringen, visade sig på en stor cour amiral Cronstedt med Svensksundskärpet. Konungen, som undrade över att han bar ett dylikt skärp, blev på tillfrågan upplyst av Cronstedt, att han mottagit det skärp, han bar, av salig konungen, som förut själv burit det. Gustaf Adolf lät då Arméns flotta återfå den förlorade hedersbelöningen. Den borttogs vid de båda flottornas sammanslagning 1824.

Hedersvärjor förlänade av Gustaf III, den t. v. till kaptenen, sedermera konteramiralen J. H. Schützercrantz, den t. h. (moderniserad under 1800-talet) till överstelöjtnanten vid Arméns flotta, sedermera generalamiralen Viktor von Stedingk »för Bataillen vid Svänsk Sund den 9 juli 1790».

Livrustkammaren.

rerna skulle på hattkordongerna bära konungens namnchiffer med årtalet 1790 därunder för att »i alla tider bevara minnet» av sin utmärkta tapperhet och skicklighet.

Den svenska skärgårdsflottan, som erhöll vissa förstärkningar, hade efter slaget dragit sig något längre in på reddeu åt nordost och utsatte till skydd mot övrraskningar några utposter, medan Nassau kvarlåg i Fredrikshamn och arbetade på att få resten av sin flotta stridsduglig igen. Under tiden pågingo i Värälä, en by vid Kymmene älv, svensk-ryska fredsörhandlingar, till vilka konungen avreste den 27 juli. Sannolikt för att söka sabotera dessa förhandlingar företog Nassau, som lyckats bemanna omkring 100 fartyg, mest kanonslupar och kaiker, med 90 av dem på kvällen den 5 augusti en demonstration från Fredrikshamn mot Korkia-saari. Detta vittnar om befälhavarens djärvhet men saknade eljest betydelse. Konungen skyndade omedelbart tillbaka till Svensksund, men vid framkomsten var allt övrr. Ryssarna, som givetvis icke kunde tänka på att förnya sitt anfall, hade icke lämnat Korkia-saari och drogo sig den 7. på morgonen tillbaka. I själva verket synes konungen låtit förbereda en anfallsoperation, som skulle gå av stapeln, om förhandlingarna icke inom de närmaste dagarna skulle leda till fred.¹ Så blev emellertid fallet. Den 14 augusti under-tecknades i Värälä freden, som ratificerades redan den 17. av Katarina II och två dagar senare av Gustaf III. Denna fred med-förde icke några landvinningar. Men det *väsentliga* blev uppnått. Det blev slut på de ryska intrigerna och inblandningen i Sveriges

¹ Enligt konungens uppgift i brev den 31 juli. Munthe säger, att ett sådant anfall var, så vitt han kunnat finna, knappast förberett. Emellertid uppgiver Chrapovitskij i sin dagbok, att en av de i rysk tjänst varande, i svensk fångenskap rådde engelska officerarna, som återkommit (24 juli) från fångenskapen, haft ett samtal med en i svenska flottan tjänstgörande landsman, »captain» W. Smith, vilken berömt konungens raskhet och omtalat, att ett stort projekt uppgjorts för ett anfall mot Kronstadt.

*Minnessten över slaget vid Svensksund.
Ehrensvärds trädgård, Sveaborg.*

inre förhållanden, något som den ryska kejsarinnan omedelbart hade insett.¹ Faran för Sverige att dela Polens öde som legat snubblande nära, var avlägsnad — en direkt och praktiskt taget omedelbar följd av slaget vid Svensksund.

Konungen tager avsked av skärgårdsflottan och reser hem Flottorna återvända och avrustas

Tre dagar² efter fredens undertecknande for konungen från Värälä till Svensksund för att taga avsked av den flotta, som han fört till seger. På eftermiddagen den 17 augusti samlades alla sjö- och arméofficerare på *Amphion*, där konungen i högstämda ordalag tackade dem för deras tappra hållning och därefter överlämnade befälet över flottan till de Frese. När konungen sedan steg ned i sin slup för att begiva sig till Kymmenegård, nedhalades hans flagga under salut från flottans alla grova kanoner. Under färden roddes slupen av officerare, alla bärande Svärdsorden. Vid rodret sutto de båda flaggkaptenerna, och vid flaggan stod överste Hans Anckarheim. Framför slupen rodde överste Hjelmstierna och efter densamma överstelöjtnant Malmborg samt på vardera sidan majorerna Aschling och Leijonancker. Tåget avslutades med övriga befälhavare i sina slupar, ordnade på flera kolonner. Vid framkomsten mottogs konungen i land av general Meijerfeldt — några dagar senare befordrad till fältmarskalk — med sina officerare. Först den 23. sent på kvällen for konungen över Tavastehus till Åbo och vidare till Stockholm samt inträffade natten till den 28 augusti på Ulriksdal, mottagen och hälsad av drottningen och kronprinsen.

Skärgårdsflottan under befäl av de Frese, som hissat sitt befäls-

¹ Jfr Chrapovitskijs dagbok för den 25 september 1790.

² Ehrenström säger två dagar.

tecken den 19 augusti, lämnade det »odödliga» Svensksund tio dagar senare och avseglade till Sveaborg, där den var samlad den 1 september — 214 stridsfartyg stark.

Konungens högtidliga intåg i huvudstaden ägde rum den 30 augusti. Vid 3-tiden uppställdes borgerskapets kavalleri- och infanterikårer i parad, kavalleriet på Slottsbacken och infanteriet på Skeppsbron, varefter kavalleriet tågade ut till Haga, »formerandes Fronte på Landsvägen emot nämnda Lustpark», medan infanteriet ordnades på båda sidor av Slottsbacken från Logården till Storkyrkan samt bildade häck över kyrkogården, som från östra porten var belagd med blått kläde. Vid Norrtull mottogs konungen av överståthållaren med stadens magistrat och äldste samt saluterades med 256 skott från artilleriet, som posterade vid Bellevue. Därefter satte sig det långa tåget i rörelse med två kompanier kavalleri i täten. Sedan följde understallmästaren med stallstaten, konungens adjutanter med generaladjutanten, generalmajoren greve G. Wachtmeister i spetsen, samt hovstallmästaren och närmast efter honom majestätet självt, bärande Arméns flottas uniform. Till vänster om konungen gick förste hovstallmästaren och till höger en officer av livdrabanterna. Sedan följde ånyo en rad hovdignitärer, uppvaktande hovherrar, kammarpager och ordonnanser samt slutligen åter två kompanier kavalleri. När processionen passerade Adolf Fredriks kyrka, ständes från dess altan upp en psalm, och samma var förhållandet vid Jakobs kyrka, då tåget vek in på Norrmalmstorg (nu Gustav Adolfs torg) för att över förra Slaktarhusbron fortsätta till Storkyrkan. Överallt där tåget gick fram, kantades dess väg av åskådare, som entusiastiskt hälsade konungen med »gälla almänna och frivilliga Lyckönskings-rop hörda över hela Staden», en del slöt sig även till tåget. Dagens officiella festligheter avslutades med en procession till rådhuset.

Till fredsfesten i Storkyrkan följande dag hade inbjudits förutom de hemmavarande kungliga personerna riksråden och rikets herrar med fruar, serafimerriddare, kommendörer av de kungliga ordnarna samt hovdamer och hovherrar. För de utländska ministrarna hade plats beretts på orgelläktaren. På förmiddagen bildade borgerskapets militärkårer häck. Den procession, som efter slutad »lever» hos konungen avtågade till kyrkan, var ordnad efter ungefär samma grunder som vid högtidligheten den 22 juli. Gustaf III var iförd gredelin dräkt, »präktigt broderad med spegelstenar», och över hans huvud bars den rikt beprydda tronhimlen av grevarna G. A. Horn och A. F. Munck samt friherrarna, generallöjtnanten H. S. Mörner och statssekreteraren E. Ruuth, biträdda av fyra överstar. Efter konungen kom kronprinsen i sällskap med sin viceguvernör och följd av två härolder. Företräd av sin överstemarskalk kom så drottningen, förd av hertigen av Östergötland. Detta höga par, säger Barfod, »gjorde en utomordentligt vacker figur såsom de bägge presentera sig mycket väl en ceremonie».

Vid konungens inträde i templet spelade orgeln upp och konungen fördes av ärkebiskopen »i full skrud» och stadens kyrkoherdar »i messekläder» till sin plats framför altaret. Överskuggad av de där redan placerade segertecknen, på vilkas dukar solen lekte, utgjorde han »en ganska vacker Coup d'Oeil», säger Barfod. Man tyckte sig märka, att konungen hade åldrats. Man »såg tydligt bekymrets djupa fåror plöjda på hans kinder» — en följd av genomgångna sinnesrörelser. Efter slutad gudstjänst, under vilken ärkebiskopen tackat för freden och konungens lyckliga hemkomst, sjöngs »Te Deum», medan salut dundrade från de på Blasieholmen uppställda kanonerna. Vid avsjungandet av psalmen »Nu tackar Gud allt folk» steg rikshärolden fram till konungen för att mottaga dennes befallning om fredens kungörande. Processio-

nen återvände därefter till slottet, och rikshärolden begav sig, eskorterad av ett detachment ur borgerskapets kavalleri, till de vanliga platserna i staden och på malmarna för att med »pukeslag och trompete-klang» förkunna freden. Samtidigt fördes troféerna av officerare vid Arméns flotta och under eskort sjöledes till Fredrikshov, där de mottogos av krigskollegii ledamöter.

På kvällen voro offentliga och privata byggnader allmänt illuminerade, och man tävlade om inskriptioner, vilka på ett mer eller mindre lyckligt sätt uttryckte undersåtlig glädje och tacksamhet.

På Sveaborg försiggick den 9 september en särskild minnesfest, där festtalaren var — de Frese. Högtidligheten, som ägde rum vid Ehrensvärds grav, formade sig till en hyllning för den store hädangångne, Arméns flottas egentlige skapare.

I utlandet väckte segern vid Svensksund starkt genljud, framför allt i Tyskland. En preussisk tidning talade om »denne verkligt store konung», som nu med blod och svett förvärvat sig sina undersåtars kärlek och hela världens beundran hos både vänner och fiender. Det hade uppstått en ny hjältekonung i Norden. Resande svenskar lyckönskades till att regeras av en man, vilken i sin person förenade snille, klokhet, godhet och tapperhet i den grad, att ingen samtida regent kunde förliknas vid honom. »Nu vilja alla vara svenskarnas vänner», skrev en resande entusiastiskt hem. Även i England vann Gustafs uppträdande vid Svensksund odelad beundran. I en londontidning lästes under rubriken »The King of Sweden» berömmande ord utan like. Det sades, att denne syntes göra namnet svensk lika fruktat som en gång ordet romare, och hans mod prisades i alla tonarter. »Naturen har slösat sina gåvor på honom», hette det, »konst och förträfflighet går här i bredd med naturen.» Hans forna fiender ryssarna kallade honom »Gustaf den oförskräckte».

Den 5 september lämnade örlogsflottan Helsingfors med kurs på Karlskrona, där hon efter hand avrustades. Arméns flottas svenska eskader åter låg kvar vid Sveaborg ända in i oktober, då den under de Freses befäl avgick och efter långvarig motvind äntligen ankrade i Vaxholm den 21. i samma månad. Därifrån fortsatte eskadern in mot huvudstaden. Vid Nyckelviken var konungen eskadern till mötes och embarkerade, iklädd Arméns flottas uniform,¹ i galären *Seraphimsorden* samt övertog befälet. Under salut från Skeppsholmen och på strömmen liggande örlogsfartyg fortsatte konungen fram till slottet, hälsad med brusande hurrarop av stora människoskaror, vilka, ehuru det var ganska sent på kvällen, kantade Strömmens bägge stränder. En samtida upptecknare kan icke nog beskriva, huru hänfört man hälsade konungen samt »dessa Konungens och Rikets så tapre Stridsmen med skyldigaste vördnad och erkänsla, hafvandes de uti Tidens Bok och uti Gustafs Historia rest sig ett det ärofullaste Minne».

*

Slaget vid Svensksund bär sin ryktbarhet med rätta. I vår glänsande krigshistoria är det ett av våra största minnen — ett sista återsken av vår storhetstid. Slaget var det obestriddliga insegleet på att Sverige hävdade sin rätt som suveränt rike och avvisat de anspråk på förmynderskap, som från andra makters sida rests under Frihetstiden. Segern den 9—10 juli 1790 är slutstenen i det verk att befästa Sveriges självständighet, som tog sin början den 19 augusti 1772. Äran av detta storverk tillkommer i första hand Gustaf III. Det var han ensam, som satte stål i försagda hjärtan och vankelmodiga sinnen. Det är hans ovanskliga förtjänst, att

¹ På den bekanta Sergelska statyn på Skeppsbron är konungen iklädd Arméns flottas uniform och stöder sig mot ett roder av samma typ som på Arméns flottas divisionschefsfartyg.

slaget vågades, och det var — under rådande förhållanden — av fundamental betydelse, att drabbningen utkämpades just under Sveriges konung som högste ledare. Trots det stora rent militära resultat, som vanns, kan det med rätta sägas, att framgången dock i ännu högre grad var av moralisk art. Det var icke Gustaf III:s fel, att dessa stora värden ej fullt 20 år senare förspilldes under inverkan av den »försagda anda», vilken konungen med framgång bekämpat, och som vid så många andra tillfällen i vår historia varit ödesdiger.

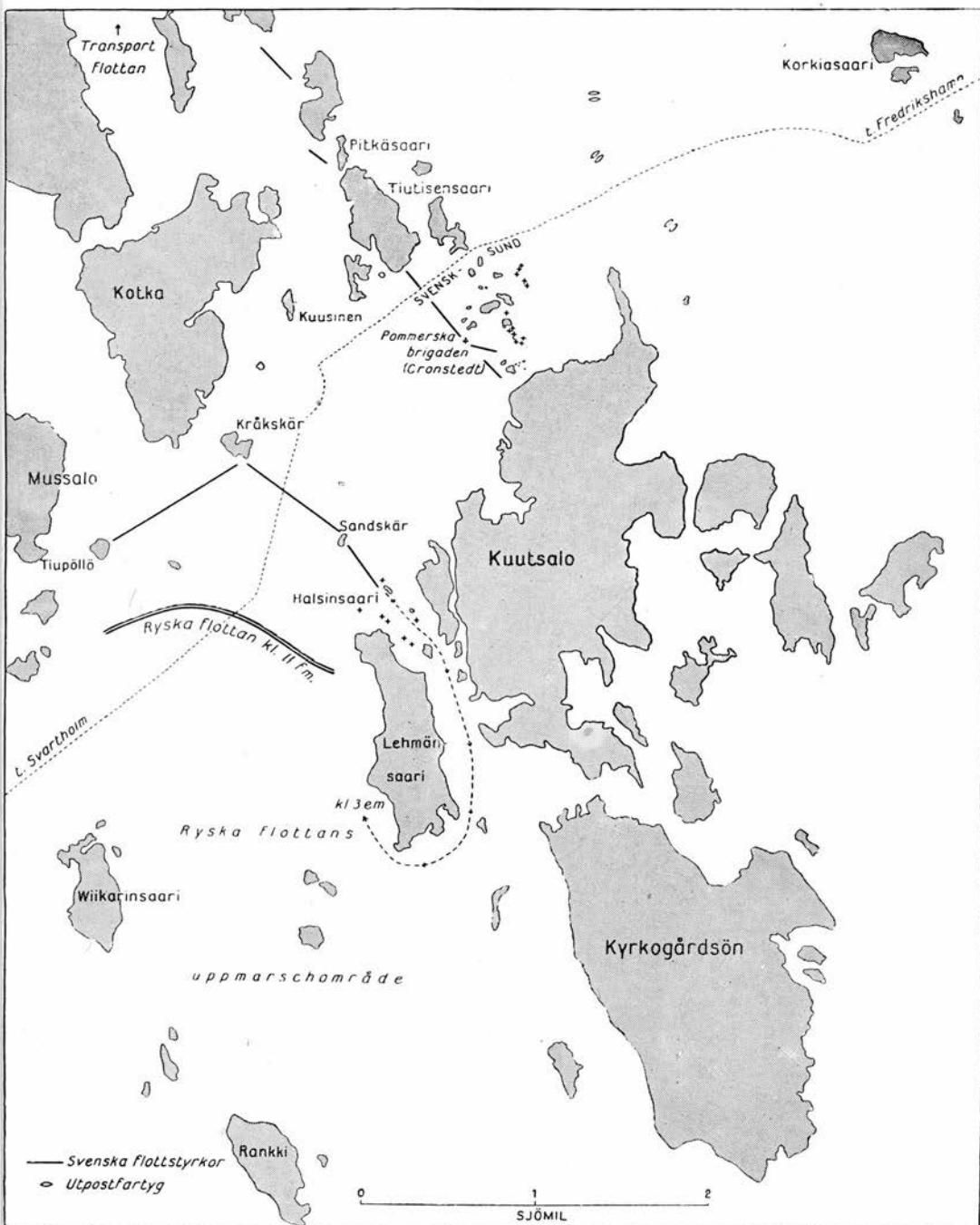
Namnet Svensksund strålar i vår krigsmakts hävder med oförgänglig glans. Minnet av slaget intog hos segerherren samma dominerande plats som åminnelsen av slaget vid Lund hos Karl XI. Den stora Svensksundsmedaljen bar konungen under sin återstående livstid, och detta hederstecken följde hans stoft i graven.

KÄLLOR OCH LITTERATUR

- Adlerbeth, G. J.*, Historiska anteckningar, 1—3 (1850—57).
- Anckarsvärd, M.*, Minnen från åren 1788—1790 (1892).
- Anderson, R. C.*, Naval Wars in the Baltic during the Sailing-ship Epoch 1522—1850 (1910).
- d'Aragon, markis*, Un Paladin au XVIII:e siècle. Le Prince Charles de Nassau-Siegen (1893).
- Arméns flottas tourrulla 1809* (manuskript, Flottans arkiv, Ra).
- Barfod, J. C.*, Märkvärdigheter rörande Sveriges förhållanden 1788—1794, utg. av G. O. Hyltén-Cavallius (1846).
- Barrow, J.*, Life and Correspondence of Admiral Sir William Sidney Smith, 1—2 (1848).
- Brakel, C. A.*, Anteckningar öfver 1789—1790 samt 1808—1809 årens fälttåg i Finland, utg. av A. S. (1862).
- Bäckström, P. O.*, Svenska flottans historia (1884).
- Chrapovitskij, A. V.*, Utdrag ur sekreteraren hos kejsarinnan Katarina II, sedermera verklige geheimerådet A. V. Chrapovitskij's dagbok 1787—1792 (1880).
- Ehrenstam, J. F.*, Lärobok i det praktiska af Sjö-artillerivetenskapen (1839).
- Ehrenström, J. A.*, Efterlemnade historiska anteckningar 1—2 (1882—1883).
- Ekman, C. C.*, Dagbok förd under kriget i Finland 1788—1790. Skrifter utg. av Svenska litteratursällskapet i Finland, 44 (1900).
- Gerhard, D.*, England und der Aufstieg Russlands zur Weltherrschaft (1933).
- Golovatjev, V. F.*, Ryska flottans verksamhet under kriget med Sverige 1788—90. På ryska (1870).

- Greppi, G.*, Un gentiluomo milanese guerriero-diplomatico 1763—1839. Appunti biografici sul bali Conte Giulio Litta-Visconti-Arese (Se T[egnér], [E.], recension i Historisk tidskrift 1896).
- Gyllengranat, C. A.*, Sveriges sjökrigshistoria i sammandrag (1840).
- Hamilton, A. L.*, Anekdoter till svenska historien under Gustaf III:s regering. Svenska memoarer och bref, utg. av Schück och Levertin (1901).
- [*Hamilton, C. D.*], Anteckningar af en gammal gustavian, utg. av C. F. Ridderstad (1854).
- Historisk tidskrift* 1890: Gustaf III om 1790 års sjökrig.
- Horst, G. C.*, Geschichte des letzten schwedisch-russischen Krieses (1792).
- Kirchhoff*, Seemacht in der Ostsee. Ihre Einwirkung auf die Geschichte der Ostseeländer im 17. und 18. Jahrhundert (1907).
- Kreuger, J. H.*, Kort framställning af svenska skärgårdsflottans bedrifter (1845).
- Lavén, A. W.*, Tvenne afhandlingar i sjökrigs-vetenskapen (1854).
- Lundqvist, B. V:son*, Gustav III och flottan under ryska kriget (Historisk tidskrift 1928).
- [*Mankell, J.*], Studier öfver svenska skärgårds-flottans historia, krigssätt och användande vid Sveriges försvar... (1855).
- Meddelanden* från Marinstabens sjöhistoriska avdelning, se Unger.
- Memoirer* om Sveriges krig emot Ryssland, åren 1788—1790 (Gömdt är icke glömdt, h. 5 1849).
- Milford Haven*, markis av, Naval Medals (1928).
- Munthe, A.*, Svenska sjöhjältar VII: 1—6 (1914—1923).
- Nikula, O.*, Svenska skärgårdsflottan 1756—1791. Bidrag till Sveaborgs historia (1933).
- Nordensvan, C. O.*, Värmlands regementes historia (1903).
- Odbner, C. T.*, Sveriges politiska historia under konung Gustaf III:s regering, 1—3 (1885—1905).
- Rein, G.*, Kriget i Finland åren 1788—1790 (1860).
- Reklamationer*, Historiska, rörande 1788, 89 och 90 samt 1808 och 9 årens fälttåg i Finland, utg. av E. v. Qvanten (1859).

- Rulla* för Arméens flottas Officers Corps 1789 (manuskript i Flottans arkiv, Ra).
- Schantz, G. von*, Historia öfver Kriget emellan Sverige och Ryssland Åren 1788, 1789 och 1790 (1817—1818).
- [*Siöbohm, S.*], *Rulla* på Sveriges örlogs- och skärgårdsflottor (manuskript i Flottans arkiv, Ra).
- Sjö-Tactik* för Arméens Flotta (1795).
- Stäblin, K.*, Geschichte Russlands von den Anfängen bis zur Gegenwart, II (1930).
- Thomson, W.*, Letters from Scandinavia on the past and present State of the northern Nations of Europe, 1—2 (1796).
- Tidningar*, Almäna, 1790.
- Unger, G.*, Gustav III vid Viborg och Svensksund (Meddelande nr I från Marinstabens sjöhistoriska avdelning 1932).
- Wieselgren, O.*, Intressant dokument från Svensksundslaget. Brev från vår störste skådespelare om vår största sjöseger, hittat i skeppsrulla (Svenska Dagbladet 9 mars 1937).

Skiss till slaget vid Svensksund.

Pris 6 kronor

IDUNS TRYCKERI AKTIEBOLAG
Esselte ab., Stockholm 1940